

568/138927

Hoge Raad der Nederlanden
Zitting van 17 juli 2026
Zaaknummer: 25/00497

SCHRIFTELIJKE REPLIEK

inzake:

1. de vereniging met volledige rechtsbevoegdheid **VERENIGING MILIEUDEFENSIE**
gevestigd te Amsterdam
2. de stichting **STICHTING GREENPEACE NEDERLAND**
gevestigd te Amsterdam
3. de vereniging met volledige rechtsbevoegdheid **LANDELIJKE VERENIGING TOT BEHOUD VAN DE WADDENZEE**
gevestigd te Harlingen
4. de stichting **STICHTING TER BEVORDERING VAN DE FOSSIELVRIJ-BEWEGING**
gevestigd te Amsterdam
5. de stichting **STICHTING BOTH ENDS**
gevestigd te Amsterdam
6. de vereniging met volledige rechtsbevoegdheid **JONGEREN MILIEU ACTIEF**
gevestigd te Amsterdam

eiseressen in het principaal cassatieberoep
verweersters in het incidenteel cassatieberoep
hierna gezamenlijk (in enkelvoud):

Milieudefensie c.s.

advocaten: mrs. P.A. Fruytier en J.P. Jas

tegen:

de rechtspersoon naar buitenlands recht
SHELL PLC
gevestigd te Londen (Verenigd Koninkrijk)
verweerster in het principaal cassatieberoep
eiseres in het incidenteel cassatieberoep
hierna: **Shell**
advocaten: mrs. F.E. Vermeulen en
A.G. Colenbrander

en tegen:

de stichting **STICHTING MILIEU EN MENS**
gevestigd te Zwolle
gevoegde partij aan de zijde van Shell
hierna: **M&M**
advocaat: mr. C.S.G. Janssens

INHOUDSOPGAVE

I	INLEIDING	6
II	ZES BELANGRIJKE BESCHOUWINGEN VOORAF	9
II.1	Shell schetst een onjuist en karikaturaal beeld van de rolverdeling tussen staten en bedrijven bij de oplossing van het klimaatprobleem	9
II.2	Staten schetsen een heel ander beeld van de rolverdeling tussen staten en bedrijven bij de oplossing van het klimaatprobleem dan Shell	12
II.3	Shell heeft geen juridische verplichting om olie en gas aan te bieden, maar wel een juridische verplichting om haar CO ₂ -uitstoot te reduceren	13
II.4	De klimaataanpak kan niet slagen als het aanbod van olie en gas niet wordt verminderd	14
II.5	Staten hebben eigen verplichtingen om goed klimaatbeleid te voeren en goed klimaatbeleid van Shell doorkruist die statelijke verplichtingen niet	17
II.6	Het nemen van eigen deelverantwoordelijkheid is de maat der dingen en de enige effectieve oplossing voor het collectieve probleem van klimaatverandering	19
III	DE FUNDAMENTELE ONJUISTHEID VAN DE KERNVERWEREN VAN SHELL	21
III.1	Objectieve aanknopingspunten bepalen privaatrechtelijke reductieverplichtingen van Shell en van andere cruciale spelers	22
III.2	1,5°C-reductiescenario's modelleren op bindende 1,5°C-doelstelling en bieden houvast voor haalbare reductiepercentages voor olie en gas	25
III.3	Overheden hebben beperkte controle over hun nationale energiepakket	27
III.4	Reductiebevel is breder dan de beperking van de verkoop van door derden geproduceerde olie en gas	28
III.5	Uitvoeringswijze reductiebevel door Shell bepaalt de effecten daarvan en reductiebevel incorporeert maatschappelijke belangen	30
III.6	Gedrag van derden speelt geen rol bij effectiviteit reductiebevel	33
IV	OP SHELL RUST EEN ZORGVULDIGHEIDSVERPLICHTING TER VOORKOMING OF BEPERKING VAN GEVAARLIJKE KLIMAATVERANDERING	35
IV.1	Zorgvuldigheidsverplichting van Shell en EU-recht	35
IV.1.1	EU-beleid staat zorgvuldigheidsverplichting van Shell toe	35
IV.1.2	Geen doorkruising specifieke EU-regels door zorgvuldigheidsverplichting van Shell ...	37
IV.1.3	Schrapping artikel 22 CSDDD komt niet voort uit herijking belangenevenwicht	37
IV.2	Zorgvuldigheidsverplichting van Shell en ongeschreven recht	38
IV.2.1	Nationale wetgeving staat zorgvuldigheidsverplichting van Shell toe	38

BarentsKrans

IV.2.2	Wetgever heeft niet welbewust afgezien van reductieverplichting voor bedrijven	38
IV.2.3	Horizontale doorwerking van mensenrechten ondersteunt zorgvuldigheidsverplichting	39
IV.3	Zorgvuldigheidsverplichting van Shell en scope 3-uitstoot	40
IV.3.1	Geen toerekening van het gedrag van eindgebruikers aan Shell	40
IV.3.2	Geen conceptuele ondeugdelijkheid reductieverplichting voor scope 3-uitstoot	40
IV.4	Krapte Nederlands elektriciteitsnet staat niet aan zorgvuldigheidsverplichting in de weg	42
IV.5	Grensoverschrijdende gevolgen doen niet af aan zorgvuldigheidsverplichting	42
V	DE ZORGVULDIGHEIDSVERPLICHTING VAN SHELL NOOPT TOT OPLEGGING VAN EEN CONCRETE REDUCTIEVERPLICHTING	44
V.1	Gemodelleerde reductiescenario's relevant voor vaststelling reductiepercentage	44
V.1.1	Veranderlijkheid reductiescenario's staat niet aan reductieverplichting in de weg	44
V.1.2	Terugrekening reductiescenario's staat niet aan reductieverplichting in de weg	44
V.1.3	Uitfasering kolen komt in reductiescenario's ten laste van ontwikkelingslanden en werkt ten gunste van de olie- en gasindustrie	45
V.2	Andere aspecten van vaststelling reductiepercentage	46
V.2.1	Geen wetenschappelijke consensus over reductiepercentage voor Shell vereist	46
V.2.2	<i>Common Ground</i> -methode kan ook een rol spelen in horizontale verhoudingen	46
V.2.3	<i>Effective protection</i> is relevant voor vaststelling reductiepercentage	47
V.2.4	Rol voor algemene rechtsbeginselen bij vaststelling reductiepercentage	47
V.2.5	<i>Soft law</i> is van betekenis voor vaststelling reductiepercentage	48
V.3	Hof had concreet reductiebevel moeten opleggen	50
V.3.1	Het reductiebevel is een uitvloeisel van de zorgvuldigheidsverplichting van Shell	50
V.3.2	Het reductiebevel kan een minimumreductiepercentage inhouden	50
V.4	Concrete reductieverplichting ziet op huidige situatie en is voldoende flexibel	51
VI	EFFECTIVITEIT VAN DE REDUCTIEVERPLICHTING	52
VI.1	Effectiviteit reductieverplichting en belang in de zin van artikel 3:303 BW	52
VI.1.1	Effectiviteitsoordeel scharniert op onjuiste toepassing artikel 3:303 BW	52
VI.1.2	Indirecte effecten reductieverplichting leveren ook een voldoende belang op	52
VI.2	Verweer van Shell met betrekking tot effectiviteit verkoopbeperking is gebaseerd op eenzijdige en beperkte weergave partijdebat	53

BarentsKrans

VI.3	Shell mag reductiebevel niet op ineffectieve manier nakomen.....	54
VI.3.1	Hof heeft wél een zorgvuldigheidsverplichting vastgesteld	54
VI.3.2	Shell geeft vorderingen Milieudefensie c.s. en inhoud Vonnis onjuist weer	54
VI.3.3	Milieudefensie c.s. poogt niet een gebrek aan de reductievordering te helen.....	55
VII	OVERIGE ONDERWERPEN	56
VII.1	Emissies ten aanzien van scope 1 en 2.....	56
VII.2	Geen oordeel over gevorderde verklaring voor recht	56
VII.3	Buitenlandse rechtspraak over verhouding tussen rechter en wetgever	57
VII.3.1	Uitspraak van Bundesgerichtshof van 23 maart 2026	57
VII.3.2	Uitspraak van Tribunal Judiciaire de Paris van 25 juni 2026	62
VIII	AFSLUITING	64

I INLEIDING

- 1 De schriftelijke toelichtingen van Shell en M&M^{1,2} geven Milieudefensie c.s., onder handhaving van en onder verwijzing naar hetgeen dezerzijds reeds in de schriftelijke toelichting van 22 mei 2026 is opgemerkt, aanleiding tot een aantal opmerkingen. In dit verband hanteert Milieudefensie c.s. dezelfde definities als in haar schriftelijke toelichting. Aangezien de schriftelijke toelichtingen van Shell en M&M gezamenlijk 331 pagina's omvatten, is de omvang van de schriftelijke repliek van Milieudefensie c.s. uiteraard ook groter dan in cassatie gebruikelijk is. Met een omvang van 59 pagina's (zonder voorblad en inhoudsopgave) beslaat deze evenwel nog steeds minder dan 20% van de gezamenlijke omvang van de schriftelijke toelichtingen van Shell en M&M.
- 2 De schriftelijke toelichting van Shell berust in belangrijke mate op een onjuiste voorstelling van de inzet van deze procedure. Deze zaak gaat niet over de vraag hoe staten wereldwijd hun klimaat- en energiebeleid moeten inrichten. Evenmin wordt de rechter gevraagd een alomvattende energietransitie te ontwerpen of een mondiale verdeling van reductielasten vast te stellen.³ De voorliggende vraag is veel beperkter en juridisch preciezer: of Shell, mede gelet op haar positie, kennis, invloed en controle over de (fossiele) energieproducten die zij aanbiedt, gehouden is om haar schadeveroorzakende bijdrage aan klimaatverandering in lijn te brengen met hetgeen nodig is om gevaarlijke klimaatverandering te voorkomen of beperken.
- 3 Deze afbakening is van belang, omdat veel van de verweren van Shell in direct verband staan met de aanname dat een rechterlijk bevel aan Shell noodzakelijkerwijs neerkomt op een inmenging in staatsbeleid of een rechterlijke vormgeving van de energietransitie. Die aanname is onjuist. Deze zaak gaat enkel over de vraag of grenzen kunnen worden gesteld aan de keuzes die Shell als bedrijf maakt. Shell bepaalt bijvoorbeeld zelf welke energieproducten zij aanbiedt en in welke energiebronnen zij investeert. Dat staat haar als commerciële onderneming in beginsel vrij. De gedragsruimte van een commerciële onderneming is evenwel niet onbeperkt. Deze gedragsruimte vindt (onder meer) haar begrenzing in de maatschappelijke zorgvuldigheidsnorm van artikel 6:162 BW, in het bijzonder als de huidige en aangekondigde invulling van de gedragsruimte van Shell bijdraagt aan het grote gevaar van klimaatverandering. Dat vormt de kern van deze zaak.
- 4 Hierop gaat Shell in haar schriftelijke toelichting niet of nauwelijks in. Net als in feitelijke instanties voert zij in cassatie met name een groot aantal beleidsmatige verweren aan die verband houden met voornoemde thema's. Hoewel deze verweren iedere keer weer andere gedaanten aannemen, komen zij in de kern steeds op hetzelfde neer. Zij spelen veelal in op maatschappelijke angstbeelden, zoals een gebrek aan energiezekerheid, een

¹ Als gevoegde partij kan M&M geen incidenteel cassatieberoep instellen. Zij kan dus geen klachten tegen het oordeel van het hof richten. Milieudefensie c.s. gaat daarom niet in op de door M&M aangevoerde "*overwegingen en oordelen die heroverweging behoeven*" (Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, hoofdstuk 4).

² M&M verwijst in haar schriftelijke toelichting naar een groot aantal publicaties van Lucas Bergkamp. Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, voetnoten 7, 9, 15, 32, 33, 35, 50, 55, 60, 65, 66, 75, 81 t/m 83, 86, 96, 109 en 120. Opmerking verdient dat Lucas Bergkamp in deze procedure als juridisch adviseur van M&M heeft opgetreden. Zie <https://www.wyniasweek.nl/milieudefensie-heeft-ongelijk-klimaatbeleid-is-een-zaak-voor-de-wetgever-niet-voor-de-rechter/>.

³ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 1 t/m 13.

aantasting van het Nederlandse investeringsklimaat, het ontstaan van door de rechter bedachte en willekeurige reductieverplichtingen voor willekeurige bedrijven en een gebrek aan effectiviteit daarvan. Al dit soort aspecten maken volgens Shell dat voor haar geen zorgvuldigheidsverplichting ter voorkoming of beperking van gevaarlijke klimaatverandering kan bestaan en – in het verlengde daarvan – geen concrete reductieverplichting voor Shell kan worden vastgesteld. In dit verband negeert Shell de maatschappij-ontwrichtende gevolgen van klimaatverandering en de urgentie van klimaatactie volledig.

- 5 Met deze argumentatie, die in werkelijkheid op een aantal fundamentele onjuistheden berust, maakt Shell opnieuw duidelijk dat zij in wezen niet van plan is om enige zinvolle bijdrage aan de mondiaal vereiste CO₂-reducties te gaan leveren. Bovendien leidt deze invalshoek ertoe dat de schriftelijke toelichting van Shell vele uitersten en tegenstrijdigheden bevat. Ter illustratie licht Milieudefensie c.s. er drie kort uit.
- (a) Shell betoogt dat de energiezekerheid in groot gevaar zal komen als zij zal worden verplicht om haar CO₂-emissies te reduceren.⁴ Tegelijkertijd voert Shell tegen het bestaan van een reductiebevel aan dat het niet effectief zal kunnen zijn, omdat dezelfde olie en hetzelfde gas dan wel op andere wijze op de markt zullen worden gebracht.⁵ Dat kan niet allebei waar zijn.
 - (b) Volgens Shell zou een CO₂-reductieverplichting haar concurrentiepositie schaden, omdat die verplichting enkel voor haar en niet voor haar concurrenten zou gelden.⁶ Op andere plaatsen in haar schriftelijke toelichting betoogt Shell juist weer dat het aannemen van een verplichting tot CO₂-reductie van Shell zeer ingrijpend zou zijn, omdat deze verplichting ook voor andere ondernemingen zou gelden.⁷
 - (c) In de visie van Shell kan alleen de wetgever een verplichting tot CO₂-reductie opleggen, omdat deze – anders dan de rechter – alle relevante belangen kan meewegen.⁸ In haar verweer neemt Shell evenwel ook tot uitgangspunt dat het wereldwijde reductietempo te laag is, waaruit juist volgt dat overheden het klimaatprobleem niet alleen opgelost krijgen.⁹
- 6 Deze uitersten en tegenstrijdigheden ontstaan doordat Shell zich niet baseert op juridische normen. Zij bouwt haar verweer niet op enig normatief kader, maar met name op beleidsmatige argumenten. Haar verweer is dus in wezen *normvrij*. Daarop kan Uw Raad zijn beslissing in deze zaak niet baseren. Beleidsvisies van Shell bieden namelijk geen enkele normatieve houvast. Het meedrinken uit het vat vol tegenstrijdigheden dat Shell presenteert, zal Uw Raad en de wereld dan ook nergens brengen. Uw Raad kan en moet vasthouden aan het enige richtinggevende instrument dat u ter beschikking staat: het recht en de fundamentele regels die daaruit volgen. Het bestaan van juridische normen voorkomt dat de hiervoor geschetste tegenstrijdigheden zich kunnen voordoen,

⁴ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 107, 262, 263 en 377.

⁵ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 330, 447, 630 en 683.

⁶ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 75, 109 en 266.

⁷ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 13, 98 en 113.

⁸ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 23, 128 en 671.

⁹ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 434.

omdat zij voortvloeien uit een doordacht stelsel dat normatieve richting geeft. Dat is in de onderhavige zaak ook het geval. Alle juridische normen – de door Milieudefensie c.s. bedoelde objectieve aanknopingspunten – wijzen één kant op: de kant van een zorgvuldigheidsverplichting ter voorkoming of beperking van gevaarlijke klimaatverandering, in welk verband Shell haar CO₂-emissies vóór 2030 met een concreet reductiepercentage moet terugbrengen.

- 7 In het navolgende licht Milieudefensie c.s. dit alles nader toe. Daartoe hecht zij er groot belang aan om eerst zes meer algemene beschouwingen naar aanleiding van het verweer van Shell te geven (hoofdstuk II). In het verlengde daarvan wordt vervolgens ingegaan op de fundamentele onjuistheid van de kernverweren van Shell. Deze punten worden overkoepelend uitgelicht, omdat deze in een groot aantal thema's terugkomen en doorwerken (hoofdstuk III). Daarna zal Milieudefensie c.s. onderwerpsgewijs een reactie geven op een aantal meer specifieke punten uit de schriftelijke toelichtingen van Shell en M&M die niet (volledig) door deze hoofdstukken worden gedekt. Die onderwerpen houden verband met de zorgvuldigheidsverplichting van Shell (hoofdstuk IV), de concrete reductieverplichting van Shell (hoofdstuk V), de effectiviteit van de reductieverplichting (hoofdstuk VI) en een aantal overige onderwerpen (hoofdstuk VII). Aangezien de processtukken in deze cassatieprocedure al zeer uitvoerig zijn, gaat Milieudefensie c.s. enkel in op de meest prangende punten. Zij eindigt met een afsluiting (hoofdstuk VIII).

II ZES BELANGRIJKE BESCHOUWINGEN VOORAF

8 De schriftelijke toelichting van Shell geeft aanleiding tot zes beschouwingen die, ieder voor zich en in onderlinge samenhang bezien, van wezenlijk belang zijn voor de beoordeling van de verweren van Shell en voor een goed begrip van hetgeen hierna in deze schriftelijke repliek uiteen wordt gezet.

II.1 Shell schetst een onjuist en karikaturaal beeld van de rolverdeling tussen staten en bedrijven bij de oplossing van het klimaatprobleem

9 Het verweer van Shell is er in belangrijke mate op gericht de centrale vraag over haar aansprakelijkheid naar de achtergrond te drukken. Met dat oogmerk maakt Shell de zaak bewust anders en groter dan deze is. Shell doet het voorkomen alsof deze zaak niet zou gaan over haar aansprakelijkheid, maar over de mondiale energietransitie, over hoe deze zou moeten worden vormgegeven en over door wie dat zou moeten gebeuren.¹⁰

10 Het beeld dat Shell daarbij oproept, is dat de mondiale klimaataanpak en de energietransitie pas daadwerkelijk kunnen slagen wanneer overheden gezamenlijk tot een alomvattend mondiaal plan voor de verdeling van de reductieopgave komen, dat vervolgens harmonieus en gecoördineerd wordt uitgevoerd.¹¹ In de voorstelling van zaken van Shell komt regelgeving tot stand op basis van een zorgvuldige en evenwichtige afweging van alle relevante maatschappelijke belangen, terwijl (energie)bedrijven zich onthouden van lobbyactiviteiten, politieke beïnvloeding en publieke druk. Zij wachten af tot een optimaal uitgebalanceerd regelgevend kader is vastgesteld, om vervolgens zonder weerstand aan de implementatie en naleving daarvan mee te werken.

11 Dit door Shell geschetste beeld staat ver af van de werkelijkheid en heeft daardoor een karikaturaal karakter. De volgende twee inzichten maken dat duidelijk.

12 Ten eerste geldt dat het veronderstelde mondiale plan, inclusief de daarbij behorende vergaande coördinatie tussen staten, er niet zal komen. Een dergelijke benadering is beproefd in 2009 in aanloop naar COP15, de klimaatconferentie van Kopenhagen, maar liep uit op een grote teleurstelling. Juist deze mislukking en de lessen die daaruit zijn getrokken, vormden de aanleiding voor een fundamenteel andere aanpak in de Overeenkomst van Parijs.¹²

13 De Overeenkomst van Parijs gaat daarom niet uit van een centraal gecoördineerd systeem waarin staten op basis van een mondiale verdeling een vooraf vastgestelde klimaatopgave krijgen toegewezen. Integendeel, zij berust op een gedecentraliseerde benadering waarin iedere staat zelfstandig zijn eigen klimaatdoelstellingen formuleert op

¹⁰ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 1, 22 en 113.

¹¹ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 3, 128 en 181.

¹² Memorie van antwoord Milieudefensie c.s. d.d. 18 oktober 2022, par. 997 en 998.

basis van het principe van de hoogst mogelijke ambitie. Deze nationale klimaatbeloften worden vastgelegd in de zogenaamde *Nationally Determined Contributions*.¹³

- 14 Het huidige mondiale klimaatbeleid is daarmee niet primair gebaseerd op gecoördineerde actie van staten, maar op de optelsom van individuele nationale inspanningen. Die inspanningen worden aangevuld met een expliciete oproep aan bedrijven en andere NSA's om eveneens klimaatmaatregelen te nemen. Hun betrokkenheid wordt onder het VN-klimaatregime noodzakelijk geacht, omdat de doelstellingen van de Overeenkomst van Parijs zonder hun bijdrage niet kunnen worden gerealiseerd. Staten kunnen de klimaatopgave dus niet alleen aan en hebben de zelfstandige en proactieve klimaatactie van (grote) bedrijven nodig om het klimaatprobleem opgelost te krijgen.¹⁴
- 15 De onderliggende gedachte van de Overeenkomst van Parijs is dat alleen de individuele inspanningen van staten, bedrijven en andere NSA's de mondiale temperatuurstijging kunnen beperken. Door publicatie van toezeggingen door zowel staten als NSA's wordt de mobilisatie van klimaatactie beoogd.¹⁵ Op deze wijze ontstaat een systeem van wederzijdse vergelijking, publieke verantwoording en beleidsleren, met de verwachting dat achterblijvers hierdoor worden gestimuleerd om hun ambities te verhogen en zich te laten inspireren door koplopers. Dit versterkt het onderlinge vertrouwen dat ieder het zijne zal doen en vormt de basis voor verdere samenwerking tussen staten en NSA's, zoals door het VN-klimaatregime wordt beoogd. Dit alles leidt namelijk tot een vliegwieleffect ter versnelling van de benodigde klimaatactie.¹⁶
- 16 Het huidige klimaatregime vertrouwt dus niet primair op centraal gecoördineerde actie van bovenaf, maar gaat uit van gedecentraliseerde individuele acties van onderop. Staten en bedrijven hebben daarbij ieder hun eigen klimaatopgave te vervullen en moeten ieder voor zich zelfstandig klimaatactie ondernemen.
- 17 De tweede reden waarom de voorstelling van zaken van Shell geen recht doet aan de werkelijkheid, is dat nationale en supranationale wetgevers, waaronder de EU, er tot op heden niet in zijn geslaagd een regelgevend kader tot stand te brengen dat voldoende effectief is om de noodzakelijke emissiereducties te waarborgen. Dat is niet los te zien van de opstelling van multinationale olie- en gasbedrijven zoals Shell, die hun economische, politieke en maatschappelijke machtspositie gebruiken om de besluitvorming rondom de klimaataanpak en de energietransitie doorlopend te beïnvloeden. Mede daardoor is het tot op heden niet gelukt om een wettelijk kader tot stand te brengen dat daadwerkelijk zal leiden tot het behalen van de internationale klimaatdoelstellingen die staten en de EU hebben gesteld.¹⁷

¹³ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 92. Zie verder Pleidooi in hoger beroep (Deel 1) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 80; Dagvaarding Milieudefensie c.s. d.d. 5 april 2019, par. 34, 411, 413 en 705.

¹⁴ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf II.2. Zie ook Pleitnota Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf III.1. Zie in gelijke zin CSDDD, considerans (par. 10).

¹⁵ Hiervoor is onder meer de NAZCA opgericht. Zie Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 98.

¹⁶ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf II.2.3.

¹⁷ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen II.2.5 en II.3. Zie ook Pleitnota Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 19 t/m 21 en 77 t/m 95.

- 18 De EU is daar ook transparant over. De Europese Commissie heeft aangegeven dat zij de lobby van de olie- en gasindustrie heeft moeten ondergaan na de totstandkoming van de CSDDD en de daarin in artikel 22 opgenomen klimaatplanverplichting voor grote bedrijven. Zoals de Europese Commissie het zelf omschrijft:

“Others, in particular from the oil and gas industry, called for the deletion of Article 22 CSDDD on combatting climate change.”¹⁸

- 19 De olie- en gaslobby is daarin succesvol geweest, getuige de Omnibus.¹⁹ Dat verbaast niet, maar is in dit geval toch wel bijzonder opvallend, omdat de EU zelf in haar Impact Assessment bij de CSDDD heeft geanalyseerd dat het klimaatbeleid van de EU niet effectief zal zijn zonder een emissiereductieverplichting voor grote bedrijven. Uit de Impact Assessment volgt namelijk dat het klimaatbeleid van de EU gebukt gaat onder zowel *marktfalen* als *reguleringsfalen* zolang een emissiereductieverplichting voor grote bedrijven uitblijft.²⁰
- 20 Volgens de EU is sprake van marktfalen omdat ondernemingen onvoldoende oog hebben voor de risico's van klimaatverandering en omdat vrijwillige mensenrechtenrichtlijnen (zoals de UNGP en de OESO-richtlijnen) onvoldoende effectief zijn. Tegelijkertijd is volgens de EU zonder klimaatverplichting voor grote bedrijven sprake van reguleringsfalen, omdat multinationale activiteiten niet worden gereguleerd en omdat de EU-kaders te gefragmenteerd zijn om het marktfalen op te lossen.²¹ Deze analyse van de EU is met de Omnibus onaangetast gebleven en geldt dus nog steeds.²²
- 21 Dat het de olie- en gassector ondanks deze heldere analyse toch is gelukt om de klimaatverplichtingen voor grote bedrijven terug te draaien, toont de enormiteit van de druk aan die zij op de politiek weet te genereren om onwelgevallige wetgeving tegen te gaan. Een vergelijkbare druk wordt op dit moment gegenereerd om het EU-ETS af te zwakken.²³ Het laat zien dat, anders dan in het door Shell geschetste beeld, in werkelijkheid geen sprake is van (supra)nationale wetgevers die vlekkeloze regelgeving kunnen maken waarbij alle maatschappelijke belangen minutieus, in alle rust en zonder druk van de olie- en gasindustrie tegen elkaar kunnen worden afgewogen. Het tegendeel is waar. Klimaatbelangen en andere mensenrechtelijke en milieurechtelijke belangen delven in wetgevingsprocessen aangaande de klimaataanpak en de energietransitie steevast het onderspit zodra daarmee de commerciële belangen van de olie- en gasbedrijven worden aangetast. Het is onderdeel van het probleem van de *governance gap*.²⁴

¹⁸ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 142, onder verwijzing naar Commission Staff Working Document 26 februari 2025, SWD(2025) 80, p. 33, te raadplegen via https://commission.europa.eu/document/download/1da93ca2-7911-4e1f-9ce6-cecd09a85250_en?filename=SWD-Omnibus-80-81_En.pdf.

¹⁹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 140 t/m 143 en 592.

²⁰ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 581 t/m 586.

²¹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 581 t/m 586.

²² Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 594.

²³ Zie bijvoorbeeld <https://www.bloomberg.com/news/articles/2026-02-24/europe-s-biggest-business-lobby-calls-for-carbon-market-overhaul>.

²⁴ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen II.2.5 en II.3. Zie ook Pleitnota Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 19 t/m 21 en 77 t/m 95.

- 22 Deze twee inzichten weerleggen het door Shell geschetste beeld dat alleen gecoördineerde statelijke actie het klimaatprobleem kan oplossen, dat het een kwestie van afwachten is op juiste wetgeving met een zorgvuldige belangenafweging en dat van Shell tot dat moment niets verwacht kan worden, omdat zij slechts het pad kan volgen dat de wetgever zal uitstippelen.²⁵ Dat deze beeldschets van Shell niet klopt, blijkt ook uit het volgende.

II.2 Staten schetsen een heel ander beeld van de rolverdeling tussen staten en bedrijven bij de oplossing van het klimaatprobleem dan Shell

- 23 Alle 198 staten bij het VN-Klimaatverdrag (inclusief de EU) erkennen dat het parallel aan hun eigen inspanningen van groot belang is dat de private sector proactief en zelfstandig tot emissiereducties overgaat. Sinds (de voorbereidingen op) de Overeenkomst van Parijs is klimaatactie van bedrijven en andere NSA's zelfs een centrale pijler van de mondiale klimaataanpak geworden. Het VN-klimaatregime wordt dus gevormd door zowel statelijke als niet-statale actie. Beide zijn cruciaal en onmisbaar.²⁶ Dit staat tussen partijen ook niet ter discussie.²⁷
- 24 Tegen de achtergrond van de noodzaak van niet-statale actie zijn mede op basis van het VN-klimaatregime internationale *soft law*-bronnen tot stand gekomen.²⁸ Deze dienen als normatieve uitgangspunten voor de vaststelling van klimaatbeleid voor bedrijven. Zij bevatten logischerwijs geen specifieke reductiepercentages voor specifieke bedrijven, maar een mechanisme dat verduidelijkt hoe bedrijven zelf tot een passende individuele bijdrage kunnen komen. Net als ten aanzien van staten, wordt in het VN-klimaatregime voor de klimaatactie van bedrijven dus niet gewerkt met gecentraliseerde coördinatie van bovenaf, maar met gedecentraliseerde individuele acties van onderop. Bedrijven en staten hebben op die manier ieder hun eigen individuele klimaatopgave te vervullen. Dat is het mechanisme waarop het VN-klimaatregime is gebouwd.
- 25 Deze naast elkaar (en daarmee los van elkaar) staande eigen klimaatverplichtingen van staten en bedrijven sluiten ook aan bij de mensenrechtelijke richtlijnen voor bedrijven die door de VN en de OESO als intergouvernementele organisaties tot stand zijn gebracht. Deze bevatten eveneens specifieke verantwoordelijkheden van bedrijven op het gebied van klimaatverandering. Beide richtlijnen, de UNGP en de OESO-richtlijnen, maken duidelijk dat deze verantwoordelijkheden naast de verantwoordelijkheden van staten staan en daarvan onafhankelijk zijn. Dat volgt duidelijk uit de UNGP:

"The responsibility to respect human rights is a global standard of expected conduct for all business enterprises wherever they operate. It exists independently of States' abilities and/or willingness to fulfil their own human rights

²⁵ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 181.

²⁶ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf II.2. Zie ook Pleitnota Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf III.1.

²⁷ Dat de bij het VN-Klimaatverdrag aangesloten landen al sinds 2012 hebben aangegeven dat zij de klimaatopgave niet alleen aankunnen en dat daarvoor proactieve actie van niet-statale actoren (waaronder bedrijven) noodzakelijk is, is door de rechtbank vastgesteld. Zie Rechtbank, rov. 4.4.26. Die vaststelling heeft Shell in hoger beroep niet bestreden. Zie ook Memorie van antwoord Milieudefensie c.s. d.d. 18 oktober 2022, par. 25.

²⁸ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen II.2.4 en IV.5.4.

*obligations, and does not diminish those obligations. And it exists over and above compliance with national laws and regulations protecting human rights.*²⁹

26 Deze verantwoordelijkheden rusten dus steeds op bedrijven, zowel wanneer staten hun mensenrechtelijke verplichtingen nakomen als wanneer staten daarin tekortschieten. De verplichtingen van beide partijen staan los van elkaar. Geen van beide kan zich beroepen op het handelen of nalaten van de ander om aan de eigen verantwoordelijkheid te ontkomen. Shell heeft een eigen verantwoordelijkheid en die staat los van die van staten en hun belangenafwegingen.

27 De CSDDD, die verwijst naar de UNGP en de OESO-richtlijnen, is gebaseerd op hetzelfde uitgangspunt van naast elkaar staande mensenrechtelijke verplichtingen van overheden en bedrijven. Deze maakt duidelijk dat:

*“Alle bedrijven (...) de plicht [hebben] de mensenrechten, die universeel, ondeelbaar, onderling afhankelijk en onderling verbonden zijn, te eerbiedigen.”*³⁰

28 Hiermee is eens te meer duidelijk dat het beeld dat Shell schetst van de rolverdeling in de klimaataanpak tussen staten en bedrijven niet juist is. Beide hebben afzonderlijke verplichtingen waarop zij los van elkaar kunnen worden aangesproken. Gelet op het door de EU geconstateerde *marktfalen* en *reguleringsfalen* is dat eens te meer noodzakelijk.³¹

II.3 Shell heeft geen juridische verplichting om olie en gas aan te bieden, maar wel een juridische verplichting om haar CO₂-uitstoot te reduceren

29 Alle objectieve aanknopingspunten, waaronder die welke hiervoor beschreven zijn, wijzen op een juridische klimaatverplichting van Shell. In deze zaak liggen geen objectieve aanknopingspunten voor die erop wijzen dat Shell een juridische verplichting heeft om de wereld van olie en gas te blijven voorzien. Er liggen ook geen redenen voor die aantonen dat er voor Shell een zodanige juridische plicht tot levering van fossiele brandstoffen bestaat, dat deze haar juridische klimaatverplichting volledig teniet zou doen en deze tot nul zou reduceren. Er zijn evenmin objectieve aanknopingspunten aangevoerd die Shell juridisch verplichten om een energiebeleid te voeren dat haaks staat op het mondiale klimaatbeleid.³²

30 Er is geen wet- en regelgeving die Shell verbiedt om haar olie- en gasaanbod te verminderen in lijn met de mondiale klimaatdoelstelling of die Shell verbiedt om alternatieve energie te gaan leveren. Als commercieel bedrijf bepaalt Shell zelf welke energiebronnen zij in haar energiepakket opneemt en of zij investeert in gas of in windmolens, in tankstations of in oplaadstations voor elektrische (vracht)auto's.

31 In het licht van de klimaatproblematiek is haar commerciële vrijheid echter niet onbegrensd.³³ De commerciële keuzes die Shell maakt, bepalen immers hoeveel CO₂-

²⁹ Productie MD-220 (UNGP 2011), Principle 11 (Commentaar). Zie ook Memorie van antwoord Milieudefensie c.s. d.d. 18 oktober 2022, par. 128.

³⁰ CSDDD, considerans (par. 7).

³¹ Zie in dit verband tevens par. 19 en 20 van deze schriftelijke repliek.

³² Vgl. Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 1003b.

³³ Zie in dit verband tevens par. 3 van deze schriftelijke repliek.

uitstoot nu en in de toekomst aan haar energiepakket en investeringen verbonden zullen zijn. Deze zaak laat zien dat Shell zich bij het maken van deze keuzes rekenschap moet geven van de noodzaak om haar CO₂-emissies te reduceren en dat zij een reductieverplichting heeft.

32 Het onvermijdelijke gevolg van de nakoming van deze reductieverplichting is dat Shell minder olie en gas kan aanbieden dan zij om commerciële redenen wenselijk vindt. Deze inperking van de commerciële vrijheid van Shell is echter noodzakelijk en gerechtvaardigd, omdat een inperking van het aanbod van fossiele brandstoffen nodig is om het menselijk en niet-menselijk leven op aarde te beschermen tegen een anders onafwendbare existentiële klimaatcrisis.³⁴

33 Binnen de parameters van de noodzakelijkerwijs door Shell te reduceren CO₂-emissies behoudt Shell echter haar commerciële vrijheid. Indien Shell als onderneming wil groeien door het opschalen van alternatieve energie, dan staat haar dat vrij. Indien zij op die manier haar klanten wil laten overstappen van fossiele energie naar duurzame energie, dan staat haar dat vrij. Indien zij enkel minder olie en gas wil gaan produceren en verkopen, dan staat haar dat vrij. Al deze mogelijkheden zijn er voor Shell en zijn in deze zaak ook aan de orde gekomen.³⁵

34 De enige graadmeter is dat Shell de CO₂-uitstoot omlaag brengt die verbonden is aan haar activiteiten en energiepakket. Over zowel haar activiteiten als haar energiepakket heeft Shell volledige controle. Daarom kan dit van haar verlangd worden. Voor het overige wordt haar commerciële vrijheid niet aangetast. Op deze manier wordt enerzijds verzekerd dat Shell haar onderneming drijft binnen de kaders van het recht, en anderzijds dat het recht voor Shell niet beperkender is dan noodzakelijk om invulling te geven aan haar zorgvuldigheidsverplichting om de mensenrechten en het milieu te respecteren.

II.4 De klimaataanpak kan niet slagen als het aanbod van olie en gas niet wordt verminderd

35 Zoals hiervoor is toegelicht,³⁶ is de mondiale klimaataanpak niet gebaseerd op een gecentraliseerde en gecoördineerde aanpak en verdeling van bovenaf, maar op een gedecentraliseerde aanpak van onderop. Voor de mondiale energietransitie geldt hetzelfde. Ook daar vindt geen centrale coördinatie en verdeling plaats, niet door landen en ook niet door (energie)bedrijven.³⁷ Er bestaat dus geen internationaal coördinerend orgaan dat de mondiale energietransitie begeleidt, de reductieopgave tussen sectoren verdeelt en het aanbod van en de vraag naar olie en gas op gebalanceerde wijze in gelijke mate afbouwt. Een dergelijk internationaal orgaan is ook niet aanstaande.³⁸

³⁴ Zie in dit verband tevens paragraaf II.4 van deze schriftelijke repliek.

³⁵ Zie bijvoorbeeld Pleidooi in hoger beroep (Deel 1) Milieudéfensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 19 t/m 34; Pleitnotitie 8 in eerste aanleg Milieudéfensie c.s. d.d. 15 december 2020, par. 73 t/m 91; Dagvaarding Milieudéfensie c.s. d.d. 5 april 2019, par. 816 t/m 822.

³⁶ Zie in dit verband paragraaf II.1 van deze schriftelijke repliek.

³⁷ Memorie van antwoord na voeging Milieudéfensie c.s. d.d. 10 oktober 2023, par. 52; Memorie van antwoord Milieudéfensie c.s. d.d. 18 oktober 2022, par. 35 onder (108), 520, 543 en 583; Pleitnotitie 8 in eerste aanleg Milieudéfensie c.s. d.d. 15 december 2020, par. 26.

³⁸ Vgl. Memorie van antwoord Milieudéfensie c.s. d.d. 18 oktober 2022, par. 35 onder (108) en 520.

- 36 Omdat olie en gas voor wereldwijde en regionale markten worden geproduceerd, verhandeld en verkocht, kunnen ook nationale staten geen sturing geven aan het gecoördineerd omlaag brengen van zowel de mondiale vraag naar olie en gas als het aanbod ervan. Anders dan Shell suggereert, hebben staten zelfs weinig tot geen controle over de prijsvorming en de mate van beschikbaarheid van olie en gas in eigen land. Om met de sterke prijsvolatiliteit en leveringonzekerheid van olie en gas te kunnen omgaan, kunnen staten slechts noodmaatregelen treffen.³⁹ Dit gebrek aan coördinatie en controle maakt wederom duidelijk waarom het zo belangrijk is dat iedere relevante publieke en private actor zijn eigen klimaatverantwoordelijkheid neemt door eigen emissiereductiedoelen te stellen en na te leven.
- 37 Staten en bedrijven die olie en gas verbruiken, zullen door het stellen van emissiereductiedoelen hun vraag naar olie en gas verminderen en zich meer gaan richten op het gebruik van alternatieve energiebronnen.⁴⁰ Bedrijven die olie en gas aanbieden, zullen door het stellen van emissiereductiedoelen minder olie en gas gaan produceren en verkopen. Doordat iedere partij – door middel van eigen emissiereducties – doet waar hij controle over heeft, ontstaat de dynamiek waarin het aanbod van en de vraag naar olie en gas mondiaal vanzelf worden verminderd. Een andere oplossing is er niet.
- 38 Dat het noodzakelijk is dat olie- en gasbedrijven hun controle over de aanbodkant gebruiken om het aanbod van olie en gas terug te brengen en dat de klimaataanpak en de energietransitie alleen zo kunnen slagen, wordt ook door het IEA bevestigd en onderstreept. Het IEA wijst er zelfs op dat het narratief van de olie- en gasindustrie dat het eerst aan de maatschappij is om de vraag naar olie en gas te veranderen voordat het aanbod kan dalen één van de belangrijkste misvattingen over de energietransitie is:
- “A productive debate about the oil and gas industry in transitions needs to avoid two common misconceptions. The first is that transitions can only be led by changes in demand. “When the energy world changes, so will we” is not an adequate response to the immense challenges at hand (...). In practice, no one committed to change should wait for someone else to move first.”⁴¹*
- 39 Er is dus geen andere oplossing voor het slagen van de klimaataanpak en de bijbehorende energietransitie dan dat olie- en gasbedrijven hun emissies reduceren door hun aanbod van olie en gas zelfstandig terug te brengen in lijn met het mondiale 1,5°C-doel. Dat past ook bij de noodzaak van niet-statelijke actie onder het VN-klimaatregime en bij de noodzaak van bedrijven om naast staten zelfstandig hun mensenrechtelijke verplichtingen na te komen. Olie- en gasbedrijven zijn daarvan niet uitgezonderd.
- 40 Deze klimaat- en mensenrechtelijke verplichtingen gelden zowel voor private olie- en gasbedrijven als voor olie- en gasbedrijven die in staatseigendom zijn. Dit zijn de door

³⁹ Memorie van antwoord na voeging Milieudefensie c.s. d.d. 10 oktober 2023, par. 50 t/m 73.

⁴⁰ Het vervangen van olie en gas door elektrificatie leidt ook automatisch tot minder energiegebruik, omdat de energie-efficiëntie daardoor tot 40% kan toenemen. Zie Productie S-140 (IPCC AR6 WGIII), p. 1187.

⁴¹ Productie MD-528 (IEA The Oil and Gas Industry in Net Zero Transitions 2023), p. 16. Zie in dit verband Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 163. Zie verder Pleidooi in hoger beroep (Deel 4) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 125.

Shell bedoelde *National Oil Company's (NOC's)*.⁴² Voor die laatste bedrijven geldt dat zij die verplichtingen ook hebben via de klimaatverplichtingen en mensenrechtelijke verplichtingen van de betreffende staten zelf. Olie- en gasproducerende staten zijn immers evenmin uitgezonderd van deze verplichtingen en hebben hun klimaatverplichtingen evenzeer na te komen. Die verplichtingen strekken zich ook uit over hun staatsbedrijven.

41 Bovendien zijn er drie extra redenen waarom het beperken van het aanbod van olie en gas noodzakelijk is om de klimaatopgave te kunnen bewerkstelligen. Deze redenen worden wetenschappelijk en institutioneel breed onderschreven.

42 Ten eerste geldt dat als het aanbod van olie en gas niet wordt beperkt, olie- en gasbedrijven te veel blijven investeren in het uitbreiden van hun fossiele infrastructuur, waardoor het *carbon lock-in effect* toeneemt.⁴³ De met die infrastructuur voor de toekomst vastgelegde (*locked-in*) CO₂-emissies passen niet binnen het mondiale 1,5°C-doel.⁴⁴ Het *carbon lock-in effect* leidt daarmee tot het door het hof vastgestelde opgedrongen gebruik van olie en gas en dus tot beïnvloeding van de vraag naar olie en gas.⁴⁵

43 Ten tweede geldt dat als het aanbod van olie en gas niet wordt beperkt, het energiesysteem door het *carbon lock-in effect* onnodig inflexibel wordt. Daardoor vormt de fossiele infrastructuur een steeds grotere barrière voor de verdere opschaling van hernieuwbare energiebronnen in alle sectoren, waardoor het halen van de mondiale klimaatopgave verder wordt bemoeilijkt. Het IPCC zegt daarover:

*“Still existing locked-in infrastructures and business models advantages fossil fuel industry over renewable and energy efficient end use industry. The fossil fuel energy generation and delivery system therefore epitomises a barrier to the acceptance and implementation of new and cleaner renewable energy technologies.”*⁴⁶

44 Ten derde geldt dat als het aanbod van olie en gas niet wordt beperkt, de breed erkende remmende invloed van olie- en gasbedrijven op de klimaataanpak niet wordt verminderd, omdat zij hun economische, politieke, juridische en maatschappelijke invloed en macht zullen blijven aanwenden om te kunnen blijven investeren in olie en gas.⁴⁷ Een reductieverplichting leidt tot het afbouwen van de belangen in olie en gas en helpt de macht en invloed van de olie- en gasbedrijven op de politiek te verminderen. Dat is volgens het IPCC cruciaal voor goed klimaatbeleid en de noodzakelijke energietransitie:

“Overcoming the carbon lock-in is not simply a matter of the right policies or switching to low carbon technologies. Indeed, it would mean a radical change in

⁴² Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 75.

⁴³ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf II.3.3. Zie ook Pleitnota Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf V.3.

⁴⁴ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 160. Zie ook Pleidooi in hoger beroep (Deel 4) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 101, 102, 106 en 111.

⁴⁵ Hof, rov. 7.58 en 7.59.

⁴⁶ Productie MD-496C (IPCC AR6 WGIII H5), p. 557 en 558. Zie ook Openingspleidooi in hoger beroep (Deel 2) Milieudefensie c.s. d.d. 2 april 2024, par. 16.

⁴⁷ Zie in dit verband tevens paragraaf II.1 van deze schriftelijke repliek.

*the existing power relations between fossil fuel industries and their governments.*⁴⁸

- 45 Kort en goed: Shell kan blijven hameren op het belang van het verminderen van de vraag naar olie en gas, maar zij vergeet daarbij te vermelden dat het verminderen van het aanbod van olie en gas minstens even cruciaal is. Daarmee wordt ook het opgedrongen gebruik van olie en gas tegengegaan. Het verminderen van het aanbod van olie en gas is niet alleen van belang om de vraag naar deze brandstoffen en de CO₂-emissies te beperken, maar ook om de barrière te overwinnen die de olie- en gasindustrie en de daarmee verbonden infrastructuur voor de opschaling van duurzame energie vormen. Het doorbreken van deze olie- en gasbarrière bevordert de opmars van alternatieve energiebronnen in alle sectoren. De wereld heeft én minder CO₂-emissies nodig én meer alternatieve energie. Het beperken van het aanbod van olie en gas is voor beide een cruciale remedie. De markt kan dat niet zelfstandig zonder reductiebevel bewerkstelligen.

II.5 Staten hebben eigen verplichtingen om goed klimaatbeleid te voeren en goed klimaatbeleid van Shell doorkruist die statelijke verplichtingen niet

- 46 Anders dan Shell stelt, houdt een voor haar geldend rechterlijk reductiebevel geen doorkruising van statelijk beleid in. Zoals hiervoor is toegelicht,⁴⁹ zijn alle 198 bij het VN-Klimaatverdrag aangesloten staten (inclusief de EU) het erover eens dat de klimaatopgave om meerdere redenen niet kan slagen zonder zelfstandige klimaatactie van bedrijven. Het kan staten dan ook niet verbazen als bedrijven vrijwillig of als gevolg van een rechterlijk bevel tot klimaatactie overgaan. Staten krijgen daarmee precies de private klimaatactie waar ze om vragen. Om deze reden kan niet worden volgehouden dat private klimaatactie een doorkruising is van statelijk beleid. Tot dat statelijk beleid behoort immers de oproep aan bedrijven om zelfstandig tot klimaatactie over te gaan.
- 47 Ook los van die oproep is de redenering dat een aan Shell op te leggen rechterlijk bevel statelijk beleid doorkruist onlogisch. Wanneer Shell immers vrijwillig zou besluiten haar wereldwijde concernactiviteiten op goed klimaatbeleid te sturen, kan nooit worden geconcludeerd dat Shell zich daarmee schuldig maakt aan de aantasting van de soevereiniteit van staten of dat Shell statelijk beleid doorkruist. Indien Shell door de rechter tot goed klimaatbeleid wordt bevolen, is dat uiteraard niet anders.
- 48 In haar betoog verliest Shell verder uit het oog dat staten evengoed individuele klimaatverplichtingen hebben. Zoals het IGH in zijn *Advisory Opinion* heeft bevestigd, zijn de statelijke klimaatverplichtingen – inclusief de verplichting tot emissiereducties in lijn met de 1,5°C-doelstelling – niet vrijblijvend en zelfs gewoonterechtelijk van aard.⁵⁰ Iedere staat heeft derhalve een klimaatverplichting, of het nu ontwikkelde landen of

⁴⁸ Productie MD-496F (IPCC AR6 WGIII H17), p. 1745. Zie ook Pleidooi in hoger beroep (Deel 4) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 100; Openingspleidooi in hoger beroep (Deel 2) Milieudefensie c.s. d.d. 2 april 2024, par. 17. Dit wordt onderstreept door andere bronnen. Zie in dit verband verder Pleitnotitie 8 in eerste aanleg Milieudefensie c.s. d.d. 15 december 2020, par. 64 en 65.

⁴⁹ Zie in dit verband tevens paragraaf II.2 van deze schriftelijke repliek.

⁵⁰ Zie bijvoorbeeld IGH 23 juli 2025, No. 187 (*Obligations of States in respect of climate change*), par. 272 t/m 279. Zie ook Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 84.

ontwikkelingslanden betreft en of zij nu wel of geen eigen staatsbedrijf in de olie- en gassector hebben.

- 49 Op basis van het internationaal publiekrecht worden staten ook vermoed aan hun internationaalrechtelijke verplichtingen te willen voldoen. Dat is rechtens en normatief het enige uitgangspunt dat gekozen kan worden bij het beoordelen van de klimaatverplichtingen van Shell. Er moet van uitgegaan worden dat het recht door staten wordt nageleefd. Een ander uitgangspunt verhoudt zich niet met de internationale rechtsorde en de rechtsstaat.
- 50 In dat verband kan niet onbenoemd blijven dat een overweldigende meerderheid van nationale staten de bevindingen in de *Advisory Opinion* van het IGH in de resolutie van de VN van 20 mei 2026 heeft onderschreven.⁵¹ Met 141 stemmen voor, 8 stemmen tegen en 28 onthoudingen is verklaard dat landen hun klimaatverplichtingen moeten nakomen. Onder meer Nederland en alle andere EU-landen steunden de resolutie, maar bijvoorbeeld ook China. Ook het overgrote merendeel van de ontwikkelingslanden steunde de resolutie en wenst zichzelf te binden aan, en andere staten te kunnen aanspreken op, hun klimaatverplichtingen.⁵²
- 51 Een aan Shell op te leggen rechtsplicht tot CO₂-reductie in lijn met de 1,5°C-doelstelling valt dus niet in een vacuüm, maar in een wereld waarin alle landen een verplichting hebben om emissiereducties te bewerkstelligen in lijn met datzelfde doel. Voor het behalen van die doelstelling is noodzakelijk en onvermijdelijk dat de mondiale productie en verkoop van olie en gas in lijn daarmee wordt afgebouwd. Ook om die reden is moeilijk voor te stellen dat sprake zal zijn van een doorkruising van statelijk (energie)beleid.
- 52 De Impact Assessment bij de CSDDD laat dit eveneens zien. Daaruit blijkt immers dat een emissiereductieplicht voor grote bedrijven een noodzakelijke aanvulling is op het bestaande statelijk beleid, en niet een doorkruising ervan. Er is ook geen enkele staat die naar aanleiding van het door de rechtbank in 2021 aan Shell opgelegde reductiebevel heeft gesteld dat een rechtelijk bevel voor Shell problematisch is voor hun eigen klimaat- en energiebeleid. Ook de Staat heeft dat niet gesteld. De Minister van Economische Zaken en Klimaat heeft in de Kamerbrief van 6 december 2021 juist geconcludeerd dat het Vonnis geen aanleiding geeft tot aanpassing van het statelijk klimaatbeleid en een kans biedt voor ondernemingen om een concurrentievoorsprong te krijgen.⁵³
- 53 Dat er vanwege het rechterlijk bevel aan Shell geen sprake zal zijn van een (ongerechtvaardigde) doorkruising van statelijk beleid, kan, ten slotte, ook met het volgende vergelijk worden verduidelijkt. Indien een staat tegen de achtergrond van diens klimaatverplichtingen (of om andere redenen) besluit om geen nieuwe licenties voor olie- en gaswinning meer aan marktpartijen uit te geven, is dat geen doorkruising van het beleid van andere staten, laat staan een ongerechtvaardigde doorkruising. Indien een

⁵¹ Resolutie A/RES/80/263 van de Algemene Vergadering van de VN d.d. 20 mei 2026.

⁵² Zie <https://nos.nl/artikel/2615197-verenigde-naties-stemmen-in-tegengaan-klimaatverandering-is-juridische-plicht>. Zie ook <https://news.un.org/en/story/2026/05/1167561>.

⁵³ Productie MD-341 (Brief Minister aan Tweede Kamer betreffende 'Analyse Shell-vonnis' 6 december 2021), p. 4. Zie in dit verband Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 682 en 741.

olieproducerend land besluit om minder olie te gaan produceren of een olieveld te sluiten, is dat evenmin een (ongerechtvaardigde) doorkruising van het beleid van andere landen.

54 Dit alles gebeurt nota bene ook al door de staten en (Amerikaanse en Canadese) deelstaten die zich in de Beyond Oil and Gas Alliance hebben verenigd.⁵⁴ Een groot aantal landen en (deel)staten neemt daarmee in het belang van de klimaataanpak het initiatief tot een aanbodbeperking van olie en gas. Uit niets blijkt dat de bij de Beyond Oil and Gas Alliance aangesloten (deel)staten het energiebeleid van andere landen met deze aanbodbeperking doorkruisen, dat zij door de vermindering van het aanbod van olie en gas andere landen een energietransitie opdringen, in de belangenafwegingen van andere landen treden, bepalen hoe de mondiale energietransitie moet worden vormgegeven en/of daardoor inbreuk maken op de soevereiniteit van andere landen.

55 Dit is ook begrijpelijk, omdat deze landen niets anders doen dan uitvoering geven aan de klimaatverplichtingen die op ieder van hen rusten. Deze specifieke aanbodgerelateerde maatregelen worden aangekondigd en gecommuniceerd, zodat iedereen zich daaraan kan aanpassen. Dit alles verschilt weinig van een rechterlijk bevel tot emissiereducties voor Shell, waarvan ook een vermindering van het aanbod van olie en gas uitgaat en waaraan andere partijen zich eveneens kunnen aanpassen.

II.6 Het nemen van eigen deelverantwoordelijkheid is de maat der dingen en de enige effectieve oplossing voor het collectieve probleem van klimaatverandering

56 Wat uit de hiervoor besproken beschouwingen volgt, is dat de mondiale klimaataanpak gefundeerd is op één centraal uitgangspunt: dat zowel staten als niet-statelijke partijen zelf verantwoordelijkheid moeten nemen voor hun eigen handelen en voor de zaken waarover zij controle hebben. Niemand kan zich daarbij achter een ander verschuilen. Iedereen moet zijn deelverantwoordelijkheid nemen.⁵⁵

57 Vanuit dat centrale uitgangspunt heeft iedereen een verantwoordelijkheid om een bijdrage te leveren aan het oplossen van het klimaatprobleem. Dat betekent echter niet dat iedereen daar ook juridisch op kan worden aangesproken. Voor staten zal dat zo zijn, voor bedrijven in veel gevallen niet. Veel bedrijven hebben eenvoudigweg een CO₂-voetafdruk die te klein is om juridisch relevant te zijn. Voor Shell is dat echter anders. Van alle staten wereldwijd hebben alleen China, de Verenigde Staten, India en Rusland een grotere CO₂-voetafdruk dan Shell.⁵⁶

58 Alle objectieve aanknopingspunten wijzen erop dat van Shell het nemen van haar deelverantwoordelijkheid juridisch kan en moet worden afgedwongen. De vraag hoe anderen op een transformerend Shell zullen reageren, is daarbij niet van belang. Het nemen van eigen deelverantwoordelijkheid is in het klimaatregime de maat der dingen.

⁵⁴ De deelnemende landen en (deel)staten zijn Belize, de staat Californië, Chili, Colombia, Costa Rica, Denemarken, Fiji, Finland, Frankrijk, Groenland, Ierland, Italië, Kenia, Luxemburg, de Marshalleilanden, Portugal, Québec, Samoa, Spanje, Tuvalu, Vanuatu, Wales, de staat Washington en Zweden. Zie Memorie van antwoord Milieudefensie c.s. d.d. 18 oktober 2022, par. 913. Zie voor de laatste stand van zaken <https://beyondoilandgasalliance.org/members>.

⁵⁵ Zie in dit verband uitvoerig Memorie van antwoord na voeging Milieudefensie c.s. d.d. 10 oktober 2023, par. 79 t/m 110; Memorie van antwoord Milieudefensie c.s. d.d. 18 oktober 2022, par. 888 t/m 904.

⁵⁶ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 126, 503, 740, 763, 843 en 1418.

Dat is het enige wat volgens het VN-klimaatregime effectief is en het enige wat het klimaatprobleem daadwerkelijk kan oplossen. Dat maakt dat de effectiviteitsvraag zich moet beperken tot de vraag of de aan Shell toe te rekenen CO₂-emissies als gevolg van het gevraagde reductiebevel zullen dalen. Dat is zo en staat tussen partijen ook niet ter discussie. Daarmee zijn het belang en de effectiviteit van het gevraagde bevel gegeven.

- 59 Dat de deelverantwoordelijkheid het dragende principe van het mondiale klimaatbeleid is, is door Uw Raad ook geëxpliciteerd in het *Urgenda*-arrest.⁵⁷ In dat verband overwoog Uw Raad dat de deelverantwoordelijkheid in algemene zin strookt met hetgeen in vele andere landen en internationaal wordt aangenomen bij handelingen in strijd met het recht waardoor slechts een deel van de oorzaak van de schade in het leven wordt geroepen. Volgens Uw Raad is de breed aanvaarde regel dat “*deelveroorzaking ook deelverantwoordelijkheid rechtvaardigt*.”⁵⁸ Het cassatiemiddel van de Staat met als inhoud dat hij juridisch niet aan de gevorderde reductiedoelstelling gebonden kon worden, omdat deze geen meetbaar effect op de mondiale temperatuurstijging zou hebben, werd dan ook met een verwijzing naar de deelverantwoordelijkheid verworpen.⁵⁹
- 60 Tegen deze achtergrond maakt het niet uit of een staat of een private partij op diens deelveroorzaking van het klimaatprobleem wordt aangesproken. Uw Raad wijst in dit verband ook op de privaatrechtelijke grondslagen in het aansprakelijkheidsrecht voor het aannemen van de deelverantwoordelijkheid van de Staat, waaronder naar het *Kalimijnen*-arrest en de *Principles of European Tort Law*.⁶⁰ In beide gevallen moet gelden dat het aannemen van deelverantwoordelijkheid gerechtvaardigd en effectief is.
- 61 Een ander oordeel is eigenlijk niet voorstelbaar. Een oordeel met als inhoud dat het nemen van (deel)verantwoordelijkheid door een private partij in een collectief probleem als klimaatverandering niet effectief en niet zinvol is, is uiterst destructief en zal tot vele rechtsschendingen leiden. Het is het signaal dat niemand zich hoeft te bekommeren om dit existentiële, collectieve probleem dat ons allen aangaat, terwijl het alleen kan worden opgelost als ieder het zijne doet.⁶¹ Een dergelijk oordeel ondermijnt niet alleen de bereidheid van afzonderlijke partijen om verantwoordelijkheid te nemen, maar ondermijnt ook het vertrouwen dat collectieve actie daadwerkelijk tot verandering kan leiden. De gevolgen daarvan zijn niet te overzien.⁶²
- 62 Als er iets is wat uit de voorgaande beschouwingen blijkt, dan is het wel dat een dergelijk oordeel de bijl aan de wortel van de gehele mondiale klimaataanpak zal zijn, evenals van vele andere mensenrechtelijke en milieuvraagstukken. Het maakt duidelijk dat de effectiviteitsverweren van Shell niet juist zijn en niet gevolgd kunnen worden.

⁵⁷ HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006 (*Urgenda*), rov. 5.7.1 t/m 5.7.9.

⁵⁸ HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006 (*Urgenda*), rov. 5.7.6.

⁵⁹ HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006 (*Urgenda*), rov. 3.4 en 5.7.6 t/m 5.7.9.

⁶⁰ HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006, rov. 5.7.6, onder verwijzing naar A.M. Honoré, *Causation and Remoteness of Damage*, *International Encyclopedia of Comparative Law*, Vol. XI, Torts Chapter 7, nr. 112; A.J. Akkermans, ‘Veroorzaking van deelschade’, *WPNR* 6043 (1992), p. 249 t/m 255; artikel 3:105 Principles of European Tort Law; HR 23 september 1988, ECLI:NL:HR:1988:AD5713 (*Kalimijnen*), rov. 3.5.1. Zie ook Concl. P-G Langemeijer en A-G Wissink vóór HR 20 december 2019, ECLI:NL:PHR:2019:887 (*Urgenda*), par. 2.12 en 2.13.

⁶¹ Vgl. IGH 23 juli 2025, No. 187 (*Obligations of States in respect of climate change*), par. 456.

⁶² Vgl. Pleitnota Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 107.

III DE FUNDAMENTELE ONJUISTHEID VAN DE KERNVERWEREN VAN SHELL

- 63 In hoofdstuk II van deze schriftelijke repliek heeft Milieudefensie c.s. het werkelijke beeld geschetst van de noodzakelijke en door de internationale gemeenschap voorgestane rol van bedrijven bij het oplossen van het klimaatprobleem. De verweerlijn van Shell is daarmee al grotendeels weerlegd. In dit hoofdstuk bespreekt Milieudefensie c.s. meer specifiek de kernverweren die Shell door haar hele schriftelijke toelichting heen naar voren brengt. Milieudefensie c.s. zal per kernverweer de fundamentele onjuistheid ervan bespreken. Waar mogelijk verwijst zij terug naar het voorgaande hoofdstuk.
- 64 In essentie schetst Shell in haar schriftelijke toelichting niets meer dan een eigen, beleidsmatige visie op haar rol binnen de richting die de 'werkelijke wereld' volgens haar op beweegt. Daartoe schetst zij een wereld met een mondiaal groeiende energievraag waarin met name ook door olie en gas zal moeten worden voorzien. In het verlengde daarvan schuift Shell alle op de 1,5°C-doelstelling gerichte reductiescenario's collectief terzijde als irreëel en enkel 'normatief' met een vooraf gewenste uitkomst.
- 65 Ter onderbouwing van haar beleidsmatige betoog presenteert Shell twee (andere) scenario's van het IEA: het *Stated Policies Scenario* (het **STEPS**) en het *Announced Pledges Scenario* (het **APS**).⁶³ Deze alternatieve scenario's zouden volgens Shell een beter beeld van de werkelijke wereld geven waarin zij haar rol moet vervullen. Dat kleurt vervolgens ook haar normvrije perspectief dat Shell niet aan een reductieverplichting kan worden gehouden.
- 66 Om te begrijpen wat Shell hier betoogt, is cruciaal om in te zien wat die door Shell gepresenteerde scenario's behelzen. Zij inventariseren wat de gevolgen voor het klimaat zullen zijn als de wereld geen verdere klimaatmaatregelen treft en het aangekondigde (het STEPS) en/of voorgenomen (het APS) overheidsbeleid wordt voortgezet. Het volgen van die scenario's leidt volgens het IEA tot een desastreuze opwarming van de aarde van (ver) boven de 2°C. Zo leidt het STEPS tot een opwarming van de aarde met 2,4°C.⁶⁴
- 67 Deze scenario's onderstrepen de belangrijkste redenen van de fundamentele onjuistheid van de kernverweren van Shell. Zij laten zien dat overheden het klimaatprobleem in werkelijkheid niet alleen kunnen oplossen. Het door Shell als kernverweer naar voren geschoven betoog dat enkel overheden de energietransitie kunnen vormgeven, zal leiden tot een temperatuurstijging met desastreuze consequenties. Dat onderkennen overheden ook en dáárom roepen alle 198 verdragspartijen bij het VN-Klimaatverdrag op tot de cruciale private actie. De door Shell geschetste 'werkelijke wereld' is de wereld die de wereldgemeenschap via onder meer het VN-klimaatregime, de mensenrechten en de *soft law*-bronnen juist probeert te voorkomen. Daartoe sluiten al deze internationale normatieve bronnen aan bij de best beschikbare wetenschap die voorrekenet hoe dat kan en moet: de 1,5°C-reductiescenario's. Dat normatieve kader kan Uw Raad niet loslaten.

⁶³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 432.

⁶⁴ Productie MD-525 (IEA Net Zero Roadmap 2023), p. 64. Zie ook Pleidooi in hoger beroep (Deel 4) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 104; Schriftelijk pleidooi Milieudefensie c.s. d.d. 19 maart 2024, par. 115. Overigens heeft UNEP becijferd dat de wereld in werkelijkheid op een nog grotere opwarming afstevent. Zie Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 82.

- 68 Shell maakt in haar schriftelijke toelichting ook duidelijk om welke redenen zij niet aan enige reductieverplichting gebonden wil zijn:

“Ondernemingen moeten reductiedoelstellingen en -ambities kunnen vaststellen zonder dat deze zich vertalen in civielrechtelijke rechtsplichten. De doelstellingen en ambities van Shell zijn in de loop der tijd herzien, aangepast en bijgesteld al naargelang de commerciële strategie van Shell en de marktomstandigheden zich ontwikkelden, zoals het een particuliere onderneming betaamt.”⁶⁵

- 69 De commerciële strategie van Shell en de marktomstandigheden moeten Shell dus ertoe kunnen brengen om haar beleid aan te passen. Hiermee bedoelt Shell dat zij haar olie- en gasproductie en -verkoop sterk moet kunnen laten stijgen indien dat voor haar commercieel interessant is. Dat die eigen commercieel ingegeven afwegingen leiden tot de door het IEA in het STEPS en het APS voorgerekende desastreuze opwarming van de aarde en rechtstreeks ingaan tegen de richting die alle objectieve aanknopingspunten aanwijzen, is daaraan in haar visie ondergeschikt.⁶⁶

- 70 In het licht van het voorgaande is op hoofdlijnen al duidelijk waarom de kernverweren van Shell fundamenteel onjuist zijn. Deze verweren gaan alle uit van een normloze wereld en zijn er in wezen op gericht te voorkomen dat Shell haar commercieel ingegeven ambities moet laten varen. Milieudefensie c.s. bespreekt die verweren hierna diepgaander.

III.1 Objectieve aanknopingspunten bepalen privaatrechtelijke reductieverplichtingen van Shell en van andere cruciale spelers

- 71 Het eerste kernverweer van Shell luidt samengevat als volgt. Enkel staten kunnen klimaatverplichtingen hebben, omdat zij alle daarbij betrokken belangen kunnen en mogen wegen. Een reductieverplichting van Shell zou zijn gebaseerd op normatieve keuzes en afwegingen van Milieudefensie c.s. over het mondiale energiesysteem en de daarbij betrokken belangen, terwijl die nog niet definitief zijn vastgelegd en nog kunnen wijzigen. Een reductieverplichting zou bovendien een algemene regel opleveren die een rechter niet mag uitvaardigen. Verder zou onduidelijk zijn voor wie de betreffende verplichting geldt. Shell zou willekeurig zijn uitgekozen.⁶⁷ In dat kader blijft Shell als mantra herhalen dat zij als enige onderneming tot reducties zou moeten overgaan.⁶⁸

- 72 Dit kernverweer is in hoofdstuk II van deze schriftelijke repliek al uitvoerig geadresseerd. Het gaat om de *eigen* klimaatverplichting van Shell. Artikel 6:162 BW vormt de grondslag daarvan. Die eigen verplichting leidt niet tot doorkruising van overheidsbeleid, maar tot de eigen privaatrechtelijke actie die de betreffende overheden nodig hebben en verlangen. De zelfstandige aansprakelijkheid van Shell loopt niet via de band van het

⁶⁵ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 501. Zie ook Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 3.14.

⁶⁶ Zie ook Pleidooi in hoger beroep (Deel 4) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 104 en 105; Schriftelijk pleidooi Milieudefensie c.s. d.d. 19 maart 2024, par. 114 en 115, waarin Milieudefensie c.s. heeft onderbouwd dat Shell zelfs méér in olie en gas investeert dan de investeringen die het IEA in het STEPS voorziet. Daarmee stuurt Shell vanuit haar commerciële visie actief aan op een groter *carbon lock-in effect* en een desastreuze opwarming van de aarde.

⁶⁷ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 5 t/m 7, 12, 13, 21, 22, 67, 98, 103, 107, 113, 117, 185, 343, 345, 355, 356, 363, 392, 436, 448, 556, 611, 622, 708 en 709.

⁶⁸ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 84 t/m 90, 330, 332, 338, 443 t/m 448, 630 en 683 t/m 689.

Urgenda-arrest, de op staten rustende positieve EVRM-verplichtingen of de directe werking van artikel 2 en 8 EVRM.⁶⁹ Milieudefensie c.s. probeert dus ook niet een private horizontale verhouding te verticaliseren en verticale rechtsplichten van staten naar een horizontale rechtsplicht van een onderneming te transponeren.⁷⁰

- 73 Het voor de klimaatverplichting van Shell geldende kader is verder duidelijk: de objectieve aanknopingspunten. Enkel dat normatieve stelsel – en niet Milieudefensie c.s., Shell of de rechter – bepaalt of en in hoeverre er op Shell een reductieverplichting rust. Dat is ook het enige stelsel dat de rechter kan en moet toepassen. Het gaat dus niet om de door Shell verzonden eisen van inpasbaarheid in het stelsel, kenbaarheid, rechtsgelijkheid, proportionaliteit of effectiviteit.⁷¹ Shell draagt geen enkele bron aan die deze eisen ondersteunt.⁷² Er geldt in Nederland ook geen *political question doctrine* waaraan in dit verband moet worden getoetst,⁷³ zoals M&M nog aanvoert.⁷⁴
- 74 De objectieve aanknopingspunten wijzen verder aan welke ondernemingen rechtens op hun deelverantwoordelijkheid kunnen worden aangesproken. Het gaat in elk geval om de systeemspelers zoals Shell die een grote CO₂-voetafdruk hebben en daadwerkelijk de omvang, capaciteit, macht en politieke en feitelijke invloed hebben om het tij te helpen keren en het zelfs méér dan de meeste staten in hun macht hebben om effectief bij te dragen aan uitstootreducties en aan de daarvoor noodzakelijke aanpassingen in het fossiele energiesysteem.⁷⁵ Overheden kunnen dat mede vanwege de *governance gap* niet alleen. Ook M&M onderschrijft dat het overheden niet lukt om adequaat klimaatbeleid te voeren.⁷⁶ Als de cruciale private spelers niet tot actie overgaan, zal er van een tijdige en effectieve klimaat aanpak nooit iets terecht komen.⁷⁷ Shell is dus niet willekeurig uitgekozen.
- 75 De veronderstelling dat enkel Shell tot reducties zou zijn gehouden en andere, met name niet-Nederlandse olie- en gasmaatschappijen na een uitspraak van Uw Raad normloos kunnen en zullen blijven handelen,⁷⁸ is dan ook onjuist. Die visie bouwt op een normatief vacuüm. Ook andere cruciale spelers zullen zich samen met Shell aan de reductieverplichtingen moeten houden waarop de objectieve aanknopingspunten of hun buitenlandse equivalenten wijzen. Dat geldt via de statelijke klimaatverplichtingen *a fortiori* voor nationale olie- en gasbedrijven. Bovendien zijn wereldwijd veel klimaatrechtzaken tegen allerhande bedrijven aanhangig, waarin de uitkomst van deze zaak ook een rol zal spelen.⁷⁹ Uw Raad kan uw beslissing uiteraard niet op basis van het door Shell geschetste normatief vacuüm nemen. Daarmee zou Uw Raad het enige instrument tekort doen waarover u beschikt: het geldend recht.

⁶⁹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 423 t/m 428.

⁷⁰ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 180, 182 en 459.

⁷¹ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 99, 100, 140 en 178.

⁷² Zie in dit verband Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf IV.3.

⁷³ Zie uitvoerig R. van der Hulle, *Naar een Nederlandse political question-doctrine?*, Deventer: Wolters Kluwer 2020.

⁷⁴ Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 4.15.

⁷⁵ Zie in dit verband ook paragraaf II.6 van deze schriftelijke repliek.

⁷⁶ Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 2.8. Zie ook Pleitnota M&M d.d. 22 mei 2026, par. 2.4.

⁷⁷ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen II.2.2 t/m II.2.4.

⁷⁸ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 2, 117 en 317. Zie ook Pleitnota Shell d.d. 22 mei 2026, par. 62ii.

⁷⁹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 680 en 1411.

- 76 Met de vaststelling van een reductieverplichting voor Shell handelt de rechter ruim binnen de aan hem gegeven staatsrechtelijke ruimte en treedt hij niet in de beleidsvrijheid of beoordelingsvrijheid van overheden.⁸⁰ Het gaat dus niet, zoals Shell meent, om het vaststellen van feitelijk zaaksoverstijgend klimaatbeleid.⁸¹ De vaststelling van een privaatrechtelijke zorgvuldigheidsverplichting betreft slechts een toepassing van artikel 6:162 BW. Dat vaart niet door de bevoegdheden van staten heen en ontnemt nationale wetgevers geen mogelijkheden.⁸² Dat betekent dat de rechter, anders dan Shell steeds weer en in een veelheid aan formuleringen tot uitgangspunt neemt, geen politieke of beleidsmatige keuzes of afwegingen maakt, geen wetgeving vaststelt en al helemaal geen *Nationally Determined Contributions* vaststelt voor landen waarin Shell actief is.⁸³ Er is dus ook geen sprake van een klimaatbeleidszaak of van rechterlijke beleidsbeslissingen, zoals M&M veronderstelt.⁸⁴
- 77 Milieudefensie c.s. heeft de concrete werking van de objectieve aanknopingspunten en de 1,5°C-reductiescenario's in hoofdstukken IV t/m VI van haar schriftelijke toelichting tot in groot detail uitgewerkt. De objectieve aanknopingspunten wijzen zonder uitzondering erop dat Shell haar CO₂-uitstoot in lijn met de klimaatdoelstelling zal moeten reduceren en dat zij bij het behalen van de klimaatdoelstelling een belangrijke eigen rol heeft te vervullen. Die conclusie hebben zowel rechtbank als hof dan ook bereikt. De objectieve aanknopingspunten en de relevante 1,5°C-reductiescenario's wijzen ook daarna nog de weg, omdat zij verder concretiseren welke reducties van de olie- en gasindustrie en met name van haar cruciale spelers kunnen worden verlangd om de bindende klimaatdoelen in zicht te houden. De objectieve aanknopingspunten 'corrigeren' dus niet voor enige 'inherente ongeschiktheid' van reductiescenario's, zoals Shell nog aanvoert.⁸⁵ Die reductiescenario's vormen verder ook niet de grondslag voor de reductieverplichting van Shell en worden niet tot juridische norm verheven.⁸⁶ De objectieve aanknopingspunten vormen tezamen de grondslag voor de reductieverplichting. Uiteraard kan een bron ook normatieve waarde hebben zonder dat het een direct bindende juridisch norm betreft.⁸⁷
- 78 De onvermijdelijke normatieve uitkomst is dat Shell haar CO₂-uitstoot binnen de door die reductiescenario's gegeven bandbreedte moet reduceren. De onderkant van die bandbreedte (afgerond 30%) houdt – getransponeerd naar de werkelijke wereld – in dat de olie- en gasindustrie sterk gespaard wordt ten koste van *alle andere* sectoren. Juist van alle andere sectoren wordt in dat scenario een te grote opgave gevraagd.⁸⁸ Dat verklaart waarom een effectiever reductiepercentage in werkelijkheid op of zelfs boven 45% zal liggen.

⁸⁰ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf VIII.2.2.

⁸¹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 342 en 357.

⁸² Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 424a. Zie in dit verband tevens par. 52 van deze schriftelijke repliek.

⁸³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 351, 352, 372, 373, 382, 383, 475, 559, 671 en 674a.

⁸⁴ Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 1.3, 1.4, 2.11, 2.12, 4.12, 4.15, 4.19 en 5.2.

⁸⁵ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 460 t/m 501, 504 t/m 507, 512, 513, 516, 523, 597 en 609.

⁸⁶ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 61, 369, 417, 421, 422, 429, 462, 475, 537, 574, 600 en 622.

⁸⁷ Zie bijvoorbeeld Concl. P-G Langemeijer en A-G Wissink vóór HR 20 december 2019, ECLI:NL:PHR:2019:887 (*Urgenda*), par. 4.92 t/m 4.104 en 4.133.

⁸⁸ Zie in dit verband Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 934, 965 en 971.

III.2 1,5°C-reductiescenario's modelleren op bindende 1,5°C-doelstelling en bieden houvast voor haalbare reductiepercentages voor olie en gas

- 79 Het tweede kernverweer van Shell houdt in dat de 1,5°C-reductiescenario's 'normatief' zijn, omdat zij de gewenste uitkomst van de 1,5°C-doelstelling tot uitgangspunt nemen en van daaruit terugwerken naar veranderingen in het energiesysteem. Zij zouden bovendien beleidsmatig zijn ingestoken en aan de politiek gelaten verdelingskeuzes bevatten die centraal staan in de energietransitie. Blijkens het STEPS en het APS zijn de 1,5°C-reductiescenario's volgens Shell niet gebaseerd op het "*huidige traject van het energiesysteem*". Hantering van de 1,5°C-reductiescenario's zou tot gevolg hebben dat een onderneming als Shell wordt verplicht haar emissies te verlagen in een tempo dat het wereldwijde reductietempo niet weerspiegelt.⁸⁹ In het verlengde daarvan betoogt zij dat er voor het realiseren van de 1,5°C-reductiescenario's grote infrastructurele en technologische investeringen moeten worden gedaan, dat de vraag naar fossiele brandstoffen moet afnemen en dat de vraag naar duurzame alternatieven moet stijgen.⁹⁰
- 80 Dit kernverweer geeft vooral reden tot grote zorg over de intenties, voornemens en visie op de energietransitie van Shell. Ontdaan van alle mist betoogt Shell namelijk dat zij vanwege onvoldoende effectieve actie en reguleringcapaciteiten van overheden wereldwijd en het daardoor ontstane "*huidige traject van het energiesysteem*" – lees: het teveel vasthouden aan fossiele brandstoffen – zelf ook mag blijven stilzitten en haar olie- en gasaanbod zelfs mag laten groeien. Het bindende 1,5°C-doel en alle dramatische gevolgen die daarachter schuil gaan, moeten daarvoor wijken.
- 81 Dit zorgwekkende betoog kan Uw Raad niet aanvaarden. Juist vanwege de beperkte mogelijkheden van overheden en het stilzitten van cruciale spelers als Shell bewegen wij in snel tempo naar de door het IEA in het STEPS en het APS berekende dramatische temperatuurstijgingen van (ver) boven de 2°C toe. Die beweging behelst dus de doorgaande investeringen in olie en gas en het daarmee gepaard gaande infrastructurele en institutionele *carbon lock-in effect* dat dit ingezette traject weer verder aanzwengelt.⁹¹ Dit leidt tot een opgedrongen gebruik van fossiele brandstoffen en vormt een barrière voor de verdere opschaling van hernieuwbare energiebronnen in alle sectoren.⁹² Dat resulteert weer in een vertraging van de energietransitie die daardoor steeds ingrijpender, kostbaarder en riskanter zal worden. Ook het IPCC, het IEA en de ECB stellen dat vast.⁹³ Uw Raad kwam in het *Urgenda*-arrest tot een vergelijkbare conclusie.⁹⁴
- 82 Het door Shell aangehaalde "*huidige traject van het energiesysteem*" vormt dus juist een zeer dringende reden om Shell wél te verplichten om actie te ondernemen *in lijn met* de 1,5°C-doelstelling en dus op basis van de daarmee congruerende reductiescenario's. Dat

⁸⁹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 59 t/m 69 en 432 t/m 435.

⁹⁰ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 71 t/m 74, 429 t/m 436, 481, 543 t/m 546, 563, 576 en 582 t/m 584.

⁹¹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf II.3.3. Zie in dit verband ook Productie S-140 (IPCC AR6 WGIII), p. 267 en 298.

⁹² Zie in dit verband par. 42 en 45 van deze schriftelijke repliek.

⁹³ Pleidooi in hoger beroep (Deel 4) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 110 en 111 (onder verwijzing naar bevindingen van het IEA en het IPCC); Schriftelijk pleidooi Milieudefensie c.s. d.d. 19 maart 2024, par. 13 (onder verwijzing naar bevindingen van de ECB). Zie ook Hof, rov. 3.8 onder C.2.

⁹⁴ HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006 (*Urgenda*), rov. 7.4.3.

is een absolute basisvoorwaarde om de klimaatdoelstellingen in zicht te houden en ruimte te geven aan duurzame alternatieven. Deze noodzaak tot een versnelde energietransitie verzint Milieudefensie c.s. niet zelf, maar constateren onder meer de VN, het IPCC, het IEA, de EU, de ECB en het IMF.⁹⁵

- 83 De 1,5°C-reductiescenario's zijn verder niet zomaar 'normatief'. Zij modelleren welke reducties feitelijk noodzakelijk zijn om de 1,5°C-doelstelling te bereiken die het VN-klimaatregime, de mensenrechten, de *soft law*-bronnen, Uw Raad, vele andere hoogste nationale rechtscolleges, het EHRM, het IAHRM en het IGH als bindend doel voorschrijven. Daarbij laten zij uiteraard zien dat de productie en het gebruik van olie en gas dalen. Dat is namelijk een noodzakelijke basisvoorwaarde om het 1,5°C-doel te halen. Zij berekenen verder hoeveel de productie en het gebruik van olie en gas in verschillende mogelijke reductiepaden moeten en kunnen dalen. De 1,5°C-doelstelling kan niet zomaar worden losgelaten omdat overheidsbeleid sterk achterblijft. Die doelstelling is en blijft het onwrikbare uitgangspunt bij het vaststellen van klimaatverplichtingen.
- 84 Reductiescenario's zijn bovendien niet louter 'normatief'. De 1,5°C-reductiescenario's zijn de best beschikbare wetenschap die onder meer de Overeenkomst van Parijs,⁹⁶ het VN-expertrapport,⁹⁷ de OESO-richtlijnen⁹⁸ en de Net Zero Guidelines⁹⁹ als grondslag voor klimaatmaatregelen aanwijzen, die leidend is bij de vormgeving van de door het EHRM voorgeschreven klimaatverplichtingen¹⁰⁰ en die het IGH daartoe evenzeer als doorslaggevende bron aanwijst.¹⁰¹ Ook de CSRD en de CSDDD vergen – via de ESRS – dat reductiedoelen op scenario's worden gebaseerd.¹⁰² Het zijn de enige bronnen die de wereld ter beschikking heeft om op wetenschappelijke basis te inventariseren welke reducties in olie en gas bewerkstelligd moeten worden om de 1,5°C-doelstelling in zicht te houden. Er zijn geen andere bronnen. Als deze bronnen daartoe voor de rechter onvoldoende zijn, zullen zij dat ook voor staten zijn.
- 85 Het is voor het overige onwaar dat 1,5°C-reductiescenario's geen rekening houden met de reductiemogelijkheden voor olie en gas die in de werkelijke wereld bestaan of met de verwachte mondiale ontwikkelingen op het gebied van, bijvoorbeeld, de energievraag en de technologische ontwikkelingen. Zo zijn de laagste percentages uit het Hawkes-rapport (herberekend) het resultaat van verdelingskeuzes die vrijwel allemaal zeer sterk in het voordeel van de olie- en gasindustrie zijn en daarom naar de aard der zaken goed haalbaar zijn.¹⁰³ Ook het NZE-scenario houdt bijvoorbeeld rekening met de wereldwijde vraag naar energie, de groei van de wereldbevolking, de toegang tot energie van

⁹⁵ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen III.2.5, III.3 en V.6.3. Zie ook Pleitnota Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen IV.2 en IV.3.

⁹⁶ Artikel 4 Overeenkomst van Parijs.

⁹⁷ Productie MD-487 (VN-expertrapport), p. 17.

⁹⁸ Productie MD-492 (OESO-richtlijnen 2023), par. 76 en 77.

⁹⁹ Productie MD-488 (ISO Net Zero Guidelines 2022), par. 8.2.2, 8.2.5 en 8.2.6.

¹⁰⁰ EHRM 9 april 2024, no. 53500/20 (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz/Zwitserland*) rov. 427 en 546.

¹⁰¹ IGH 23 juli 2025, No. 187 (*Obligations of States in respect of climate change*), rov. 224, 280 t/m 286, 298 en 347.

¹⁰² Zie Gedelegeerde Verordening (EU) 2023/2772 van 31 juli 2023 tot aanvulling van Richtlijn 2013/34/EU wat betreft standaarden voor duurzaamheidsrapportage, Application Requirements 26 en 27.

¹⁰³ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 972 t/m 976.

ontwikkelingslanden en de haalbaarheid en schaalbaarheid van CDR-technologieën.¹⁰⁴ Volgens het IEA ligt de door het NZE-scenario verlangde verdrievoudiging van hernieuwbare energie in 2030 binnen bereik.¹⁰⁵ Ook constateert het IEA dat de opschaling van elektriciteitsnetten wereldwijd nagenoeg in lijn loopt met het in het NZE-scenario benodigde tempo.¹⁰⁶

- 86 Milieudefensie c.s. betoogt verder niet dat op geen enkele wijze op CDR-technologieën mag worden geleund en daarvan volledig moet worden geabstraheerd,¹⁰⁷ maar enkel dat de gemodelleerde reductiescenario's met lagere reductiepercentages voor olie en gas daarop veel te veel leunen, omdat grootschalige inzet van CDR-technologieën zeer onzeker is. Dat verzint zij niet zelf, maar is breed wetenschappelijk onderkend.¹⁰⁸ Shell bagatelliseert de gevolgen van het vergaand leunen op CDR-technologieën verder door het “*een enkele aanname*” te noemen.¹⁰⁹ Die aanname kan leiden tot gigantische klimaatgevaaren. Daarom moet daar uiteraard sterk rekening mee worden gehouden, zoals in de *Urgenda*-zaak ook is gebeurd.¹¹⁰
- 87 Het volgen van de 1,5°C-reductiescenario's en de daarin voorgerekende reducties voor olie en gas is, anders dan Shell suggereert, dus niet alleen noodzakelijk om het bindende 1,5°C-doel in zicht te houden, maar is in de werkelijke wereld ook haalbaar. Daarvoor is vereist dat de cruciale spelers daarmee in lijn gaan handelen. Dat heeft Milieudefensie c.s. in haar schriftelijke toelichting ook al uitvoerig uiteengezet.¹¹¹
- 88 Overigens hoeft Uw Raad zich niet bezig te houden met de precieze inhoud van de verschillende gemodelleerde reductiescenario's en hun veronderstellingen. Door zijn focus op wetenschappelijke consensus heeft het hof namelijk in het geheel geen onderzoek verricht naar de veronderstellingen van de verschillende reductiescenario's en hoe daarmee normatief moet worden omgesprongen. Het hof heeft enkel – samengevat – geconstateerd dat de percentages uit elkaar lopen en er daarom geen door hem verlangde wetenschappelijke consensus bestaat. De discussie over de inhoud en relevantie van de veronderstellingen van de 1,5°C-reductiescenario's zal dus door een verwijzingshof moeten worden beslecht, en niet door Uw Raad.

III.3 Overheden hebben beperkte controle over hun nationale energiepakket

- 89 In haar hele betoog leunt Shell verder sterk op de kerngedachte dat overheden hun eigen nationale energiepakket bepalen en daarin volledig sturend kunnen optreden.¹¹² Dat is

¹⁰⁴ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 979 t/m 1000.

¹⁰⁵ Productie MD-525 (IEA Net Zero Roadmap 2023), p. 40 en – over de opschaling van zonenergie, elektrische voertuigen en batterijen – p. 42, 55 en 71. Zie ook het *Renewables 2025*-rapport van het IEA, te raadplegen via <https://www.iea.org/reports/renewables-2025>. Zie in dit verband Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 284. Zie ook Pleitnota Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 68; Pleidooi in hoger beroep (Deel 4) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 93.

¹⁰⁶ Productie MD-525 (IEA Net Zero Roadmap 2023), p. 147.

¹⁰⁷ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 548 t/m 552.

¹⁰⁸ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen III.2.4 en VI.3.7, waarin (met name vanaf par. 977) wordt uitgelegd hoe de verschillende reductiescenario's filteren voor de onzekerheid omtrent CDR-technologieën.

¹⁰⁹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 582.

¹¹⁰ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 62 en 384.

¹¹¹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf III.3.

¹¹² Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 198, 431 en 436. Zie in gelijke zin Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 2.3, 2.4, 2.9 en 2.19.

niet het geval. Overheden zijn afhankelijk van de markt en creëren veelal enkel de randvoorwaarden waarbinnen energieaanbieders kunnen bewegen, zoals door middel van vergunningen. Energiebedrijven zoals Shell opereren op wereldwijde markten en bepalen uiteindelijk zelf aan wie en waar zij hun producten aanbieden, in welke landen zij wel en niet investeren, waar zij hun investeringen terugdraaien, waar raffinaderijen gesloten of geopend worden en welke energieproducten zij aanbieden. Zo verlegden olietankers tijdens de Iran-crisis radicaal hun koers als de prijzen elders in de wereld hoger lagen.¹¹³ Bij die beslissingen speelden wensen van overheden of maatschappelijke belangen geen enkele rol. Energiebedrijven nemen hun beslissingen op commerciële basis en zijn geen verlengstuk van overheden.¹¹⁴

- 90 Het is dus een illusie te veronderstellen dat overheden de samenstelling van het energiepakket volledig via beleidsmaatregelen kunnen sturen en het door de markt opgeworpen *carbon lock-in effect* eenzijdig kunnen oplossen. Dat vereist actie van het bedrijfsleven. Daartoe roepen staten al jarenlang op. De werkelijk noodzakelijke actie – vermindering van het aanbod van fossiele brandstoffen, opschaling van het aanbod van duurzame producten en, in het verlengde daarvan, sturing van de vraag naar duurzame alternatieven – zal dus echt moeten komen van de cruciale ondernemingen die het energiesysteem en het wereldwijde energiepakket mede bepalen, zoals Shell.

III.4 Reductiebevel is breder dan de beperking van de verkoop van door derden geproduceerde olie en gas

- 91 Het vierde kernverweer van Shell houdt in dat een reductiebevel kan worden uitgevoerd door enkel de verkoop van door derden geproduceerde olie en gas (via Shell Trading) te verminderen, maar zelf niet minder olie en gas te produceren. Hieraan koppelt Shell vervolgens haar effectiviteitsverweer: als de verkoop van door derden geproduceerde olie en gas door Shell daalt, zullen andere olie- en gasbedrijven in dat gat springen. De wereldwijde emissies zouden daardoor niet dalen.¹¹⁵ Daarbij probeert Shell de indruk te wekken dat Milieudefensie c.s. ook altijd enkel op een zodanige verkoopbeperking heeft aangestuurd en niet op andere uitvoeringsmodaliteiten zou hebben gewezen.¹¹⁶
- 92 In wezen verheft Shell met haar betoog de uitvoeringsmodaliteit waarvan zij zelf – overigens ten onrechte¹¹⁷ – de allerminste effectiviteit verwacht in cassatie tot de enige mogelijke uitvoeringsmodaliteit en betoogt zij vervolgens dat een reductiebevel niet effectief is. In werkelijkheid is Shell niet beperkt in de wijze waarop zij het reductiebevel mag nakomen, zolang redelijkerwijs mag worden aangenomen dat de reducties effectief zullen zijn. Milieudefensie c.s. noch de rechter bepalen welke keuzes Shell zou moeten maken. Zij constateren enkel op basis van de objectieve aanknopingspunten en de 1,5°C-reductiescenario's dat Shell een reductieverplichting heeft. Dat standpunt heeft Milieudefensie c.s. ook altijd betrokken. Shell kan op allerlei manieren aan haar

¹¹³ Zie <https://www.transport-online.nl/124808/zeker-vijf-tankers-verleggen-koers-van-rotterdam-naar-azie/>.

¹¹⁴ Memorie van antwoord na voeging Milieudefensie c.s. d.d. 10 oktober 2023, par. 50 t/m 66.

¹¹⁵ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 198, 325, 362, 386, 664, 666, 672, 673 en 682 t/m 686. Zie in gelijke zin Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 2.23.

¹¹⁶ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 424b, 710, 711 en 714.

¹¹⁷ Zie in dit verband paragrafen II.4, II.6 en VI.2 van deze schriftelijke repliek.

reductieverplichting voldoen. Dat kan door een enkele vermindering van de productie en verkoop van olie en gas, maar bijvoorbeeld ook via een verandering van haar aanbod in de richting van duurzame alternatieven en – in het verlengde daarvan – via een verandering van de vraagzijde.¹¹⁸

- 93 Zonder Shell op enige wijze aan een uitvoeringsmodaliteit te willen binden, ligt ondertussen niet erg voor de hand dat Shell ter uitvoering van het reductiebevel ervoor zou kiezen om – ten detrimente van haar eigen klantenportefeuille – enkel haar olie- en gasverkoop te beperken. Men zou verwachten dat zij ook zal onderzoeken welke duurzame alternatieven zij haar huidige afnemers en nieuwe klanten kan aanbieden, zodat zij haar klanten behoudt en haar marktaandeel mogelijk zelfs toeneemt. In het verlengde daarvan zal zij waarschijnlijk haar financieringsstromen meer en meer verleggen naar duurzame alternatieven. Haar aanbod van fossiele brandstoffen daalt dan en wordt in zoverre vervangen door een aanbod van duurzame alternatieven, terwijl olie- en gasverkoop binnen de grenzen van het reductiebevel mogelijk blijft.
- 94 Deze uitvoeringswijze vermindert verder het *carbon lock-in effect* dat in de weg staat aan de bestrijding van gevaarlijke klimaatverandering. Bovendien zullen financiers hierdoor weer sneller bereid zijn om te investeren in duurzame alternatieven en de lasten daarvan met Shell te dragen. Dat is precies het vliegwieleffect dat alle gerenommeerde instituten verwachten als de private sector in actie komt.¹¹⁹ Die uitvoeringswijze leidt tot minder CO₂-uitstoot naar de atmosfeer. Dat geldt temeer omdat deze beweging ook andere olie- en gasbedrijven – mede vanwege dreigende aansprakelijkheid – tot dat pad zal brengen.
- 95 Shell heeft ook zelf zeer lange tijd expliciet onderkend dat zij – vanwege haar positie, kapitaal, technische mogelijkheden en invloed op de aanbod- en vraagzijde van de markt – met haar productaanbod kan en moet wegbewegen van fossiele brandstoffen en kan toebewegen naar duurzame alternatieven.¹²⁰ Shell kan dat duurzame pad dus ook (weer) inslaan. Dat is geen kwestie van effectiviteit, maar een kwestie van wil.
- 96 In het verlengde van haar 'reductiebevel als verkoopbeperking'-betoog maakt Shell een karikatuur van 's hofs oordeel en laat zij belangrijke delen ervan onbesproken. In de context van de invloed van Shell op haar scope 3-uitstoot en haar effectiviteitsverweer maakt het hof namelijk een onderscheid tussen de invloed van Shell op de vraagzijde en op de aanbodzijde van de olie- en gasmarkt.
- (a) De vraagzijde komt in rov. 7.97 t/m 7.99 aan bod. Die overwegingen omvatten dus óók de invloed van Shell om via duurzame alternatieven de vraag van haar afnemers te wijzigen van een vraag naar fossiele brandstoffen naar een vraag naar duurzame alternatieven. In dat kader oordeelt het hof in rov. 7.99 terecht – en als zodanig in cassatie ook onbestreden – dat Shell invloed heeft op de vraagzijde. Ook in de visie van het hof zou die uitvoeringsmodaliteit dus effectief zijn.

¹¹⁸ Zie bijvoorbeeld Memorie van antwoord Milieudefensie c.s. d.d. 18 oktober 2022, par. 124, 349, 410 en 462. Zie verder Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 862 en 1208 t/m 1212.

¹¹⁹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen II.2.3 en VII.5.1.

¹²⁰ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 844 t/m 848. Zie ook Hof, rov. 3.25 en 3.26.

- (b) De aanbodzijde komt in rov. 7.100 t/m 7.110 aan de orde. Het hof oordeelt daarin *niet*, zoals Shell steeds doet voorkomen, dat een reductiebevel per definitie niet effectief is, omdat dat via een verkoopbeperking vorm *moet* krijgen. Het hof oordeelt dat Shell het reductiebevel *zou kunnen* uitvoeren via een beperking van haar (weder)verkoop langs de band van Shell Trading en dat de effectiviteit van die *eventuele* uitvoeringsmodaliteit niet is komen vast te staan. Met name rov. 7.102 (“*kan worden uitgevoerd*”) en 7.110 (“*kan uitvoeren*”) laten daarover geen onduidelijkheid bestaan. Bovendien heeft het hof in rov. 7.106 met de rechtbank¹²¹ – in cassatie onbestreden – geoordeeld dat ook een productiebeperking effectief kan zijn.

97 Het hof heeft dus heel zeker niet geoordeeld dat een reductiebevel per definitie een verkoopbeperking van door derden geproduceerde olie en gas inhoudt, maar dat enkel als mogelijke uitvoeringswijze in het kader van de artikel 3:303 BW-vraag gezien.¹²² Het punt dat Milieudefensie c.s. in cassatie maakt, is dat het hof zich in dat verband niet tot die mogelijke uitvoeringswijze had mogen beperken, mede omdat het hof zelf onderkent dat er andere uitvoeringswijzen bestaan die wél effectief kunnen zijn. Dat wordt niet anders door het argument van Shell dat Milieudefensie c.s. Shell de vrijheid heeft geboden om te bepalen op welke wijze zij aan het gevorderde bevel zal voldoen.¹²³

98 Dat het stopzetten van investeringen in olie- en gasproductie de scope 3-emissies van Shell niet zal verminderen,¹²⁴ is in dit licht uiteraard ook onjuist. Het uitblijven van zodanige investeringen leidt immers tot minder olie- en gasproductie, waardoor er minder olie en gas door Shell wordt verkocht en (dus) minder CO₂ wordt uitgestoten. Een zodanige productiebeperking kan volgens het hof juist effectief zijn. Dit zou slechts anders zijn als Shell de lagere verkoop van de door zichzelf geproduceerde olie en gas zou compenseren door haar verkoop van door derden geproduceerde olie en gas te verhogen. Het reductiebevel staat dat evenwel niet toe.

III.5 Uitvoeringswijze reductiebevel door Shell bepaalt de effecten daarvan en reductiebevel incorporeert maatschappelijke belangen

99 Waar het vierde kernverweer van Shell nog inhield dat een reductiebevel wereldwijd geen enkel effect kan hebben, probeert Shell met haar daaraan tegenstrijdige vijfde kernverweer angst bij Uw Raad te zaaien. Dat doet zij door te suggereren dat een reductiebevel een zodanig effect op de beschikbaarheid van olie en gas zal hebben, dat de energiezekerheid, het functioneren van de “*harder to abate*”-sectoren en verschillende maatschappelijke en veiligheidsbelangen, met name ook van ontwikkelingslanden, in het gedrang zouden komen. Daartoe verwijst zij onder meer naar de markteffecten van de Oekraïne-crisis en de sluiting van de Straat van Hormuz.¹²⁵

¹²¹ Rechtbank, rov. 4.4.50.

¹²² Zie uitvoerig Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen VII.2.1 t/m VII.2.4.

¹²³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 699a.

¹²⁴ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 711a en 747.

¹²⁵ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 29 t/m 34, 159, 262, 263, 280, 377, 378, 384 t/m 388, 436 en 519.

- 100 Ook dit relaas doet de werkelijkheid geweld aan. Allereerst suggereert het dat olie en gas met een reductiebevel opeens met een grote schok uit het energiesysteem zouden verdwijnen. Dat is al onjuist. Mede vanwege de bij de energietransitie betrokken belangen gaat het om een geleidelijke afbouw naar netto nul in 2050 met een tussenstap in 2030. Olie- en gasgebruik blijft dus mogelijk.¹²⁶ Pas in 2050 moet sprake zijn van *netto* nul. Zelfs dan blijft het gebruik van olie en gas dus mogelijk, mits voor dat gebruik effectief wordt gecompenseerd. Shell meent overigens ook dat niet alleen de mondiale CO₂-uitstoot, maar ook haar eigen CO₂-uitstoot in 2050 netto nul moet zijn.¹²⁷ Een geleidelijke afbouw van olie en gas is volgens haar dus ook noodzakelijk. Een reductie van de CO₂-uitstoot voor 2030 is in dat verband een noodzakelijk tussentijds doel. Dit wordt onder meer onderkend door het VN-klimaatregime, *soft law*-bronnen en de klimaatwetenschap.¹²⁸ De haalbaarheid van de in dit verband verlangde reducties en de voordelen daarvan voor de energiezekerheid en voor andere maatschappelijke belangen zijn door de relevante gerenommeerde instituten allang onderkend.¹²⁹ Overigens zijn de gevolgen van een reductiebevel op geen enkele wijze vergelijkbaar met de markteffecten van crises zoals de Oekraïne-crisis en de sluiting van de Straat van Hormuz.¹³⁰
- 101 Bovendien bepaalt Shell *zelf* op welke wijze(n) zij uitvoering aan haar reductiebevel geeft, net zoals zij in algemene zin zelf bepaalt hoe zij als commercieel bedrijf binnen de grenzen van het recht opereert. Daarin schuilt een cruciale denkfout in haar betoog. Eerst veronderstelt Shell dat zij het bevel zal nakomen door bijvoorbeeld de “*harder to abate*”-sectoren niet meer te bedienen of door de toevoer van kerosine naar Schiphol of naar NAVO-bases te beperken. Vervolgens betoogt zij dat die consequenties onaanvaardbaar zijn. In werkelijkheid zal Shell uiteraard altijd een voorkeur houden voor sectoren die bereid zijn de hoogste prijs voor olie en gas te betalen, waaronder de sectoren die meer moeite hebben om te verduurzamen of relevant zijn in verband met het behartigen van veiligheidsbelangen. Shell zal zich waarschijnlijk eerst richten op het veel grotere deel van de markt en van haar klantenportefeuille dat juist wél eenvoudig toekan met minder olie en gas. De “*harder to abate*”-sectoren beslaan maar een beperkt deel van haar portefeuille en staan daaraan dus niet in de weg.¹³¹
- 102 In dit verband is van belang dat ook “*harder to abate*”-sectoren te verduurzamen zijn. Het betreffen geen “*impossible to abate*”-sectoren. De inspanningen die voor de verduurzaming moeten worden geleverd, zijn alleen groter dan voor andere sectoren. Uit het NZE-scenario volgt in dit licht ook dat de sectoren industrie, transport en vastgoed een CO₂-reductie van respectievelijk 20%, 25% en 40% in 2030 kunnen realiseren.¹³² Dat zijn nog steeds substantiële reductiepercentages.

¹²⁶ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 626, 747c, 806, 1008, 1039 en 1399.

¹²⁷ Zij onderschrijft immers de doelstellingen van de Overeenkomst van Parijs. Zie bijvoorbeeld Verweerschrift Shell d.d. 7 november 2025, par. 4 en 5. Zie ook Hof, rov. 3.34 en 3.45.

¹²⁸ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen II.2.4 en III.1.2.

¹²⁹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen III.3 en VI.4.3. Zie ook Pleitnota Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen IV.2 en IV.3.

¹³⁰ Vgl. Memorie van antwoord na voeging Milieudefensie c.s. d.d. 10 oktober 2023, par. 26 t/m 33.

¹³¹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 1007 t/m 1013.

¹³² Hof, rov. 7.76.

- 103 Overigens onderbouwt Shell haar schrikbeelden nooit met concrete cijfers. Een blik op de beschikbare cijfers maakt duidelijk waarom. De totale uitstoot van het *hele* Europese militaire apparaat is bijvoorbeeld slechts 25 Mt,¹³³ terwijl de totale EU-emissies 2,9 Gt zijn.¹³⁴ Het gaat dus om minder dan 1% van de totale Europese CO₂-uitstoot. Het hele Europese militaire apparaat kan dus zonder enig probleem mede door Shell belevend blijven worden.
- 104 Shell heeft verder geen enkele bron aangedragen waaruit volgt dat de klimaataanpak zou moeten worden gematigd in verband met veiligheidskwesties. Ook het door Shell aangehaalde rapport *No fuel, No fight* van het *The Hague Centre for Strategic Studies* doet dat niet.¹³⁵ Dit rapport, dat is opgesteld in opdracht van fossiele belangenorganisatie VEMOBIN,¹³⁶ komt op de slotpagina tot vijf aanbevelingen voor een betere strategische toegang tot brandstoffen in geval van een conflict.¹³⁷ Geen van deze aanbevelingen heeft betrekking op het vertragen van de klimaataanpak of de energietransitie.
- 105 Ook verzwijgt Shell dat juist klimaatverandering een reëel en toenemend risico voor de militaire veiligheid is. Dat wordt breed erkend door internationale veiligheidsdeskundigen, waaronder door de International Military Council on Climate and Security en door de Britse Joint Intelligence Committee.¹³⁸ In zijn Klimaatstrategie heeft ook het Ministerie van Defensie recentelijk de grote veiligheidsrisico's van klimaatverandering benadrukt.¹³⁹ In dat verband wijst het Ministerie ook op de grote kansen die het wegbewegen van fossiele brandstoffen het defensieapparaat biedt op het gebied van (onder meer) onafhankelijkheid en slagkracht.¹⁴⁰
- 106 Ten slotte suggereert Shell dat het Nederlandse bedrijfsleven negatief zou worden beïnvloed door een reductiebevel en bedrijven daardoor zelfs zouden moeten krimpen.¹⁴¹ Ook dat angstbeeld is volledig uit de lucht gegrepen. De Minister van Economische Zaken en Klimaat heeft in de Kamerbrief van 6 december 2021 naar aanleiding van het Vonnis juist aangegeven dat zelfstandige klimaatactie van bedrijven voordelen heeft voor het concurrentievermogen van Nederlandse ondernemingen.¹⁴² Ook de EU onderschrijft dat duurzaam ondernemen nodig is voor het innovatievermogen, de productiviteit, het groeipotentieel en de veerkracht van individuele bedrijven en de Europese economie als zodanig. Dat geldt ook voor het concurrentievermogen op lange termijn.¹⁴³ De duurzame

¹³³ Zie <https://ceobs.org/the-eu-military-sectors-carbon-footprint/>.

¹³⁴ Zie <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/total-greenhouse-gas-emission-trends>.

¹³⁵ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 31, 262, 377 en 435b.

¹³⁶ VEMOBIN was eerder de Vereniging Nederlandse Petroleum Industrie genaamd. De president-directeur van Shell Nederland maakt onderdeel uit van het bestuur. Zie <https://vemobin.nl/over-ons/#board-section>.

¹³⁷ Zie <https://hcss.nl/wp-content/uploads/2026/05/No-Fuel-No-Fight-HCSS-2026.pdf>, p. 40 t/m 42.

¹³⁸ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 26. Zie ook Memorie van antwoord Milieudefensie c.s. d.d. 18 oktober 2022, par. 618 en 619.

¹³⁹ Zie <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=2026D35375>, p. 14 t/m 17.

¹⁴⁰ Zie <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=2026D35375>, p. 27 en 28.

¹⁴¹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 75, 117, 360 en 448.

¹⁴² Productie MD-341 (Brief Minister aan Tweede Kamer betreffende 'Analyse Shell-vonnis' 6 december 2021), p. 4. Zie in dit verband Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 682 en 741. Zie in dit verband tevens par. 52 van deze schriftelijke repliek.

¹⁴³ Zie de Impact Assessment bij de CSDDD van 23 februari 2022, COM(2022) 71 final - SWD(2022) 42 final, part 1/2, p. 8 en 11, met een uitwerking in par. 2.1.2, p. 11 t/m 14 en p. 60 t/m 62.

energietransitie leidt dus niet tot krimp, maar tot verduurzaming van bedrijven. Alleen het aanbod van fossiele brandstoffen zal noodzakelijkerwijs krimpen.

- 107 Deze voorbeelden laten zien waarom het gebrek aan onderbouwing door Shell steeds weer appelleert aan irreële angsten, terwijl de zeer reële angst voor de gevolgen van klimaatverandering buiten beschouwing wordt gelaten. In dit verband is ook illustratief dat geen enkele door Shell naar voren geschoven sector of speler ooit heeft geopperd dat een reductieverplichting van Shell hun belangen op enige wijze zou doorkruisen. Als zij daadwerkelijk hadden gemeend dat een reductiebevel zou leiden tot aantasting van maatschappelijke of veiligheidsbelangen, dan hadden zij dat uiteraard naar aanleiding van het Vonnis kenbaar gemaakt. Dat is niet gebeurd.¹⁴⁴
- 108 Verder is het wrang dat Shell de positie van ontwikkelingslanden opvoert als reden om niet te hoeven reduceren. Mede met het oog op hun eigen belangen ondersteunen juist ook de ontwikkelingslanden dat de dwingende klimaatverplichtingen ertoe leiden dat het aanbod van fossiele brandstoffen zo snel mogelijk door duurzame alternatieven wordt vervangen. De VN-resolutie waarin de *Advisory Opinion* van het IGH als bindend internationaal recht is aanvaard, is in de grootste mate door de ontwikkelingslanden onderschreven en toegejuicht.¹⁴⁵ Hetzelfde geldt voor de recente top in Colombia over de noodzaak tot het uitschakelen van fossiele brandstoffen. Ook een grote groep ontwikkelingslanden is de aanjager daarvan geweest.¹⁴⁶ Dat sluit weer aan bij de inhoud van de duurzame ontwikkelingsdoelen (*Sustainable Development Goals*) van de VN, die ontwikkelingslanden evenzeer hebben onderschreven.¹⁴⁷
- 109 Ook anderszins is de gezaaide angst ongegrond. Het aansprakelijkheidsrecht houdt al rekening met maatschappelijke en publieke belangen. Dat doet zij bij de hoogte van het vast te stellen reductiepercentage, via artikel 6:168 BW en via de rechtvaardigingsgrond van artikel 6:162 BW. Indien Shell daadwerkelijk aantoonde dat zulke belangen in gevaar komen, dan kan dat via die wegen worden verdisconteerd. Haar ongeconcretiseerde angstzaaijerie kan en mag niet leiden tot het bij voorbaat wegvallen van iedere reductieverplichting, terwijl alle objectieve aanknopingspunten juist op een zodanige reductieverplichting wijzen en alle relevante gerenommeerde instituten deze noodzakelijk en uitvoerbaar achten.¹⁴⁸

III.6 Gedrag van derden speelt geen rol bij effectiviteit reductiebevel

- 110 Het kernverweer van Shell dat een reductiebevel niet effectief zou zijn,¹⁴⁹ vult zij nog aan met een voorspelling over hoe anderen naar aanleiding van een reductiebevel zullen

¹⁴⁴ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 741.

¹⁴⁵ Resolutie A/RES/80/263 van de Algemene Vergadering van de VN d.d. 20 mei 2026. De tegenstemmen kwamen voornamelijk van Rusland, Saudi-Arabië, de Verenigde Staten en Iran.

¹⁴⁶ De deelnemende landen waren Angola, Australië, Bangladesh, België, Brazilië, Cambodja, Canada, Chili, Costa Rica, Denemarken, Dominicaanse Republiek, Duitsland, Fiji, Filipijnen, Finland, Frankrijk, Ghana, Guatemala, Ierland, IJsland, Italië, Jamaica, Kameroen, Kiribati, Luxemburg, Maldiven, de Marshall-eilanden, Mauritius, Mexico, Mongolië, Nederland, Nigeria, Noorwegen, Oostenrijk, Palau, Panama, Papoea-Nieuw-Guinea, Portugal, Senegal, Singapore, Slovenië, Spanje, Sri Lanka, Trinidad and Tobago, Turkije, Tuvalu, Uruguay, Vanuatu, Verenigd Koninkrijk, Tanzania, Vietnam, Zweden en Zwitserland. Ook de EU nam deel. Zie <https://transitionawayconference.com/participants>.

¹⁴⁷ Zie in dit verband Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf III.3.1.

¹⁴⁸ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 751 t/m 758, 807, 1368d, 1378, 1390, 1414 en 1422.

¹⁴⁹ Zie in dit verband paragraaf III.4 van deze schriftelijke repliek.

handelen. Dat is een noodzakelijke stap in haar substitutieredenering. Shell redeneert dat andere spelers, waaronder met name de nationale oliemaatschappijen uit Saudi-Arabië, Qatar en Rusland, in het gat zullen springen dat Shell zou achterlaten. Shell meent dat het hof dat gedrag van anderen terecht bij zijn oordeel heeft betrokken.¹⁵⁰

- 111 Voor dit argument bestaat alleen ruimte in de door Shell verdedigde normvrije benadering van deze zaak. In paragrafen II.4 t/m II.6 van deze schriftelijke repliek kwam al aan de orde dat wij ervan mogen en moeten uitgaan dat partijen hun (internationaalrechtelijke) verplichtingen zullen naleven. De effectiviteit van een reductieverplichting moet binnen dat brede normatieve weefsel worden beoordeeld. In het verlengde daarvan heeft Uw Raad het betrekken van het eventuele normloze handelen van derden met goede reden afgewezen, in het *The Pirate Bay*-arrest in het algemeen en in het *Urgenda*-arrest in het bijzonder voor het collectieve probleem van klimaatverandering.¹⁵¹ In dat laatste arrest overwoog Uw Raad (onder meer) dat “*geen enkele reductie (...) verwaarloosbaar*” is en dat eenieder verplicht is “*het zijne te doen*”.¹⁵² Iedere partij moet zich richten op de eigen mogelijkheden en plichten. Niet valt in te zien waarom dat voor de verplichtingen van Shell plotseling anders zou zijn.

¹⁵⁰ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 677 t/m 680, 683 t/m 689, 700 t/m 715, 737 en 738.

¹⁵¹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf VII.3.

¹⁵² HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006 (*Urgenda*), rov. 5.7.1, 5.7.8 en 8.3.4. Zie ook Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 333.

IV OP SHELL RUST EEN ZORGVULDIGHEIDSVERP LICHTING TER VOORKOMING OF BEPERKING VAN GEVAARLIJKE KLIMAATVERANDERING

112 In de hiernavolgende hoofdstukken IV t/m VII van deze schriftelijke repliek geeft Milieudefensie c.s. onderwerpsge wijs een reactie op een aantal meer specifieke punten uit de schriftelijke toelichtingen van Shell en M&M die niet (volledig) door de voorgaande hoofdstukken worden gedekt.

IV.1 Zorgvuldigheidsverplichting van Shell en EU-recht

IV.1.1 EU-beleid staat zorgvuldigheidsverplichting van Shell toe

113 Ter onderbouwing van haar betoog dat het EU-beleid zich verzet tegen de door het hof vastgestelde zorgvuldigheidsverplichting, wijst Shell op verschillende EU-maatregelen.¹⁵³ Een groot deel van deze maatregelen komt niet voor in de klachten van middelonderdeel 1 van het voorwaardelijk incidenteel cassatieberoep van Shell. Deze klachten kunnen niet nog bij schriftelijke toelichting worden uitgebreid. Bovendien is een groot deel van deze maatregelen slechts *proposed*, *upcoming* of *non-legislative* van aard.¹⁵⁴ Niet valt in te zien hoe deze maatregelen zich dan tegen een nationale zorgvuldigheidsverplichting tot CO₂-reductie kunnen verzetten.

114 Voor het overige geldt dat ook deze maatregelen geen gecoördineerd klimaatkader of samenhangend geheel vormen, maar een lappendeken aan sectorspecifieke (mogelijke) maatregelen die – al dan niet zijdelings – op enige wijze verband houden met het klimaat. Dat blijkt ook uit het feit dat deze maatregelen op verschillende juridische grondslagen zijn gebaseerd.¹⁵⁵ Zoals Milieudefensie c.s. in haar schriftelijke toelichting heeft uiteengezet,¹⁵⁶ gaan alle relevante EU-instrumenten uit van minimumharmonisatie en laten deze de analyse uit de Impact Assessment – namelijk: dat het EU-beleid op zichzelf onvoldoende effectief is en tot *marktfalen* en *reguleringsfalen* heeft geleid – onverlet. Het EU-beleid staat de zorgvuldigheidsverplichting van Shell mede in dat licht juist toe.

115 Het is ook niet zo, zoals Shell verder nog aanvoert,¹⁵⁷ dat een zorgvuldigheidsverplichting tot CO₂-reductie in strijd komt met alle vijf “*pijlers*” van de energie-unie, zodat het EU-beleid een zodanige verplichting om die reden niet toestaat. Nog daargelaten dat Shell de strijdigheid van haar zorgvuldigheidsverplichting met die pijlers ophangt aan selectieve en uit hun context gehaalde citaten uit de considerans van de Governance Verordening,¹⁵⁸ die bovendien evenzeer uitgaat van minimumharmonisatie, betreffen de door Shell uitgelichte pijlers in werkelijkheid “*dimensies*” die tezamen een algemeen beleidskader vormen waarbinnen de EU beleid maakt.¹⁵⁹ Dat geldt ook voor het door M&M aangehaalde integratiebeginsel.¹⁶⁰ Dat beleid strekt tot nakoming van de eigen

¹⁵³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 38 t/m 45, 234 t/m 247, 255, 256, 346 en 671c. Zie ook Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 2.18.

¹⁵⁴ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, p. 27 (afbeelding).

¹⁵⁵ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 244.

¹⁵⁶ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen V.6.2 en V.6.3.

¹⁵⁷ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 41 en 252.

¹⁵⁸ Verordening (EU) 2018/1899 van 11 december 2018 inzake de governance van de energie-unie en van de klimaatactie.

¹⁵⁹ Artikel 1 lid 2 Governance Verordening. Zie ook Governance Verordening, considerans (par. 2).

¹⁶⁰ Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 2.9.

klimaatverplichtingen van de EU.¹⁶¹ Dat houdt geen verband met een nationale zorgvuldigheidsverplichting ter voorkoming of beperking van gevaarlijke klimaatverandering. Een zodanige verplichting kan dus ook niet aan die dimensies of dat beginsel worden getoetst. Evenmin kan daaruit worden afgeleid dat het EU-beleid zich in algemene zin tegen die verplichting verzet.

- 116 Overigens vindt het overgrote merendeel van de CO₂-uitstoot van Shell – ongeveer 83,4% – buiten de EU plaats. Deze uitstoot wordt niet geraakt door het EU-recht.¹⁶² Shell noemt verder ook geen enkele regelgeving van buiten de EU die zich voor dat deel van haar CO₂-uitstoot tegen een zorgvuldigheidsverplichting tot CO₂-reductie zou verzetten. De omstandigheid dat (omgekeerd) ongeveer 16,6% van de CO₂-uitstoot van Shell binnen de EU plaatsvindt, nuanceert het belang van het EU-recht in deze zaak al in belangrijke mate.
- 117 Dat het EU-recht volgens de Europese Commissie Parijsconform zou zijn,¹⁶³ maakt het voorgaande niet anders. Dat ligt in deze zaak niet ter toetsing voor, maar kan worden betwijfeld.¹⁶⁴ De door Shell genoemde reducties die de EU al zou hebben bewerkstelligd¹⁶⁵ zien verder op alle broeikasgassen en hanteren 1990 als referentiejaar. Ten opzichte van 2019 zijn die percentages voor CO₂ dus veel lager.¹⁶⁶ Dit staat nog los van het feit dat, zoals M&M ook aanvoert, een deel van de emissiereducties van de EU ongedaan wordt gemaakt door de emissies die verbonden zijn aan EU-importen.¹⁶⁷ Als Shell via de naleving van het EU-beleid al tot CO₂-reducties zou komen, helpt dat haar enkel om haar zorgvuldigheidsverplichting na te leven.
- 118 Shell tracht deze beperkte relevantie van het EU-recht in haar schriftelijke toelichting te omzeilen. Daartoe voert zij aan dat een nationale zorgvuldigheidsverplichting met betrekking tot CO₂-emissies die buiten de EU plaatsvinden het EU-recht nog steeds ondermijnt, bijvoorbeeld door het gelijke speelveld op de Europese markt te beïnvloeden.¹⁶⁸ Dat betoog kan niet als juist worden aanvaard. Het verband tussen een nationale zorgvuldigheidsverplichting met betrekking tot CO₂-emissies die buiten de EU plaatsvinden en het EU-recht is zeer ver verwijderd. Een zodanige verplichting heeft in wezen niets meer met het EU-recht van doen. Het gevolg van de visie van Shell zou zijn dat alle buitenlandse regels die ook maar enig effect zouden kunnen hebben op wat partijen in de EU kunnen doen, in strijd zouden komen met het EU-recht. Daarmee dicht Shell het EU-recht een te grote werking toe. Dit kan dus ook geen reden vormen om de vordering van Milieudefensie c.s. wegens strijd met het EU-recht af te wijzen.

¹⁶¹ Artikel 1 lid 1 Governance Verordening. Zie ook Governance Verordening, considerans (par. 1).

¹⁶² Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 554, 701 en 719.

¹⁶³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 45, 245 en 246.

¹⁶⁴ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, voetnoot 998.

¹⁶⁵ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 40, 42, 235 en 671c.

¹⁶⁶ Vgl. Beantwoording vragen Hof door Milieudefensie c.s. d.d. 12 april 2024, p. 27.

¹⁶⁷ Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, voetnoot 8 en bijlage 3.

¹⁶⁸ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 258.

IV.1.2 Geen doorkruising specifieke EU-regels door zorgvuldigheidsverplichting van Shell

119 In haar schriftelijke toelichting betoogt Shell (opnieuw)¹⁶⁹ dat het EU-recht met een zorgvuldigheidsverplichting tot CO₂-reductie zou worden doorkruist.¹⁷⁰ De onjuistheid van dat betoog heeft Milieudefensie c.s. in haar schriftelijke toelichting al besproken. Zij heeft daar ook het relevante toetsingskader uiteengezet.¹⁷¹ De schriftelijke toelichting van Shell bevat opnieuw geen toetsingskader. Zij noemt enkel wat willekeurige omstandigheden, zoals de aard van de vordering,¹⁷² die daarin niet thuishoren. Daaruit volgt reeds dat van de door Shell bedoelde doorkruising geen sprake kan zijn.

120 Of sprake is van een doorkruising van EU-recht, moet steeds worden vastgesteld op het niveau van een specifieke regel uit een specifiek instrument.¹⁷³ De door Shell aangehaalde rechtspraak van het HvJEU onderstreept dat.¹⁷⁴ In al die zaken oordeelde het HvJEU op bepalingsniveau binnen een specifiek EU-instrument over de vraag of een nationale regel daarmee al dan niet in strijd kwam. In deze zaak heeft Shell niets gesteld over de strijdigheid van haar zorgvuldigheidsverplichting met specifieke regels uit specifieke instrumenten. Zij heeft steeds volstaan met het algemene betoog dat het EU-recht wordt doorkruist, zonder zich te bekommeren om de vraag op welk punt die doorkruising precies plaatsvindt. Daarmee ziet Shell voorbij aan de aard en inhoud van de doorkruisingstoets.

IV.1.3 Schrapping artikel 22 CSDDD komt niet voort uit herijking belangenevenwicht

121 In de visie van Shell en M&M zijn de klimaatverplichtingen van artikel 22 CSDDD met de Omnibus uit de CSDDD verwijderd, omdat de EU deze verplichtingen te verstrekkend heeft geacht in het licht van andere belangen. Er zou, met andere woorden, een herijking van het belangenevenwicht hebben plaatsgevonden.¹⁷⁵ Dat is niet het geval. De betreffende verplichtingen zijn weggeobbyd.¹⁷⁶ Mede in dit licht heeft ook de Europese Ombudsman stevige kritiek geuit op de totstandkomingswijze van de Omnibus.¹⁷⁷ Uit de schrapping van artikel 22 CSDDD volgt dus ook niet dat het EU-beleid zich (nu wel) verzet tegen de zorgvuldigheidsverplichting van Shell. De situatie die blijkt uit de Impact Assessment gold vóór de invoering van de CSDDD – namelijk: dat het EU-klimaatbeleid zich niet verzet tegen een nationale verplichting tot CO₂-reductie en een zodanige verplichting zelfs vereist – doet zich onverminderd in volle omvang voor.¹⁷⁸ Zowel voor als na de Omnibus laat de CSDDD het nationale aansprakelijkheidsrecht onverlet.¹⁷⁹

¹⁶⁹ Verweerschrift Shell d.d. 7 november 2025, par. 28 onder (i) t/m (v), 31 t/m 33, 43 t/m 48, 51 t/m 53, 55 t/m 62 en 66 t/m 68.

¹⁷⁰ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 248 t/m 267.

¹⁷¹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf V.6.7.

¹⁷² Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 256 en 257.

¹⁷³ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 643 t/m 648.

¹⁷⁴ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 251a en 252a t/m 252c.

¹⁷⁵ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 246 en 270a; Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 2.10.

¹⁷⁶ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 140 t/m 143.

¹⁷⁷ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 592, onder verwijzing naar de Recommendation, te raadplegen via <https://www.ombudsman.europa.eu/en/recommendation/en/215920>.

¹⁷⁸ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 593 t/m 595, onder verwijzing naar par. 582 t/m 586.

¹⁷⁹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 590 en 595.

IV.2 Zorgvuldigheidsverplichting van Shell en ongeschreven recht

IV.2.1 Nationale wetgeving staat zorgvuldigheidsverplichting van Shell toe

122 Volgens Shell verzetten het Nationaal Plan Energiesysteem, het Klimaatakkoord en het Sectorakkoord Gaswinning in de Energietransitie zich tegen de door het hof vastgestelde zorgvuldigheidsverplichting van Shell.¹⁸⁰ M&M wijst in dit verband ook op het Nationaal Plan Energiesysteem en op een advies van de Sociaal-Economische Raad (de **SER**).¹⁸¹ Deze bronnen, die overigens weer verschillen van de bronnen die Shell betreft in de klachten van middelonderdeel 2.1 van haar voorwaardelijk incidenteel cassatieberoep,¹⁸² hebben niet het karakter van wetgeving. Het betreffen steeds beleidsinstrumenten. Het door M&M aangehaalde advies van de SER kwalificeert zelfs niet als beleid. Deze bronnen staan ook niet in de weg aan het aannemen van een zorgvuldigheidsverplichting tot CO₂-reductie. De omstandigheid dat Milieudefensie c.s. enige rol zou hebben gespeeld bij de totstandkoming van het Klimaatakkoord,¹⁸³ staat daar geheel los van.

123 Uit de door Shell benoemde reeds in Nederland bewerkstelligde CO₂-reducties kan uiteraard ook niet worden afgeleid dat een op wereldwijde CO₂-uitstoot betrekking hebbende zorgvuldigheidsverplichting niet kan bestaan.¹⁸⁴ Die CO₂-reducties zijn overigens minder indrukwekkend dan Shell doet voorkomen. De genoemde percentages zien deels op andere broeikasgassen dan CO₂ en hanteren 1990 als referentiejaar. Ten opzichte van 2019 zijn die percentages voor CO₂ dus veel lager.¹⁸⁵ Nadat de *Urgenda*-doelstelling in 2020 ternauwernood werd behaald, is de Nederlandse broeikasgasuitstoot de afgelopen jaren bovendien gelijk gebleven. De Nederlandse CO₂-uitstoot is recentelijk zelfs weer toegenomen.¹⁸⁶ In dat licht acht het Planbureau voor de Leefomgeving het “*heel erg onwaarschijnlijk*” dat Nederland het tussentijdse klimaatdoel voor 2030 gaat halen.¹⁸⁷

IV.2.2 Wetgever heeft niet welbewust afgezien van reductieverplichting voor bedrijven

124 Anders dan Shell in haar schriftelijke toelichting wederom aanvoert,¹⁸⁸ blijkt nergens uit dat de Nederlandse wetgever heeft willen voorkomen dat privaatrechtelijke reductieverplichtingen voor individuele bedrijven zouden worden aangenomen. Hij heeft daar ook niet welbewust van afgezien.¹⁸⁹ Het ontbreken van een expliciete reductieverplichting voor individuele bedrijven in nationale wetgeving duidt er ook niet op dat de Nederlandse wetgever geen zorgvuldigheidsverplichting wil of deze zelfs actief

¹⁸⁰ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 46 t/m 48.

¹⁸¹ Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 1.3, 3.4 en 3.5.

¹⁸² Verweerschrift Shell d.d. 7 november 2025, par. 81 t/m 87.

¹⁸³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 47.

¹⁸⁴ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 49.

¹⁸⁵ Vgl. Beantwoording vragen Hof door Milieudefensie c.s. d.d. 12 april 2024, p. 27.

¹⁸⁶ Zie <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-broeikasgassen/hoe-groot-is-onze-broeikasgasuitstoot-wat-is-het-doel->.

¹⁸⁷ Rechtbank Den Haag 28 januari 2026, ECLI:NL:RBDHA:2026:1344 (*Bonaire*), rov. 6.6 en 11.14.1. Zie <https://www.pbl.nl/actueel/nieuws/kans-op-halen-klimaatdoel-2030-heel-erg-klein-stevig-structureel-extra-beleid-nodig>.

¹⁸⁸ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 364 t/m 374, 381, 453 en 671c. Dit betoog voerde Shell eerder in Verweerschrift Shell d.d. 7 november 2025, par. 81 t/m 87 en 221 t/m 224.

¹⁸⁹ Rechters stellen dit wel als vereiste. Zie bijvoorbeeld Productie MD-570A (Supreme Court New Zealand 7 februari 2024, SC 149/2021 [2024] NZSC 5 (*Smith/Fonterra*)), rov. 98 en 101. Zie ook Openingspleidooi in hoger beroep (Deel 1) Milieudefensie c.s. d.d. 2 april 2024, par. 69 t/m 74.

blokkeert, zoals Shell verder doet voorkomen.¹⁹⁰ Haar betoog is in wezen opnieuw gegrond op bijeengeraapte en niet-representatieve bronnen en uit hun verband gerukte citaten. Dat heeft Milieudefensie c.s. in haar schriftelijke toelichting al uiteengezet.¹⁹¹

- 125 De reden waarom overheden tot nu toe geen reductieverplichtingen voor individuele bedrijven hebben aangenomen, kan niet los worden gezien van de *governance gap*. Hoewel Shell voor het eerst bij mondelinge dupliek in cassatie zonder enige onderbouwing heeft aangevoerd dat de *governance gap* niet bestaat, is dat wetenschappelijk onomstreden.¹⁹² Het bestaan daarvan wordt overigens bevestigd door de stelling van Shell dat Milieudefensie c.s. niet kan volstaan met het dagvaarden van haar beleidsbepalende topholding, maar alle 1100 afzonderlijke entiteiten binnen de Shell-groep die bovendien over 70 landen zijn verspreid had moeten aanspreken.¹⁹³ Het laat zien hoe Shell steeds opnieuw probeert om – door gebruik te maken van haar multinationale karakter – aan iedere commercieel ongewenste verplichting te ontkomen.¹⁹⁴

IV.2.3 Horizontale doorwerking van mensenrechten ondersteunt zorgvuldigheidsverplichting

- 126 Volgens Shell kunnen mensenrechten slechts *indirect* horizontaal doorwerken als is voldaan aan de vereisten voor *directe* werking van mensenrechten uit het *Rookverbod*-arrest. Anders zouden die vereisten in de visie van Shell eenvoudig omzeild kunnen worden.¹⁹⁵ Dat betoog getuigt van een misconceptie van het leerstuk van de indirecte horizontale doorwerking van mensenrechten. Op grond daarvan kunnen door mensenrechten beschermde waarden in de afweging van artikel 6:162 BW worden betrokken. Het betreft in die norm mee te wegen belangen. Mensenrechten worden dus niet rechtstreeks op een private partij toegepast. Daarom wordt ook niet automatisch hetzelfde resultaat verkregen als bij directe werking van mensenrechten, zoals Shell doet voorkomen.¹⁹⁶ Er geldt dus ook geen *margin of appreciation*.¹⁹⁷ Dit op staten gerichte leerstuk staat volledig los van het meewegen van door mensenrechten beschermde waarden binnen artikel 6:162 BW.
- 127 Het door Shell aangehaalde *Fliegenschnee*-arrest van het EHRM¹⁹⁸ – dat slechts een ontvankelijkheidsbeslissing betreft – verzet zich evenmin tegen de rol die artikel 2 en 8 EVRM binnen de zorgvuldigheidsverplichting van Shell spelen. Dat het EHRM in dat arrest heeft overwogen dat artikel 8 EVRM “*geen garantie geeft op een recht op een specifieke mitigatiemaatregel*”,¹⁹⁹ ligt vanwege de voor staten geldende *margin of*

¹⁹⁰ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 365 t/m 368.

¹⁹¹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 739 t/m 748 en 1393.

¹⁹² Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf II.2.5. Zie ook Pleitnota Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 19 t/m 21 en 77 t/m 95.

¹⁹³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 311, welke stelling de rechtbank en het hof terecht hebben verworpen. Zie in dit verband tevens HR 24 november 1989, NJ 1992, 404 (*Interlas/Lincoln*).

¹⁹⁴ Zie voor concrete voorbeelden Openingspleidooi in hoger beroep (Deel 1) Milieudefensie c.s. d.d. 2 april 2024, par. 32 t/m 34; Pleitnotitie 1 in eerste aanleg Milieudefensie c.s. d.d. 1 december 2020, par. 112 t/m 123.

¹⁹⁵ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 204 en 548.

¹⁹⁶ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 204.

¹⁹⁷ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 187 t/m 191 en 203; Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 2.13.

¹⁹⁸ EHRM 18 november 2025, no. 40054/23 (*Fliegenschnee/Oostenrijk*).

¹⁹⁹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 7, 188, 203 en 223.

appreciation nogal voor de hand.²⁰⁰ In dat verband oordeelde het EHRM in het *KlimaSeniorinnen*-arrest reeds dat aan staten een ruime *margin of appreciation* wordt gelaten om *specifieke mitigatiemaatregelen te treffen* ter verwezenlijking van hun statelijke reductiedoel.²⁰¹ Daarentegen hebben staten slechts een beperkte *margin of appreciation* ten aanzien van *de vaststelling* van hun reductiedoel.²⁰² Dit zegt uiteraard niets over hetgeen een systeemspeler als Shell al dan niet moet doen om gevaarlijke klimaatverandering tegen te gaan. Evenmin zegt dit iets over de in dat verband door de nationale rechter aan te leggen toetsingsmaatstaf.

IV.3 Zorgvuldigheidsverplichting van Shell en scope 3-uitstoot

IV.3.1 Geen toerekening van het gedrag van eindgebruikers aan Shell

- 128 Tegen het bestaan van een zorgvuldigheidsverplichting met betrekking tot scope 3-uitstoot voert Shell aan dat een zodanige verplichting voor Shell in wezen neerkomt op een toerekening van het gedrag van haar eindgebruikers aan haarzelf.²⁰³ Ook M&M neemt dat standpunt in.²⁰⁴ Dat is onjuist. Ook ten aanzien van haar scope 3-uitstoot ziet de zorgvuldigheidsverplichting op het eigen gedrag van Shell. Deze zelfstandige verplichting hangt enkel samen met haar eigen handelen. Shell heeft immers, anders dan zij doet voorkomen,²⁰⁵ de volledige controle over de aan haar producten verbonden CO₂-emissies, in het bijzonder omdat zij bepaalt welke producten zij aanbiedt.²⁰⁶ Daarmee staat zij aan de basis van haar eigen scope 3-emissies.²⁰⁷ Het eventuele handelen van eindgebruikers is daarvoor niet constitutief. Er is dus niet – ook niet in feite – sprake van een risicoaansprakelijkheid of een deelverantwoordelijkheid van Shell voor het gedrag van derden.²⁰⁸

IV.3.2 Geen conceptuele ondeugdelijkheid reductieverplichting voor scope 3-uitstoot

- 129 In haar schriftelijke toelichting neemt Shell veelvuldig het standpunt in dat een verplichting tot CO₂-reductie ten aanzien van scope 3-uitstoot “*conceptueel ondeugdelijk*” of zelfs “*fundamenteel ongeschikt*” is. Daaraan legt Shell ten grondslag dat geen direct verband bestaat tussen een reductie van de door Shell gerapporteerde CO₂-emissies en een reductie van de daadwerkelijke CO₂-emissies naar de atmosfeer.²⁰⁹ Die gedachte leunt onder meer op de fundamenteel onjuiste kernverweren van Shell dat (i) enkel Shell een verplichting tot CO₂-reductie heeft en anderen normloos kunnen blijven handelen en (ii) een aan Shell opgelegd reductiebevel kan worden uitgevoerd door enkel de verkoop van door derden geproduceerde olie en gas te verminderen. Dit kwam al aan orde in paragrafen III.1 en III.4 van deze schriftelijke repliek. De door Shell gerapporteerde scope

²⁰⁰ Dat artikel 8 EVRM geen garantie geeft op een specifieke mitigatiemaatregel, betekent niet dat specifieke mitigatiemaatregelen categorisch zijn uitgesloten. Er bestaat enkel een ruimere *margin of appreciation*. Wanneer een specifieke mitigatiemaatregel noodzakelijk is om effectieve bescherming te bieden, zou ook deze toewijsbaar zijn.

²⁰¹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 764 t/m 766.

²⁰² Zie ook HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006 (*Urgenda*), rov. 5.3.2.

²⁰³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 327.

²⁰⁴ Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 3.18.

²⁰⁵ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 329 t/m 333, 677 en 717.

²⁰⁶ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 511, 512, 833 t/m 853 en 857.

²⁰⁷ Vgl. Tribunal Judiciaire de Paris 25 juni 2026, N° RG 22/03403 (*Notre Affaire à Tous c.s./TotalEnergies*).

²⁰⁸ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 327 en 333.

²⁰⁹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 322 t/m 325, 334, 437 t/m 442, 605, 670, 711b en 717.

3-uitstoot vormt een reflectie van de CO₂-uitstoot naar de atmosfeer die aan haar activiteiten en producten is verbonden. Daarmee vormt de scope 3-uitstoot van Shell een reflectie van haar negatieve impact op het klimaat. Als Shell verplicht is om haar gerapporteerde CO₂-uitstoot te reduceren, vermindert zij deze negatieve impact op het klimaat en komt zij haar deelverantwoordelijkheid na.²¹⁰

- 130 Verder is in deze context van belang dat de mondiale CO₂-uitstoot uit fossiele brandstoffen moet dalen om gevaarlijke klimaatverandering te kunnen voorkomen of beperken. Dat geldt met name voor de CO₂-uitstoot die het gevolg is van het gebruik van olie en gas, omdat olie en gas tezamen 48% van de jaarlijkse mondiale CO₂-emissies veroorzaken.²¹¹ Dit alles wordt niet alleen institutioneel onderkend, maar blijkt ook uit alle relevante gemodelleerde reductiescenario's.²¹² Er bestaat dus, anders dan Shell wil,²¹³ simpelweg geen ruimte om de CO₂-uitstoot in verband met olie en gas gelijk te houden of zelfs te laten toenemen, óók niet in een vorm waarin eerst het gebruik van kolen wordt afgebouwd en in dat kader méér gas zal worden gebruikt.²¹⁴
- 131 Voor zover gas als alternatief voor kolen kan worden gebruikt, is dat reeds verdisconteerd in de gemodelleerde reductiescenario's.²¹⁵ Deze scenario's leiden per saldo nog steeds tot aanzienlijke gasreducties in 2030. De overstap van kolen naar gas kan dan ook alleen plaatsvinden met inachtneming van de reductiepercentages die voor gas noodzakelijk zijn. Als ieder gasbedrijf doet wat Shell doet – te weten: vol inzetten op de groei van gas – dan wordt het koolstofbudget ernstig overschreden.²¹⁶ Shell zal haar gasemissies daarom moeten terugbrengen.
- 132 In dit verband moet overigens niet uit het oog worden verloren dat Shell haar zorgvuldigheidsverplichting over een lange periode kan uitvoeren. Zij kan de reductie van haar CO₂-uitstoot dus geleidelijk en portefeuillebreed bewerkstelligen. Shell hoeft niet, zoals zij lijkt te veronderstellen, haar CO₂-uitstoot in alle facetten van haar bedrijf van de ene op de andere dag in absolute zin met een vast percentage terug te brengen.²¹⁷ Er bestaat dus ook tijd en ruimte voor Shell om haar gedrag en keuzes aan te passen.
- 133 Ten slotte is niet relevant dat met het investeren in duurzame alternatieven bepaalde emissies gepaard gaan. Ook daarmee houden de gemodelleerde reductiescenario's al rekening. Dat geldt dus, bijvoorbeeld, ook voor de emissies die nu nog gepaard gaan met de bouw en transport van windmolens.²¹⁸ Een verplichting tot CO₂-reductie ten aanzien van scope 3-uitstoot is dus niet contraproductief, zoals Shell doet voorkomen.²¹⁹ Ook om die reden levert het investeren in de energietransitie voor Shell geen verweer op om méér

²¹⁰ Zie in dit verband tevens paragraaf II.6 van deze schriftelijke repliek.

²¹¹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 20, 183, 223b, 266, 493a, 762, 837, 932, 957, 965, 1003a en 1400.

²¹² Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf VI.4.1.

²¹³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 437, 438 en 605.

²¹⁴ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 160 t/m 162.

²¹⁵ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 985.

²¹⁶ Vgl. Pleidooi in hoger beroep (Deel 4) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 113 en 124; Openingspleidooi (Deel 2) Milieudefensie c.s. d.d. 2 april 2024, par. 84; Pleitnotitie 9 in eerste aanleg Milieudefensie c.s. d.d. 17 december 2020, par. 14.

²¹⁷ Zie in dit verband tevens paragraaf III.5 van deze schriftelijke repliek.

²¹⁸ Zie bijvoorbeeld Pleidooi in hoger beroep (Deel 4) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 82

²¹⁹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 439, 440 en 711b.

scope 3-emissies te mogen uitstoten en niet gebonden te zijn aan de gevorderde emissiereducties voor olie en gas.

IV.4 Krapte Nederlands elektriciteitsnet staat niet aan zorgvuldigheidsverplichting in de weg

- 134 Als praktisch bezwaar tegen de zorgvuldigheidsverplichting voeren Shell en M&M nog aan dat het Nederlandse elektriciteitsnet vol is en uitbreiding daarvan op korte termijn maar beperkt mogelijk is.²²⁰
- 135 Met dat betoog zien Shell en M&M eraan voorbij dat de energietransitie niet tot Nederland beperkt is en de reductieverplichting van Shell evenmin. In paragraaf III.2 van deze schriftelijke repliek kwam al aan de orde dat het IEA heeft vastgesteld dat de opschaling van elektriciteitsnetten wereldwijd nagenoeg in lijn loopt met het in het NZE-scenario benodigde tempo. Dat het elektriciteitsnet op dit moment in Nederland nog krapte vertoont, maakt dus niet dat voor Shell geen zorgvuldigheidsverplichting tot mondiale CO₂-reductie zou kunnen worden vastgesteld.
- 136 Verder is elektriciteit niet de enige bron van duurzame energie die als alternatief voor fossiele brandstoffen kan dienen. Er zijn veel meer alternatieve energiebronnen. Bovendien moet de afbouw van fossiele brandstoffen juist gepaard gaan met een opschaling van duurzame energie. Die opschaling vindt al plaats en zal in de toekomst temeer leiden tot een groter en goedkoper elektriciteitsnet.²²¹ Anders dan M&M voorspiegelt,²²² leidt de energietransitie op deze wijze ook tot minder energiearmoede.²²³

IV.5 Grensoverschrijdende gevolgen doen niet af aan zorgvuldigheidsverplichting

- 137 Tegen de vastgestelde zorgvuldigheidsverplichting voert Shell, ten slotte, nog aan dat deze niet kan bestaan in het licht van de grensoverschrijdende gevolgen die een zodanige verplichting met zich brengt. Dit betoog komt in de schriftelijke toelichting van Shell in een groot aantal hoedanigheden terug: ter illustratie noemt Milieudefensie c.s. de context van het gelijke speelveld,²²⁴ de energiezekerheid²²⁵ en het vrije handelsverkeer.²²⁶ De kerngedachte is evenwel steeds dat een nationale zorgvuldigheidsverplichting op geen enkele wijze effect mag hebben op het buitenland.
- 138 Nog los van het feit dat de daadwerkelijke (grensoverschrijdende) gevolgen van de aan Shell opgelegde zorgvuldigheidsverplichting afhankelijk zijn van de wijze(n) waarop zij daaraan uitvoering geeft,²²⁷ verzet het Nederlandse recht zich niet tegen een grensoverschrijdend effect van een nationale maatregel. Dat effect wordt ook niet door de betreffende maatregel gecreëerd. Het handelen van Shell heeft zonder reductiebevel

²²⁰ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 26 t/m 28, 435a en 435c; Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 1.3, 2.5, 2.6 en 2.9.

²²¹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen III.3.2 en III.3.3.

²²² Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 1.3, 2.4 en 2.9.

²²³ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf III.3.3.

²²⁴ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 258, 266b en 360.

²²⁵ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 107, 242 en 263.

²²⁶ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 277 t/m 287.

²²⁷ Zie in dit verband paragraaf III.5 van deze schriftelijke repliek.

immers ook al grensoverschrijdende gevolgen. Met de zorgvuldigheidsverplichting wordt slechts bewerkstelligd dat het grensoverschrijdende handelen van Shell binnen de kaders van het recht plaatsvindt.

- 139 De grensoverschrijdende effecten van de zorgvuldigheidsverplichting van Shell zijn een gevolg van de steeds verder geglobaliseerde wereld. Zodanige effecten zijn daarin aan de orde van de dag. Dat geldt in deze context temeer door de omstandigheid dat Shell een multinationale onderneming is. Met haar gedrag en keuzes veroorzaakt Shell dus vrijwel per definitie grensoverschrijdende effecten.²²⁸ Dat geldt ook voor haar CO₂-uitstoot. Rechterlijke beslissingen hebben bovendien wel vaker grensoverschrijdende effecten. Zo was de beslissing van de Nederlandse rechter in het *Kalimijnen*-arrest – dat evenzeer ziet op een grensoverschrijdende milieukwestie – ook niet beperkt tot de Nederlandse landsgrenzen. Ook uit het *Interlas*-arrest volgt dat grensoverschrijdende gevolgen van een nationaal vonnis toelaatbaar zijn, in het bijzonder in het geval van een onrechtmatige daad met een internationaal karakter.²²⁹ Niet valt in te zien waarom een zorgvuldigheidsverplichting van Shell dan géén grensoverschrijdende effecten zou mogen hebben.

²²⁸ Vgl. Memorie van antwoord Milieudefensie c.s. d.d. 18 oktober 2022, par. 134 t/m 138.

²²⁹ HR 24 november 1989, *NJ* 1992, 404 (*Interlas/Lincoln*), rov. 4.2.4.

V DE ZORGVULDIGHEIDSVERP LICHTING VAN SHELL NOOPT TOT OPLEGGING VAN EEN CONCRETE REDUCTIEVERPLICHTING

V.1 Gemodelleerde reductiescenario's relevant voor vaststelling reductiepercentage

V.1.1 Veranderlijkheid reductiescenario's staat niet aan reductieverplichting in de weg

140 Shell betoogt dat de door de gemodelleerde reductiescenario's voorgerekende percentages niet stabiel zijn. Om die reden zou het hof niet tot enig reductiepercentage hebben kunnen komen.²³⁰ Daarmee ziet Shell eraan voorbij dat het hof in rov. 7.91 enkel oordeelt dat het NZE-scenario veranderlijk is. De achtergrond van die wijzigingen en de redenen waarom die veranderlijkheid normatief niet problematisch is, heeft Milieudefensie c.s. al uitvoerig uiteengezet in haar schriftelijke toelichting.²³¹

141 Het is ook niet zo, zoals M&M nog doet voorkomen,²³² dat het IPCC recentelijk een gemodelleerd reductiescenario heeft ingetrokken, waaruit volgt dat de daarin genoemde reductiepercentages niet meer bewerkstelligd kunnen of moeten worden. Het betreft geen reductiescenario. Het ingetrokken scenario (het RCP8.5-scenario) beschrijft slechts de meest extreme mogelijke klimaatgevolgen van het niet-ondernemen van klimaatactie. Met de onderhavige zaak heeft dit scenario ook niets van doen. Milieudefensie c.s. heeft zich in deze zaak immers niet gebaseerd op de gevolgen van het RCP8.5-scenario, maar op de gevolgen van een overschrijding van de 1,5°C-grens.

V.1.2 Terugrekening reductiescenario's staat niet aan reductieverplichting in de weg

142 Verder voert Shell aan dat de door Milieudefensie c.s. genoemde reductiepercentages ten opzichte van 2019 niet in enig wetenschappelijk rapport voorkomen. Daaraan hangt Shell de conclusie op dat het hof daarom niet tot enig reductiepercentage heeft kunnen komen.²³³

143 De reductiepercentages uit de gemodelleerde reductiescenario's zijn evenwel enkel ten behoeve van de beoordeling van de reductievordering van Milieudefensie c.s. met als basisjaar 2019 naar dat jaar teruggerekend. Het staat de rechter uiteraard ook vrij om te werken met de reductiepercentages die de scenario's zelf zonder terugrekening voorschrijven. Dat zal op het reductiepercentage niet veel invloed hebben.²³⁴

144 In feitelijke instanties heeft Milieudefensie c.s. toegelicht waarom een terugrekening van reductiepercentages aangewezen is en wat de meest wetenschappelijk verantwoorde aanpak daarvoor is.²³⁵ Milieudefensie c.s. heeft daar (i) inzicht gegeven in de reductiepercentages zoals die direct volgen uit de verschillende door haar naar voren

²³⁰ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 568 en 570.

²³¹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 988 t/m 997.

²³² Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 2.11. Zie ook Pleitnota M&M d.d. 22 mei 2026, par. 2.13.

²³³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 585, 586 en 589.

²³⁴ Zie in dit verband Pleidooi in hoger beroep (Deel 4) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 51 (tabel).

²³⁵ Beantwoording vragen Hof door Milieudefensie c.s. d.d. 12 april 2024, p. 35 t/m 38; Pleidooi in hoger beroep (Deel 4) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 52 t/m 55 en voetnoot 62.

gebrachte gemodelleerde reductiescenario's (en waarover geen discussie bestaat)²³⁶ en (ii) inzicht gegeven in de precieze wijze waarop zij de reductiepercentages naar het referentiejaar van haar reductievordering heeft teruggerekend.

145 In de kern komt de gehanteerde methode op het volgende neer. Op basis van het door het betreffende gemodelleerde reductiescenario in 2030 te behalen reductiepercentage en het aantal jaren tussen het referentiejaar en het jaar 2030 wordt teruggerekend wat gemiddeld genomen elk jaar tussen het referentiejaar en het jaar 2030 gereduceerd moet worden. Dat jaarlijkse percentage kan vervolgens toegepast worden op de periode van 2019 t/m 2030. Op deze wijze wordt de jaarlijkse reductie-inspanning die volgens de besproken gemodelleerde reductiescenario's moet worden geleverd geëxtrapoleerd naar de periode 2019 t/m 2030.²³⁷

146 Wat hiervan ook zij, voor uw beslissing doet dit niet ter zake. Het hof heeft deze discussie over de juistheid van de voorgerekende reductiepercentages namelijk helemaal in het midden gelaten. Deze percentages hebben in cassatie dus ten minste hypothetisch feitelijke grondslag. Een verwijzingsrechter moet zich bij de vaststelling van het concrete reductiepercentage eventueel over dit feitelijke debat buigen.

V.1.3 Uitfasering kolen komt in reductiescenario's ten laste van ontwikkelingslanden en werkt ten gunste van de olie- en gasindustrie

147 In de visie van Shell komt de uitfasering van kolen in IAM-modellen niet met name ten laste van ontwikkelingslanden.²³⁸ Dat is onjuist. Zoals ook het UNEP en het IEA hebben vastgesteld, is de uitfasering van kolen in gemodelleerde reductiescenario's niet realistisch voor ontwikkelingslanden met een grote kolenafhankelijkheid, zoals China en Zuid-Afrika.²³⁹ Hetzelfde geldt voor CO₂-reducties in de landsector. Ook deze reducties worden in IAM-modellen met name ten laste van ontwikkelingslanden gebracht. Dat heeft Milieudefensie c.s. – anders dan Shell tot uitgangspunt neemt – ook aldus aangevoerd.²⁴⁰

148 Om deze reden komt ook geen relevantie toe aan twee door het IPCC gepubliceerde reductiescenario's die volgens Shell van veel lagere reducties in olie en gas uitgaan dan het door Milieudefensie c.s. ingeroepen Low Demand-scenario.²⁴¹ Deze scenario's heeft Shell pas bij haar repliek op de laatste zittingsdag in hoger beroep aangehaald. Milieudefensie c.s. heeft daarop dus niet meer kunnen reageren. Als zij die gelegenheid wél zou hebben gehad, dan zou zij hebben uiteengezet dat die reductiescenario's uitgaan

²³⁶ Pleidooi in hoger beroep (Deel 4) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 12 en 19 (over het Tyndall-rapport), par. 27 t/m 31 (over het Hawkes-rapport), par. 47 t/m 49 (over het IISD-rapport, het Low Demand-scenario en het NZE-scenario) en de tabel in par. 51, waarin een overzicht is gegeven van alle originele reductiepercentages en hun oorspronkelijke referentiejaar.

²³⁷ Beantwoording vragen Hof door Milieudefensie c.s. d.d. 12 april 2024, p. 35 t/m 38; Pleidooi in hoger beroep (Deel 4) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 52 t/m 55 en voetnoot 62.

²³⁸ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 541 en 542.

²³⁹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 222 t/m 228. Zie ook Pleidooi in hoger beroep (Deel 3) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 15 t/m 27; Antwoordakte op uitlating producties Milieudefensie c.s. d.d. 19 december 2023, par. 56 t/m 59.

²⁴⁰ Zie bijvoorbeeld Pleidooi in hoger beroep (Deel 3) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 39, voetnoot 33.

²⁴¹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 584.

van reducties in het gebruik van kolen van 76% respectievelijk 90% in 2030.²⁴² Deze scenario's gaan dus bij uitstek uit van het ook door het UNEP en het IEA vastgestelde onrealistische uitfaseringstempo van kolen. Overigens heeft Milieudefensie c.s. met name naar het Low Demand-scenario verwezen om te laten zien dat óók in IAM-modellen hoge reducties in olie en gas (van 47% in 2030) kunnen worden gerealiseerd.²⁴³

V.2 Andere aspecten van vaststelling reductiepercentage

V.2.1 Geen wetenschappelijke consensus over reductiepercentage voor Shell vereist

149 Anders dan Shell en M&M aanvoeren,²⁴⁴ heeft Milieudefensie c.s. nooit betoogd dat klimaatwetenschappelijke consensus over een specifiek reductiepercentage voor Shell bestaat of beslissend moet zijn. Dit vereiste – dat ook in de visie van M&M onjuist is²⁴⁵ – kon het hof dus ook niet om die reden aan zijn oordeel ten grondslag leggen. Het betoog van Milieudefensie c.s. is nu juist steeds geweest dat de relevante gemodelleerde reductiescenario's mede in het licht van de objectieve aanknopingspunten moeten worden geïnterpreteerd en toegepast. Dat moge op basis van de daarop geënte klachten van middelonderdelen 3 en 4 van het principaal cassatieberoep van Milieudefensie c.s. en de lange reeks vindplaatsen waarnaar die klachten verwijzen duidelijk zijn. Het hof heeft dat criterium in werkelijkheid waarschijnlijk (ten onrechte en op verkeerde wijze) ontleend aan het *Urgenda*-arrest, waarin Uw Raad aan de hand van de *Common Ground*-methode voor het minimumreductiepercentage van de Staat naar internationale normatieve (dus niet: wetenschappelijke) consensus zocht.²⁴⁶

150 Verder is het ontbreken van klimaatwetenschappelijke consensus over een voor Shell geldend reductiepercentage wel degelijk de dragende grond van 's hofs afwijzing van de vorderingen van Milieudefensie c.s. De andersluidende lezing van Shell²⁴⁷ is niet vol te houden. Daarover laten rov. 7.67 en 7.111 geen onduidelijkheid bestaan. Nergens in het arrest is iets anders te lezen.

V.2.2 Common Ground-methode kan ook een rol spelen in horizontale verhoudingen

151 Shell betoogt verder dat de *Common Ground*-methode niet kan worden toegepast op (indirect) horizontaal doorwerkende EVRM-rechten en dat die methode in ieder geval geen reductiepercentage voor Shell aanwijst.²⁴⁸ Vooropgesteld zij dat de *Common Ground*-methode ziet op de uitleg van EVRM-rechten. Omdat artikel 2 en 8 EVRM (indirect) horizontaal werken, speelt die methode óók buiten statelijke contexten een rol. Het gaat namelijk uiteindelijk om de vaststelling waartoe artikel 2 en 8 EVRM verplichten. Het is verder algemeen geaccepteerd dat dit een ruime toets betreft waarin alle breed

²⁴² Dat volgt uit AR6 Scenarios Database hosted by IIASA International Institute for Applied Systems Analysis, 2021: data.ece.iiasa.ac.at/ar6/, waarnaar Shell via Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 584 verwijst in Spreekaantekeningen in hoger beroep (Zittingsdag 4 – Replik) Shell d.d. 12 april 2024, par. 4.1.14.

²⁴³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 977b. Zie ook Pleidooi in hoger beroep (Deel 4) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 47.

²⁴⁴ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 450 en 452; Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 3.9.

²⁴⁵ Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 2.28, 3.2, 3.3, 3.6, 3.7 en 3.9.

²⁴⁶ HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006 (*Urgenda*), rov. 7.2.11.

²⁴⁷ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 451.

²⁴⁸ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 177 t/m 179 en 454 t/m 459.

gedragen normatieve inzichten meedoen. Daarbij kunnen ook niet-bindende instrumenten meewegen.²⁴⁹ Die ruime toets vertoont overeenkomsten met het op grond van het Nederlandse recht geldende toetsingskader.²⁵⁰ Als het relevante criterium al zou zijn of er *Common Ground* bestaat over een reductieverplichting voor een bedrijf als Shell, moet dat dus juist aan de hand van die ruime methode worden beoordeeld.

V.2.3 Effective protection is relevant voor vaststelling reductiepercentage

152 Artikel 2 en 8 EVRM vereisen *effective protection* tegen gevaarlijke klimaatverandering. Milieudefensie c.s. heeft onder meer met de klachten van middelonderdelen 1.25 t/m 1.34 van haar principaal cassatieberoep geklaagd dat het hof mede in het licht van artikel 2 en 8 EVRM wél een zorgvuldigheidsverplichting tot CO₂-reductie vaststelt, maar niet een daarbij aansluitend reductiepercentage. Dat gaat niet samen, omdat dan uiteraard geen *effective protection* – want in het geheel geen bescherming – tegen gevaarlijke klimaatverandering wordt geboden.

153 Shell verbastert en vernauwt dit betoog tot een beroep op *effectieve rechtsbescherming* van artikel 13 EVRM en bouwt daarop vervolgens een lang relaas dat die rechtsbescherming alleen door een staat kan worden geboden, dat Shell geen staatsorgaan is dat rechtsbescherming moet bieden en dat Shell geen controle over haar (scope 3-)emissies heeft en staten wel.²⁵¹ Deze verbastering gaat volledig langs de klachten heen. Het is de klachten immers evenzeer te doen om de door artikel 2 en 8 EVRM gegarandeerde *effectieve bescherming tegen gevaarlijke klimaatverandering*. Dat aspect werkt uiteraard ook door in de horizontale werking van artikel 2 en 8 EVRM. De reactie van Shell bevat op dat punt geen inhoudelijk verweer.

V.2.4 Rol voor algemene rechtsbeginselen bij vaststelling reductiepercentage

154 Shell reduceert het door Milieudefensie c.s. ingeroepen voorzorgsbeginsel, beginsel van intergenerationele rechtvaardigheid en CBDR-beginsel tot gezichtspunten waaruit geen reductiepercentage voor Shell kan worden afgeleid en die evenmin kunnen dienen ter correctie of selectie van gemodelleerde reductiescenario's.²⁵²

155 Vooropgesteld zij dat algemeen is aanvaard dat deze diepgaand normatief ingebedde beginselen binden en invloed hebben op klimaatverplichtingen. Het zijn geen loutere gezichtspunten. Zij werken in het verlengde daarvan uiteraard ook door als objectief aanknopingspunt. Milieudefensie c.s. heeft dat al uitvoerig uitgewerkt. In dat verband heeft zij ook uiteengezet dat rechters deze beginselen tevens inzetten om concrete reductiepercentages te vinden, evenals om reductiescenario's uit te selecteren die bijvoorbeeld te veel inzetten op onzekere CDR-technologieën.²⁵³ Die laatste methode

²⁴⁹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 920 t/m 928.

²⁵⁰ Concl. P-G Langemeijer en A-G Wissink vóór HR 20 december 2019, ECLI:NL:PHR:2019:887 (*Urgenda*), par. 2.31 en 2.72.

²⁵¹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 166 t/m 176.

²⁵² Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 474 t/m 476, 478, 479, 482, 484, 485, 505 t/m 507, 512, 513, 516, 517, 521 en 527.

²⁵³ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen IV.5.3, V.4.3 en VI.3.7.

heeft het hof in de *Urgenda*-zaak nota bene met goedkeuring van Uw Raad gehanteerd.²⁵⁴ Het betoog van Shell ziet dus voorbij aan de juridische werkelijkheid.

- 156 Met 's hofs algemene verwijzing naar *equity* in rov. 7.81 en 7.93 probeert Shell nog vol te houden dat het hof bij de vaststelling van het reductiepercentage óók oog heeft gehad voor het beginsel van intergenerationele rechtvaardigheid.²⁵⁵ Dat beginsel is het hof in werkelijkheid simpelweg vergeten. Uit het arrest kan niet worden opgemaakt dat het hof met *equity* ook het beginsel van intergenerationele rechtvaardigheid op het oog heeft gehad. Zelfs Shell doet dat niet. Eerder in haar schriftelijke toelichting onderkent zij namelijk ook zelf nog dat het hof met *equity* het CBDR-beginsel op het oog heeft.²⁵⁶
- 157 Door verder te suggereren dat het hof door het enkele noemen van *equity* en het CBDR-beginsel in voldoende mate op de stellingen van Milieudefensie c.s. heeft gerepondeerd, doet Shell de klachten geweld aan.²⁵⁷ Milieudefensie c.s. klaagt niet dat het hof het CBDR-beginsel is vergeten, maar dat het hof onvoldoende heeft gerepondeerd op haar uitgebreide stellingen over (onder meer) hoe dat beginsel inwerkt op de vaststelling van het reductiepercentage. Die klachten missen dus ook geen feitelijke grondslag.
- 158 Ten slotte heeft Shell geen inhoudelijke respons op de klacht van Milieudefensie c.s. dat het hof het voorzorgsbeginsel in rov. 7.95 ten onrechte helemaal niet relevant acht voor de vaststelling van een reductiepercentage.²⁵⁸ Ook M&M heeft dat niet.²⁵⁹ Milieudefensie c.s. heeft al uitvoerig toegelicht waarom dat beginsel daartoe wél relevant is en hoe het bijdraagt aan de vaststelling van een reductiepercentage.²⁶⁰ Bovendien verhoudt het voorzorgsbeginsel zich niet met 's hofs wetenschappelijke consensusvereiste. In een recent artikel komt De Jong – in aanvulling op de publicaties die Milieudefensie c.s. in haar schriftelijke toelichting heeft genoemd – tot dezelfde conclusie.²⁶¹

V.2.5 Soft law is van betekenis voor vaststelling reductiepercentage

- 159 Het betoog van Shell over de relevantie van *soft law* voor de vaststelling van haar reductieverplichting is in de kern een aan artikel 6:162 BW en de objectieve aanknopingspunten omtrekkende beweging. Zij betoogt dat aan deze bronnen geen betekenis toekomt, omdat het 'vrijwillige initiatieven' zijn die niet binden. Voor het overige wil Shell steeds suggereren dat de initiatieven van twijfelachtige herkomst zijn.²⁶²
- 160 Dat *soft law* niet-bindend is, spreekt voor zich. Daarom heet het *soft law*. Dat maakt niet dat *soft law*-bronnen niet als objectief aanknopingspunt kunnen dienen. Dat is immers

²⁵⁴ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 383 t/m 385.

²⁵⁵ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 486, 512, 513, 516 en 517.

²⁵⁶ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 476.

²⁵⁷ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 521.

²⁵⁸ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 479, 505 en 506.

²⁵⁹ Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 3.13.

²⁶⁰ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen IV.5.3.1 en VI.3.7, met name par. 371 t/m 387 en 1062.

²⁶¹ E.R. de Jong, 'Voorzorgperikelen in het civiele aansprakelijkheidsrecht', in: P. van Aardenne e.a., *Naar een betere verankering van het voorzorgsbeginsel?*, Den Haag: Boom 2026, p. 171 t/m 176. Zie ook N. Walker-Crawford, E.R. de Jong en V. Jahn, 'Scientific uncertainty in forward-looking climate change litigation', 15 juli 2026, te raadplegen via <https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/news/scientific-uncertainty-in-forward-looking-climate-change-litigation/>.

²⁶² Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 489a, 491 t/m 496, 597, 609 en 709.

breed aanvaard, ook door Uw Raad. Deze bronnen weerspiegelen namelijk breed gedeelde opvattingen. Daartoe is ook niet vereist dat *soft law* specifiek rekening houdt met alle denkbare belangen²⁶³ of specifieke rekenmethodieken voor Shell bevat.²⁶⁴ De *soft law*-bronnen worden dus ook niet zelfstandig tot juridisch bindende bron verheven.²⁶⁵ Die bronnen zijn bovendien afkomstig van gerenommeerde instituten.²⁶⁶ Verschillende van die bronnen heeft Shell zelf ook onderschreven.²⁶⁷ Het hof had deze *soft law*-bronnen dus allemaal bij de vaststelling van het reductiepercentage moeten betrekken. Dat heeft het hof niet gedaan, anders dan Shell nu tot uitgangspunt neemt.²⁶⁸

- 161 Shell wekt nog de schijn dat de nieuwe versie van het Oxford Report uit 2023 – dat verschillende *soft law*-bronnen onderzoekt en samenbrengt – zou inhouden dat er “*weinig consensus*” bestaat over de vraag wat in het kader van klimaatdoelstellingen van een individueel bedrijf mag worden verlangd.²⁶⁹ Dat geeft een verkeerd beeld. De zin waar Shell op wijst, betreft een verwijzing naar een artikel waarin allerhande bronnen worden geïnventariseerd. Daaronder vallen ook protocollen over andere onderwerpen, zoals hoe om te gaan met *nature-based solutions* of *offsets*. Logischerwijs geven niet al deze bronnen duiding aan het stellen van emissiereductiedoelen op basis van gemodelleerde reductiescenario's. Daar zien zij in veel gevallen niet op. De bronnen die dat wél doen, wijzen allemaal op de noodzaak om aan te sluiten bij de noodzakelijke mondiale halvering van emissies in 2030 of bij een ambitieus sectoraal reductiepad.²⁷⁰
- 162 Uit de nieuwe versie van het Oxford Report – en zelfs uit de tabel waarop Shell wijst – volgt bovendien dat sprake is van een “*high level of convergence*” ten aanzien van de noodzaak voor individuele bedrijven om hun reductiedoelstellingen op de 1,5°C-reductiescenarios te baseren, zoals op scenario's van het IPCC of het IEA.²⁷¹ Deze conclusie is gebaseerd op de meest gezaghebbende *soft law*-bronnen die het Oxford Report specifiek uitlicht, waaronder het *Race to Zero*-initiatief, de Net Zero Guidelines en het VN-expertrapport. In dat verband wordt overwogen dat de consensus over de noodzaak tot wegbewegen van fossiele brandstoffen door NSA's nog verder is vergroot ten opzichte van het initiële Oxford Report en dat er een grote mate van consensus bestaat dat scope 3-emissies bij de vaststelling van reductiedoelstellingen van bedrijven moeten worden betrokken.²⁷² De nieuwe versie van het Oxford Report is dus nog veel duidelijker over de gemeenschappelijke richting van de *soft law*-bronnen en de verplichtingen van een cruciale speler in de olie- en gasindustrie als Shell. Zij moet fors reduceren.

²⁶³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 489a en 492.

²⁶⁴ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 495.

²⁶⁵ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 494.

²⁶⁶ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf IV.5.4.

²⁶⁷ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 367 en 539.

²⁶⁸ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 493.

²⁶⁹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 496 en 595.

²⁷⁰ Productie MD-489 (Oxford Net Zero e.a. Net Zero Stocktake 2023), p. 34: “*Those that specify a reduction pace (only 8/33) all recommend compliance with a global 50% reduction of emissions by 2030, or at least as ambitious as the minimum of the approved range of compatibility with the 1.5°C goal as appropriate for sectors.*”

²⁷¹ Productie MD-489 (Oxford Net Zero e.a. Net Zero Stocktake 2023), p. 32 (tabel en alinea onder tabel).

²⁷² Productie MD-489 (Oxford Net Zero e.a. Net Zero Stocktake 2023), p. 30 en 35. Zie ook Pleidooi in hoger beroep (Deel 2) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 44.

V.3 Hof had concreet reductiebevel moeten opleggen

V.3.1 Het reductiebevel is een uitvloeisel van de zorgvuldigheidsverplichting van Shell

- 163 Shell betoogt verder dat het hof niet op de voet van artikel 3:296 BW hoefde over te gaan tot oplegging van een met de door het hof vastgestelde zorgvuldigheidsverplichting congruerend bevel. Het hof zou aan de hand van de gemodelleerde reductiescenario's geen concrete rechtsplicht hebben kunnen vaststellen. In het verlengde daarvan kan volgens Shell niet worden vastgesteld dat zij dreigt onrechtmatig te handelen.²⁷³
- 164 Daarmee ziet Shell eraan voorbij dat uit de door het hof wél vastgestelde omstandigheden volgt dat Shell een reductieverplichting heeft die moet congrueren met de bindende 1,5°C-doelstelling. Artikel 3:296 BW vereist het opleggen van dat congruerende bevel. In iedere andere casus spreekt dat voor zich. Als de rechter vaststelt dat een openstaand cafékelderluik een gevaarzettende situatie oplevert, moet hij ook vaststellen dat de café-eigenaar daartegen naar redelijke verwachting effectieve maatregelen moet treffen. De rechter gooit dan niet de handen in de lucht, omdat hij niet kan vaststellen welke maatregelen daartegen *precies* afdoende bescherming bieden. In deze casus is het niet anders. Als de rechter vaststelt dat Shell in lijn met de 1,5°C-doelstelling moet reduceren en méér moet doen dan de meeste andere ondernemingen, dan moet hij ook vaststellen of schatten welk reductiepercentage daarbij hoort. Artikel 3:296 BW voorkomt dat een eiser volledig onbeschermd naar huis wordt gestuurd.
- 165 Het klopt dus ook niet dat het hof geen dreigend onrechtmatig handelen heeft kunnen vaststellen. Het hof overweegt iets dergelijks ook niet. Het blijft immers staan dat Shell volgens het hof in lijn met de 1,5°C-doelstelling moet reduceren. Dat het hof de handen in de lucht gooit omdat het ten onrechte wetenschappelijke consensus vereist over de concrete voorzorgsmaatregelen, betekent uiteraard niet dat Shell de vastgestelde norm niet dreigt te schenden. Om de parallel met het kelderluik voort te zetten: het gevaarzettend kelderluik staat nog steeds open zonder dat afdoende veiligheidsmaatregelen worden genomen. Dat is onrechtmatig en noopt tot een bevel. Dat geldt in deze casus evenzeer.²⁷⁴

V.3.2 Het reductiebevel kan een minimumreductiepercentage inhouden

- 166 Shell stelt verder dat het hof evenmin een minimumpercentage had kunnen vaststellen aan de hand van bijvoorbeeld de reductiepercentages van het Hawkes-rapport (herberekend). Volgens Shell heeft Milieudefensie c.s. die herberekening zelf uitgevoerd. Het zoeken naar een minimumreductiepercentage zou berusten op willekeur.²⁷⁵
- 167 Dat is niet het geval. De ondergrens betreft namelijk reductiepercentages die op basis van de eigen uitgangspunten en methodologie van de deskundige van Shell zijn herberekend, omdat Hawkes fouten had gemaakt. Milieudefensie c.s. heeft deze herberekening niet zelf uitgevoerd. Dat is gedaan door prof. Rogelj, één van de meest

²⁷³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 632 t/m 640 en 650.

²⁷⁴ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf VI.6.4.

²⁷⁵ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 589, 591, 592 en 625.

prominente klimaatwetenschappers ter wereld.²⁷⁶ Twee andere prominente en onafhankelijke klimaatwetenschappers hebben die herberekening vervolgens getoetst en juist bevonden. Die herberekening heeft dus een zeer gedegen klimaatwetenschappelijke basis.²⁷⁷ Dit scenario geeft evenwel relatief lage reductiepercentages voor de olie- en gasindustrie, terwijl ten bate van die industrie van alle andere sectoren te hoge inspanningen worden verlangd. Het is daarmee de minimale mate van reductie die van Shell mag worden verlangd. Van willekeur is dus geen sprake. Het hof had in dat licht ten minste naar een ondergrens moeten zoeken.²⁷⁸

V.4 Concrete reductieverplichting ziet op huidige situatie en is voldoende flexibel

- 168 Shell betoogt verder doorlopend dat een procentuele reductieverplichting statisch van aard is en zich daarom niet verhoudt met de dynamische energiemarkt en de ontwikkelingen in de maatschappij en de wereld. Dat mondt weer uit in het betoog dat Shell dus nergens aan kan worden gebonden.²⁷⁹
- 169 Ook op dit punt moet Uw Raad zich niet laten misleiden. Ieder prospectief bevel raakt naar zijn aard aan onzekerheden. Zo is denkbaar dat de toegangsweg achter het vliegveld van Sint Maarten wordt gesloten of verlegd, zodat een waarschuwbord in het *Jetblast*-arrest overbodig wordt. Wie weet ontstaat er in de toekomst een goede en effectieve wijze om zout uit de Rijn te verwijderen, zodat een daarop gericht verbodsbevel in het voetspoor van het *Kalimijnen*-arrest niet meer nodig zou zijn. Dat omstandigheden wijzigen, kan echter nooit tot de conclusie leiden dat *op dit moment* geen reductiebevel kan worden opgelegd. Dat bevel berust immers op de huidige omstandigheden, op de richting die de objectieve aanknopingspunten in dat licht nu aanwijzen en op gedegen wetenschappelijke aannames en de mogelijkheden om het bindende 1,5°C-doel te halen. In *ieder scenario* worden bovendien forse emissiereducties in olie en gas gevergd.
- 170 Het voorgaande geldt temeer omdat Shell met de 'dynamische energiemarkt' in wezen bedoelt dat zij – in een wereld waarin onvoldoende klimaatactie wordt ondernomen – vrij moet zijn om haar olie- en gasproductie te verhogen.²⁸⁰ Dat strijdt met alle verplichtingen die op Shell rusten om haar bijdrage te leveren aan het bindende 1,5°C-doel en noopt *juist* tot oplegging van een reductiebevel. Uiterekend de investeringen in olie en gas houden het energiesysteem nog voor vele decennia inflexibel.²⁸¹
- 171 Overigens heeft Milieudefensie c.s. al uiteengezet dat het aansprakelijkheidsrecht ook een arsenaal aan instrumenten kent om in te grijpen in een bevel indien er bij de naleving daarvan daadwerkelijk maatschappelijke problemen dreigen. Die instrumenten bieden ruim voldoende flexibiliteit en bieden een pad dat verre te prefereren is boven het toestaan van Shell om het door haar ingeslagen pad normloos te vervolgen.²⁸²

²⁷⁶ Pleidooi in hoger beroep (Deel 3) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 29.

²⁷⁷ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 974.

²⁷⁸ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 971 e.v.

²⁷⁹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 77, 102, 424a, 568 en 706 t/m 708.

²⁸⁰ Zie in dit verband tevens paragraaf III.2 van deze schriftelijke repliek.

²⁸¹ Zie in dit verband tevens paragraaf II.4 van deze schriftelijke repliek.

²⁸² Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf VI.7.

VI EFFECTIVITEIT VAN DE REDUCTIEVERPLICHTING

VI.1 Effectiviteit reductieverplichting en belang in de zin van artikel 3:303 BW

VI.1.1 Effectiviteitsoordeel scharniert op onjuiste toepassing artikel 3:303 BW

172 Anders dan Shell doet voorkomen,²⁸³ rusten de stelplicht en bewijslast van het voldoende belang in de zin van artikel 3:303 BW enkel *in beginsel* op de eisende partij en slechts als dat belang wordt betwist of als de rechter ambtshalve om opheldering vraagt.²⁸⁴ Als uitgangspunt wordt het voldoende belang evenwel verondersteld.²⁸⁵ Bovendien brengt deze regel niet met zich dat de eisende partij moet bewijzen dat een gevorderd bevel een relevant effect *zal hebben*.²⁸⁶ Dat criterium volgt niet uit wet of rechtspraak. Het gaat erom dat een gevorderd bevel een relevant effect *kan hebben*. In de context van deze zaak geldt daarom dus niet als vereiste dat het gevorderde bevel *zal leiden* tot reductie van de wereldwijde CO₂-emissies naar de atmosfeer, maar dat dit daaraan *kan bijdragen*.²⁸⁷ Dat heeft Milieudefensie c.s. ook in haar schriftelijke toelichting uitgewerkt.²⁸⁸

173 Het voorgaande wordt niet anders door de stelling van Shell dat Milieudefensie c.s. haar vordering zelf breed heeft ingestoken en daarom méér over de effectiviteit van het gevorderde had moeten stellen.²⁸⁹ Nog afgezien van de onjuistheid daarvan, is dat in cassatie niet relevant. Het oordeel van het hof scharniert namelijk niet op een toepassing van de regels omtrent stelplicht en bewijslast of op andere feitelijke, door Milieudefensie c.s. in cassatie al dan niet bestreden oordelen, zoals Shell nog aanvoert,²⁹⁰ maar op de toepassing van een te streng artikel 3:303 BW-criterium. De gewrongen herinterpretatie van 's hofs overwegingen die Shell in haar schriftelijke toelichting als het werkelijke oordeel van het hof presenteert, kan de onjuistheid van 's hofs oordeel niet wegnemen.²⁹¹

VI.1.2 Indirecte effecten reductieverplichting leveren ook een voldoende belang op

174 Volgens Shell kan voor de eisende partij positief handelen van derden naar aanleiding van een bevel géén belang in de zin van artikel 3:303 BW opleveren.²⁹² Tegelijkertijd voert Shell in de hoedanigheid van haar substitutieverweer aan dat voor de eisende partij negatief handelen van derden naar aanleiding van een bevel wél het belang in de zin van artikel 3:303 BW kan wegnemen.²⁹³ Dat kan niet allebei waar zijn. Shell probeert op deze wijze van twee walletjes te eten. Ofwel komt er in het geheel geen belang toe aan het handelen van derden binnen de toetsing van het voldoende belang in de zin van artikel 3:303 BW (zodat middelonderdeel 6.5 van het principaal cassatieberoep van Milieudefensie c.s. slaagt), ofwel is het handelen van derden in dat verband steeds wél

²⁸³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 693 en 695.

²⁸⁴ HR 12 april 2019, ECLI:NL:HR:2019:590 (*Dexia*), rov. 4.1.2.

²⁸⁵ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 1162.

²⁸⁶ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 692, 695 en 702.

²⁸⁷ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 671a.

²⁸⁸ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf VII.2.

²⁸⁹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 696.

²⁹⁰ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 699.

²⁹¹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 698 en 699.

²⁹² Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 750.

²⁹³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 701 en 702.

relevant (zodat klachten uit middelonderdeel 8 van het principaal cassatieberoep van Milieudefensie c.s. slagen).

- 175 Dat Milieudefensie c.s. niet zou hebben geklaagd over het oordeel van het hof dat de door Milieudefensie c.s. gestelde effecten in een te ver verwijderd verband staan met het gedrag van Shell,²⁹⁴ is verder onjuist. Daarover klaagt Milieudefensie c.s. nu juist met middelonderdelen 8.3 en 8.4 van haar principaal cassatieberoep. Bovendien betreft dat geen zelfstandig dragende grond.²⁹⁵ In rov. 7.109 acht het hof het “*te ver verwijderde verband*” in combinatie met het “*te speculatieve karakter*” van een signaalfunctie van een reductiebevel redengevend voor zijn oordeel. Het in dit verband door Milieudefensie c.s. aangewezen motiveringsgebrek kan ook niet door Shell worden gerepareerd door de door het hof gemiste stellingen van Milieudefensie c.s. zelf en mede op basis van het partijdebat inhoudelijk te bestrijden.²⁹⁶ Het hof had die stellingen moeten beoordelen.

VI.2 Verweer van Shell met betrekking tot effectiviteit verkoopbeperking is gebaseerd op eenzijdige en beperkte weergave partijdebat

- 176 Ten aanzien van de effectiviteit van een verkoopbeperking probeert Shell opnieuw om het oordeel van het hof overeind te houden op basis van een eenzijdige herkauwing van stellingen die zij in feitelijke instanties heeft ingenomen, zonder in dit verband het daar tegenoverstaande verweer van de zijde van Milieudefensie c.s. weer te geven.²⁹⁷ Daartoe beroept zij zich op het NERA-rapport. Dit is hetzelfde rapport als Milieudefensie c.s. in de gedingstukken in feitelijke instanties en in cassatie als het Druce-rapport aanduidt.
- 177 Anders dan Shell in haar schriftelijke toelichting voorspiegelt, heeft Milieudefensie c.s. uitvoerige kritiek geleverd op het pas voorafgaand aan de mondelinge behandeling in hoger beroep door Shell overgelegde Druce-rapport. Dat heeft zij niet alleen gedaan door daaraan een volledige pleitnota in hoger beroep te wijden,²⁹⁸ maar ook door verschillende wetenschappelijke reacties op het Druce-rapport te overleggen.²⁹⁹ Aan de hand daarvan heeft Milieudefensie c.s. onder meer toegelicht dat het Druce-rapport verschillende grote fouten bevat en ook anderszins niet representatief is, zodat daaraan in deze procedure geen waarde kan toekomen.³⁰⁰ Het door Shell geschetste beeld dat Milieudefensie c.s. haar stellingen met betrekking tot de effectiviteit van een verkoopbeperking steeds niet met concreet bewijs heeft onderbouwd, is dus bepaald niet juist.
- 178 Milieudefensie c.s. streeft met middelonderdeel 7 van haar principaal cassatieberoep verder geen in cassatie verboden feitelijke herbeoordeling na.³⁰¹ Zij wenst slechts een daadwerkelijke, begrijpelijke en voldoende gemotiveerde beoordeling van haar stellingen over de effectiviteit van een verkoopbeperking te verkrijgen. Dat heeft het hof namelijk nagelaten. Dit motiveringsgebrek kan Shell niet repareren door de door Milieudefensie

²⁹⁴ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 753.

²⁹⁵ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 753.

²⁹⁶ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 755 t/m 757.

²⁹⁷ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 88, 684 t/m 686 en 688.

²⁹⁸ Pleidooi in hoger beroep (Effectiviteit) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024.

²⁹⁹ Productie MD-561 (Expert Letter Erickson c.s. 24 februari 2024); Productie MD-562 (Expert Letter Van Wijnbergen en Van der Ploeg d.d. 25 februari 2024).

³⁰⁰ Pleidooi in hoger beroep (Effectiviteit) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024.

³⁰¹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 737.

c.s. ingenomen stellingen zelf in cassatie inhoudelijk te bestrijden. Het verweer van Shell betreft in wezen een relaas over hoe de effectiviteitsdiscussie in de visie van Shell zou moeten uitpakken.³⁰² Het hof had deze discussie op basis van het volledige partijdebat, en niet op basis van de selectief door Shell weergegeven stellingen, moeten beslechten.

VI.3 Shell mag reductiebevel niet op ineffectieve manier nakomen

VI.3.1 Hof heeft wél een zorgvuldigheidsverplichting vastgesteld

179 In de visie van Shell heeft het hof geen zorgvuldigheidsverplichting vastgesteld, omdat het niet, zoals de rechtbank, een reductiepercentage en een doeljaar heeft vastgesteld.³⁰³ Dat zijn echter twee verschillende dingen. Het hof heeft een zorgvuldigheidsverplichting ter voorkoming of beperking van gevaarlijke klimaatverandering vastgesteld, met als inhoud dat Shell haar CO₂-emissies in scope 1, 2 en 3 in hogere mate dan de meeste andere ondernemingen en in lijn met de 1,5°C-doelstelling moet verminderen. Dat is ook niet, zoals Shell en M&M doen voorkomen,³⁰⁴ een algemene rechtsplicht tot CO₂-reductie, maar een veel concretere verplichting.³⁰⁵ Dat het hof “*fundamenteel onbeantwoord*” heeft gelaten tot welk specifiek gedrag Shell gehouden is,³⁰⁶ vormt nu juist de kern van het cassatieberoep van Milieudefensie c.s.

180 Daarmee is het hof tot een ander oordeel gekomen dan de rechtbank. De “*vrijheid*” die Shell naar het oordeel van de rechtbank heeft om de door de rechtbank vastgestelde reductieverplichting na te komen, zegt dan ook niets over de wijze waarop Shell de door het hof vastgestelde (andersoortige) zorgvuldigheidsverplichting moet nakomen. Om die reden is ook irrelevant dat Milieudefensie c.s. ten aanzien van die nakomingsvrijheid geen incidenteel hoger beroep heeft ingesteld.³⁰⁷ Om dezelfde reden speelt het verbod van *reformatio in peius* in deze context niet.³⁰⁸

VI.3.2 Shell geeft vorderingen Milieudefensie c.s. en inhoud Vonnis onjuist weer

181 In de context van de klachten van Milieudefensie c.s. over de uitleg van het dictum van het Vonnis,³⁰⁹ geeft Shell de stellingen en vorderingen van Milieudefensie c.s. en de inhoud van het Vonnis onjuist en te beperkt weer.³¹⁰ Shell verzuimt namelijk te vermelden dat zowel de stellingen en vorderingen van Milieudefensie c.s. als het dictum van het Vonnis steeds de woorden “*naar de atmosfeer*” bevatten.³¹¹ Milieudefensie c.s. heeft steeds betoogd dat Shell haar controle en invloed moet aanwenden om haar bijdrage aan gevaarlijke klimaatverandering te verminderen. De door Shell gerapporteerde CO₂-emissies vormen in dit verband een reflectie van de uitstoot van Shell naar de atmosfeer

³⁰² Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 740 en 744.

³⁰³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 723.

³⁰⁴ Zie bijvoorbeeld Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 115, 185, 186, 211 en 640; Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 3.21.

³⁰⁵ Zie ook Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 728 en 729.

³⁰⁶ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 115.

³⁰⁷ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 724 en 725.

³⁰⁸ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 727.

³⁰⁹ Zie in dit verband middelonderdelen 6.24 t/m 6.33 van het principaal cassatieberoep van Milieudefensie c.s.

³¹⁰ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 730.

³¹¹ Zie in het bijzonder middelonderdelen 6.25 en 6.29 van het principaal cassatieberoep van Milieudefensie c.s.

die aan haar activiteiten en producten verbonden is.³¹² Het spreekt voor zich dat de wijze waarop Shell de door de rechtbank vastgestelde zorgvuldigheidsverplichting uitvoert – mede in het licht van dit betoog en het dictum van het Vonnis – gericht moet zijn op het verminderen van de daadwerkelijke CO₂-uitstoot naar de atmosfeer.

- 182 Dat de rechtbank in die context tevens overweegt dat Shell “*alle vrijheid*” heeft om haar reductieverplichting naar eigen inzicht na te komen, maakt daarom ook niet dat de klachten van Milieudefensie c.s. falen.³¹³ Uit de overige overwegingen en het dictum van het Vonnis volgt ontegenzeggelijk dat Shell haar reductieverplichting niet op een per definitie ineffectieve wijze mag uitvoeren, maar dat deze uitvoeringswijze – binnen de controle en invloed die Shell heeft – moet kunnen bijdragen aan het beperken van de CO₂-uitstoot naar de atmosfeer. In dat kader heeft Milieudefensie c.s. ook een beroep op *effective protection* gedaan.³¹⁴ Het gaat dus om *effective protection* tegen gevaarlijke klimaatverandering, en niet, zoals Shell in deze context insinueert, in relatie tot het al dan niet ontstaan van een rechtsmiddel.³¹⁵

VI.3.3 Milieudefensie c.s. poogt niet een gebrek aan de reductievordering te helen

- 183 Ten slotte presenteert Shell de klachten van Milieudefensie c.s. met betrekking tot de wijze van uitvoering van het gevorderde bevel door Shell als poging tot heling van een inherent gebrek aan een bevel tot CO₂-reductie.³¹⁶ Dat is niet het geval. Een reductiebevel kan wel degelijk effectief zijn in het beperken van CO₂-emissies naar de atmosfeer. Dat kwam in paragrafen III.4 en VI.2 van deze schriftelijke repliek aan de orde. Shell ziet er verder aan voorbij dat een bevel uiteraard altijd moet worden nagekomen op een wijze waarvan de effectiviteit redelijkerwijs mag worden verwacht. Indien wordt gekozen voor een op voorhand ineffectieve uitvoeringswijze, is simpelweg geen sprake van naleving van de betreffende rechtsplicht.³¹⁷ Die redenering is niet tautologisch, zoals Shell nog aanvoert.³¹⁸ Achter het reductiebevel gaat namelijk een normatieve en wetenschappelijke wereld schuil die tot uitgangspunt neemt dat CO₂-reducties van Shell effectief zijn. Milieudefensie c.s. bepleit enkel dat de door Shell te kiezen uitvoeringswijze die inherente effectiviteit niet ongedaan mag maken.

³¹² Zie in dit verband tevens par. 129 van deze schriftelijke repliek.

³¹³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 732.

³¹⁴ Zie in dit verband tevens paragraaf V.2.3 van deze schriftelijke repliek.

³¹⁵ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 733.

³¹⁶ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 717, 726 en 733.

³¹⁷ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragraaf VII.2.

³¹⁸ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 719.

VII OVERIGE ONDERWERPEN

VII.1 Emissies ten aanzien van scope 1 en 2

184 In middelonderdeel 2 van haar principaal cassatieberoep klaagt Milieudefensie c.s. onder meer over de waarschijnlijkheidsmaatstaf die het hof heeft aangelegd ter beantwoording van de vraag of Shell haar rechtsplicht met betrekking tot haar scope 1 en 2-uitstoot dreigt te schenden. Het verweer dat Shell daartegen voert, mist feitelijke grondslag. Het hof heeft niet geoordeeld dat het gedrag van Shell ook binnen de tijdspanne van het bevel steeds onrechtmatig moet zijn.³¹⁹ 's Hofs oordeel bevat daarvoor geen enkel aanknopingspunt. Bovendien vat Shell op selectieve wijze de door haar in feitelijke instanties ingenomen stellingen samen, zonder enige aandacht aan de daar tegenoverstaande stellingen van Milieudefensie c.s. te besteden.³²⁰ Dat doet geen enkel recht aan het partijdebat. Het hof heeft die stellingen van Shell dus ook niet tot uitgangspunt genomen, zoals Shell doet voorkomen.³²¹

185 Met zijn waarschijnlijkheidsmaatstaf heeft het hof de maatstaf “*dreigende schending van een rechtsplicht*” volgens Shell ook niet miskend. Die maatstaf vereist namelijk een “*reële en concrete dreiging*”,³²² mede omdat “*het feit dat een rechtsplicht mogelijk op enig toekomstig moment zal worden geschonden onvoldoende is*”, zo betoogt Shell.³²³ Dat maakt 's hofs oordeel dat “*waarschijnlijk*” moet zijn dat Shell haar reductieverplichting ten aanzien van scope 1 en 2 niet zal nakomen evenwel nog steeds niet juist. “*Waarschijnlijk*” blijft een (veel) hogere drempel dan de vereiste “*dreigende schending van een rechtsplicht*” opwerpt. De door Milieudefensie c.s. ingenomen stellingen moeten dus, anders dan Shell aanneemt,³²⁴ in de juiste, lichtere maatstaf opnieuw worden gewogen.

VII.2 Geen oordeel over gevorderde verklaring voor recht

186 Middelonderdeel 9 van het principaal cassatieberoep van Milieudefensie c.s. ziet erop dat het hof niet heeft geoordeeld over de door Milieudefensie c.s. gevorderde verklaring voor recht. In de visie van Shell heeft het hof die vordering afgewezen. Dat ligt volgens Shell ook voor de hand, omdat niet is komen vast te staan dat Shell ten aanzien van haar scope 3-uitstoot onrechtmatig dreigt te handelen.³²⁵ Dat verweer raakt kant noch wal. Het hof heeft immers – zoals ook in paragraaf VI.3.1 van deze schriftelijke repliek aan de orde kwam – een zorgvuldigheidsverplichting ter voorkoming of beperking van gevaarlijke klimaatverandering vastgesteld, met als inhoud dat Shell haar CO₂-emissies in scope 3 moet verminderen. Aan dat oordeel ligt ten grondslag dat Shell met haar huidige en voorgenomen scope 3-uitstoot mogelijk onrechtmatig zal handelen.³²⁶ Dat is precies de reden waarom het hof vervolgens – zij het aan de hand van een te nauw criterium – op

³¹⁹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 392.

³²⁰ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 393 t/m 396.

³²¹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 395.

³²² Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 399.

³²³ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 401.

³²⁴ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 402.

³²⁵ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 758a en 761.

³²⁶ Zie in dit verband tevens paragraaf V.3.1 van deze schriftelijke repliek.

zoek is gegaan naar een voor Shell geldend reductiepercentage. Anders was die exercitie nutteloos geweest.

- 187 Het is ook niet zo, zoals Shell nog aanvoert, dat de afwijzing van de verklaring voor recht door de rechtbank óók was gegrond op de vaststelling dat Shell op dat moment niet onrechtmatig handelde.³²⁷ Met dat verweer verliest Shell het onderscheid tussen de afzonderlijke delen van de gevorderde verklaring voor recht uit het oog dat de rechtbank terecht wél maakte. Het *eerste deel* van de gevorderde verklaring voor recht ziet op (ten tijde van het Vonnis) huidig onrechtmatig handelen van Shell,³²⁸ terwijl het *tweede deel* van de gevorderde verklaring voor recht, net als het reductiebevel, betrekking heeft op de verplichting van Shell om in overeenstemming met het 1,5°C-doel tot CO₂-reducties over te gaan.³²⁹ De gevorderde verklaring voor recht waarover het hof volgens Milieudefensie c.s. ten onrechte niet heeft geoordeeld, betreft het *tweede deel*. Dit deel ziet dus precies op de door het hof vastgestelde zorgvuldigheidsverplichting, waarvan Milieudefensie c.s. de verklaring voor recht vordert.

VII.3 Buitenlandse rechtspraak over verhouding tussen rechter en wetgever

VII.3.1 Uitspraak van Bundesgerichtshof van 23 maart 2026

- 188 Ter toelichting op het betoog dat het privaatrecht en de civiele rechter geen rol vervullen bij de vaststelling van klimaatverplichtingen, leunen Shell en M&M zeer sterk op een uitspraak van het Duitse Bundesgerichtshof (het **BGH**).³³⁰ Zij proberen Uw Raad ervan te overtuigen dat het BGH daarin in zijn algemeenheid heeft geoordeeld dat privaatrechtelijke klimaatverplichtingen zijn uitgesloten, omdat bij de bestrijding van gevaarlijke klimaatverandering verschillende maatschappelijke en aan de politiek gelaten belangen moeten worden afgewogen, waarvoor de civiele procedure zich niet leent.³³¹
- 189 Vooropgesteld zij dat het BGH in de lezing van Shell en M&M in zou gaan tegen een stevige stroom andere klimaatzaken, waarin (de mogelijkheid van) privaatrechtelijke klimaatverplichtingen wél worden erkend. Dat betreft niet enkel het Vonnis en het bestreden arrest, maar bijvoorbeeld ook het Nieuw-Zeelandse Supreme Court,³³² de Zwitserse rechter,³³³ de Italiaanse Corte Suprema di Cassazione,³³⁴ de Franse rechter³³⁵ en andere Duitse rechters.³³⁶ Die rechters oordelen dat de omstandigheid dat bij het oplossen van het klimaatprobleem meerdere belangen betrokken zijn niet betekent dat het een zuiver politiek vraagstuk betreft dat in de weg staat aan het aannemen van eigen

³²⁷ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 766.

³²⁸ Rechtbank, rov. 4.5.8.

³²⁹ Rechtbank, rov. 4.5.9.

³³⁰ BGH 23 maart 2026, VI ZR 365/23, ECLI:DE:BGH:2026:230326UVIZR365.23.0. Op dezelfde datum wees het BGH nog een uitspraak met eenzelfde inhoud: BGH 23 maart 2026, VI ZR 334/23, ECLI:DE:BGH:2026:230326UVIZR334.23.0.

³³¹ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 8, 67, 128, 136, 186, 229, 343, 345, 346, 357, 363, 424a, 431 en 452; Schriftelijke toelichting M&M d.d. 22 mei 2026, par. 2.12 t/m 2.17, 2.20, 2.21, 4.9, 4.11 en 5.3.

³³² Supreme Court New Zealand 7 februari 2024, SC 149/2021 [2024] NZSC 5 (*Smith/Fonterra*), par. 154, 157 en 164.

³³³ Kantongerecht Zug 17 december 2025, A1 2023 9 (*Asmania c.s./Holcim*), par. 1.4, 3.7.2 en 3.7.3.

³³⁴ Corte Suprema di Cassazione 21 juli 2025, n. 13085/2024 (*Greenpeace c.s./Eni*). In de Zwitserse en Italiaanse zaak wijst de rechter op de civielrechtelijke klimaatverplichtingen in het kader van ontvankelijkheids- en bevoegdheidsvragen. Zie hierover E.R. de Jong, 'Klimaatperikelen in Karlsruhe', *NTBR* 2026/16, onder 'Rechtsvergelijkende lessen: competentie van de civiele rechter', voetnoot 28.

³³⁵ Tribunal Judiciaire de Paris 25 juni 2026, N° RG 22/03403 (*Notre Affaire à Tous c.s./TotalEnergies*).

³³⁶ Zie bijvoorbeeld Oberlandesgericht Essen 25 mei 2025, 5 U 15/17 (*Lliuya/RWE*).

privaatrechtelijke verplichtingen van ondernemingen. In de lezing van Shell en M&M zou de uitspraak van het BGH dus een vreemde eend in de bijt zijn.

- 190 Een meer secure lezing van de uitspraak leert dat de lezing van Shell en M&M ervan onjuist is en dat zij het zeer specifieke grondrechtelijke en op overheidsverplichtingen gerichte kader ervan verzwijgen. Dat kader bepaalt en verklaart evenwel volledig de strekking en uitkomst van de procedure. Milieudefensie c.s. staat bij deze uitspraak hierna uitgebreid stil, mede vanwege de fundamentele rol die Shell en M&M daaraan toedichten.
- 191 Eisers vorderden in deze procedure dat autofabrikanten BMW en Mercedes auto's met een brandstofmotor eerder uitschakelen dan het EU-recht (Verordening 2023/851) voorschrijft. Daartoe doen zij – voortbouwend op de *Neubauer*-zaak, waarin de Duitse staat op grond van de Duitse grondwet tot reductiemaatregelen is verplicht³³⁷ – een beroep op hun door de Duitse grondwet beschermde persoonsrechten. Zij betoogden dat de voortdurende verkoop door gedaagden van auto's met verbrandingsmotoren ertoe zal leiden dat het Duitse koolstofbudget in sneller tempo slinkt dan constitutioneel en internationaalrechtelijk is toegestaan, waardoor de Duitse staat in de toekomst onvermijdelijk overheidsklimaatmaatregelen zal nemen die op hun beurt weer het constitutionele persoonsrecht van de eisers zullen aantasten.³³⁸ Het BGH vat de vordering ook in die zin op.³³⁹
- 192 Deze hink-stap-sprong-constructie sluit aan bij een specifiek Duitsrechtelijk leerstuk. Onder het Duitse recht kan het handelen of nalaten van een private partij een inbreuk op een constitutioneel beschermd persoonsrecht opleveren als de overheid daardoor overheidsmaatregelen moet treffen die onvermijdelijk tot aantasting van dat persoonsrecht leiden.³⁴⁰ In deze constructie moet dus feitelijk en juridisch komen vast te staan dat van overheidswege aantastingen van het persoonsrecht zullen plaatsvinden als de gedaagde niet nu tot actie wordt gedwongen.³⁴¹
- 193 Het BGH beoordeelt dit vraagstuk in twee stappen. Allereerst onderzoekt het BGH of er – mede in het licht van Verordening 2023/851 – een directe wettelijke zorgvuldigheidsverplichting voor BMW en Mercedes bestaat om de brandstofmotor eerder uit te schakelen.³⁴² Daarna komt aan de orde of de rechter kan beoordelen of eventuele toekomstige klimaatmaatregelen van de Duitse staat zullen leiden tot een inbreuk op het door eisers ingeroepen persoonsrecht.³⁴³
- 194 Het BGH stelt in het kader van de eerste stap voorop dat het Duitse recht geen koolstofbudget voor individuele ondernemingen kent.³⁴⁴ Het EU-recht kent een dergelijk

³³⁷ BVerfG 24 maart 2021, ECLI:DE:BVERFG:2021:RS20210324.1BVR265618.

³³⁸ BGH 23 maart 2026, VI ZR 365/23, ECLI:DE:BGH:2026:230326UVIZR365.23.0, (met name) rov. 19 en 23. Zie ook E.R. de Jong en M. Reiff in hun blog over de uitspraak <https://verfassungsblog.de/the-bmw-and-mercedes-climate-cases/>, onder 'The private life of the Neubauer ruling?'.
³³⁹ BGH 23 maart 2026, VI ZR 365/23, ECLI:DE:BGH:2026:230326UVIZR365.23.0, (met name) rov. 23 en 43.

³⁴⁰ BGH 23 maart 2026, VI ZR 365/23, ECLI:DE:BGH:2026:230326UVIZR365.23.0, rov. 24 e.v.

³⁴¹ BGH 23 maart 2026, VI ZR 365/23, ECLI:DE:BGH:2026:230326UVIZR365.23.0, rov. 25.

³⁴² BGH 23 maart 2026, VI ZR 365/23, ECLI:DE:BGH:2026:230326UVIZR365.23.0, rov. 36 t/m 42.

³⁴³ BGH 23 maart 2026, VI ZR 365/23, ECLI:DE:BGH:2026:230326UVIZR365.23.0, rov. 43 t/m 47.

³⁴⁴ BGH 23 maart 2026, VI ZR 365/23, ECLI:DE:BGH:2026:230326UVIZR365.23.0, rov. 37 (aa).

budget evenmin.³⁴⁵ Daaraan kan dus niet direct een zorgvuldigheidsverplichting worden gekoppeld. Daarna gaat het BGH diepgaander in op de algemene Duitsrechtelijke zorgvuldigheidsverplichtingen. Het BGH neemt daarbij tot uitgangspunt dat de Duitse zorgvuldigheidsnormen kunnen nopen tot maatregelen om een gevaarlijke situatie te voorkomen. Die verplichting bestaat volgens het BGH ongeacht de aard van het gevaar (dus: ook bij gevaarlijke klimaatverandering). Ter vaststelling daarvan zijn alle omstandigheden van het geval relevant. Bovendien staat het bestaan van publiekrechtelijke regelingen daaraan als uitgangspunt niet in de weg.³⁴⁶ In dit verband neemt het BGH verder tot uitgangspunt dat ook op *carbon majors* (zoals Shell) klimaatzorgvuldigheidsverplichtingen kunnen rusten. Daartoe verwijst het BGH onder meer naar het in deze procedure voorliggende arrest.³⁴⁷

195 Pas daarna spitst het BGH de beoordeling toe op de vraag of de zorgvuldigheidsverplichting ook kan leiden tot snellere uitfasering van de brandstofmotor dan Verordening 2023/851 regelt. Het BGH oordeelt dat daarvoor geen ruimte bestaat, omdat dit vraagstuk al is gereguleerd door een specifieke bepaling van EU-recht. Volgens het BGH bestaan er in dit geval geen specifieke individuele omstandigheden die ertoe leiden dat BMW en Mercedes de brandstofmotor toch al eerder moeten uitfaseren dan het EU-recht voorschrijft.³⁴⁸

196 In de tweede stap komt het vraagstuk van de indirecte inbreuk op het grondwettelijke persoonlijkheidsrecht van eisers aan bod. Dat betreft de vraag of het in de handel blijven brengen van auto's met een verbrandingsmotor noodzakelijkerwijs zal leiden tot overheidsmaatregelen met een zogenaamde *eingriffsähnliche Vorwirkung* (een vooruitlopend inbreukmakend effect) die *hoe dan ook* zullen leiden tot een inbreuk op het persoonlijkheidsrecht van eisers. In rov. 43 geeft het BGH het vraagstuk weer dat het vervolgens in rov. 44 t/m 46 beantwoordt. In deze specifieke Duitsrechtelijke constructie verlangen de eisers volgens het BGH méér van de civiele rechter dan hij kan bieden, omdat daarin de beoordeling van de door de Duitse staat te treffen overheidsmaatregelen als directe inbreuk op dat persoonlijkheidsrecht centraal komen te staan. De rechter kan slechts met terughoudendheid treden in de afwegingen die de wetgever in dat kader zal moeten maken:

*“43 (2) Die Verantwortung für die - von den Klägern befürchtete - Beeinträchtigung ihres allgemeinen Persönlichkeitsrechts durch zukünftige radikale Klimaschutzgesetzgebung läge beim Gesetzgeber als dem dann unmittelbaren Störer.”*³⁴⁹

44 Allein die Gesetzgebung bietet den geeigneten Rahmen dafür, den Klimaschutz und dessen Spannungsverhältnis zu etwaigen gegenläufigen Belangen in demokratischer Verantwortung zu einem Ausgleich zu bringen (vgl.

³⁴⁵ BGH 23 maart 2026, VI ZR 365/23, ECLI:DE:BGH:2026:230326UVIZR365.23.0, rov. 38 (bb).

³⁴⁶ BGH 23 maart 2026, VI ZR 365/23, ECLI:DE:BGH:2026:230326UVIZR365.23.0, rov. 40.

³⁴⁷ BGH 23 maart 2026, VI ZR 365/23, ECLI:DE:BGH:2026:230326UVIZR365.23.0, rov. 39.

³⁴⁸ BGH 23 maart 2026, VI ZR 365/23, ECLI:DE:BGH:2026:230326UVIZR365.23.0, rov. 41 en 42.

³⁴⁹ Het citaat luidt in het Nederlands als volgt. “43 (2) De verantwoordelijkheid voor de – door eisers gevreesde – aantasting van hun algemene persoonlijkheidsrecht door toekomstige radicale klimaatbeschermingswetgeving zou bij de wetgever liggen, als de dan directe veroorzaker van de inbreuk.”

BVerfGE 157, 30 Rn. 213). Die Aushandlung dieses komplexen und in das europäische und internationale Mehrebenensystem eingebundenen (vgl. BVerfGE 157, 30 Rn. 201 ff.; Schlacke, NVwZ 2022, 905 ff.) Ausgleichs konfligierender ökologischer, sozialer, gesellschaftlicher, ökonomischer, fiskalischer und sonstiger politischer Kollektiv- und Individualinteressen und damit die Aufteilung der Emissionsvermeidungslast erfordert schwierige Abwägungs- und Allokationsentscheidungen, für die dem Gesetzgeber auch nach Art. 20a GG ein erheblicher Gestaltungsspielraum zukommt (vgl. BVerfGE 157, 30 Rn. 207, 262). Der weite Gestaltungsspielraum des Staates bei der Wahl der operativen und politischen Mittel zur Bekämpfung des Klimawandels wird auch in der Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte betont (NJW 2024, 1931 Rn. 543).³⁵⁰

45 Die Wahrnehmung seines Konkretisierungsauftrags und seiner Konkretisierungsprärogative durch den Gesetzgeber unterliegt zwar in gewissem Rahmen verfassungsgerichtlicher Kontrolle. Grundsätzlich ist es aber nicht Aufgabe der Gerichte, aus der offenen Formulierung des Art. 20a GG konkret quantifizierbare Grenzen der Erderwärmung und damit korrespondierende Emissionsmengen oder Reduktionsvorgaben abzuleiten (vgl. BVerfGE 157, 30 Rn. 207 f.) und gar, unter Ausblendung der letztlich doch begrenzten Erkenntnismöglichkeiten des Zivilprozesses, auf das zweipolige zivilprozessuale Streitverhältnis zwischen Privaten herunterzurechnen (vgl. Gärditz, JZ 2025, 727, 732; Wagner, NJW 2021, 2256, 2261 f.).³⁵¹

46 Vor diesem Hintergrund ließe sich die rechtliche Verantwortung für künftige Klimagesetzgebung auch in Ansehung der von den Klägern der Beklagten zugeschriebenen Emissionsmengen nicht ohne Überschreitung der Grenzen zulässiger richterlicher Rechtsfortbildung (vgl. hierzu zuletzt BVerfG [K] NJW 2026, 305 Rn. 51 f.) im Wege der mittelbaren Störerschaft der Beklagten zuordnen.³⁵²

³⁵⁰ Het citaat luidt in het Nederlands als volgt. "44 Alleen wetgeving biedt het geschikte kader om de klimaatbescherming en de spanning daartussen met eventuele tegenstrijdige belangen op democratisch verantwoorde wijze in evenwicht te brengen (vgl. BVerfGE 157, 30 Rn. 213). De uitwerking van dit complexe evenwicht tussen conflicterende ecologische, sociale, maatschappelijke, economische, fiscale en andere politieke collectieve en individuele belangen, dat is ingebed in het Europese en internationale meerlagensysteem (vgl. BVerfGE 157, 30 Rn. 201 ff.; Schlacke, NVwZ 2022, 905 ff.), vereist moeilijke afwegings- en toewijzingsbeslissingen, waarvoor de wetgever ook op grond van art. 20a GG een aanzienlijke beleidsruimte heeft (vgl. BVerfGE 157, 30 Rn. 207, 262). De ruime beleidsvrijheid van de staat bij de keuze van de operationele en politieke middelen ter bestrijding van de klimaatverandering wordt ook benadrukt in de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (NJW 2024, 1931, r.v. 543)."

³⁵¹ Het citaat luidt in het Nederlands als volgt. "45 De uitoefening van zijn concretiseringsopdracht en zijn concretiseringsbevoegdheid door de wetgever is binnen bepaalde grenzen onderworpen aan grondwettelijke toetsing. In principe is het echter niet de taak van de rechtbanken om uit de open formulering van art. 20a van de Duitse grondwet concreet kwantificeerbare grenzen voor de opwarming van de aarde en daarmee overeenkomende emissiehoeveelheden of reductiedoelstellingen af te leiden (vgl. BVerfGE 157, 30 Rn. 207 e.v.) en zeker niet, zonder rekening te houden met de uiteindelijk toch beperkte kennismogelijkheden van het civiele proces, terug te brengen tot de tweepolige civielrechtelijke geschillenverhouding tussen particulieren (vgl. Gärditz, JZ 2025, 727, 732; Wagner, NJW 2021, 2256, 2261 e.v.)."

³⁵² Het citaat luidt in het Nederlands als volgt. "46 Tegen deze achtergrond zou de juridische verantwoordelijkheid voor toekomstige klimaatwetgeving, ook gelet op de emissiehoeveelheden die de eisers aan de verweerster toeschrijven, niet kunnen worden toegewezen zonder de grenzen van toelaatbare rechterlijke rechtsontwikkeling te overschrijden (zie hierover recentelijk BVerfG [K] NJW 2026, 305 Rn. 51 e.v.) niet zonder overschrijding van de grenzen van de toelaatbare rechterlijke rechtsontwikkeling worden toegerekend aan de verweerster op grond van haar indirecte aansprakelijkheid."

- 197 Het BGH oordeelt dus niet dat op private partijen nooit klimaatverplichtingen kunnen rusten, omdat de daarbij betrokken belangen dat in hun algemeenheid te complex maken. Het BGH ziet voor zichzelf ten aanzien van de vordering van de eisers enkel geen rol weggelegd, omdat in de voorliggende constructie moet worden beoordeeld welke maatregelen de Duitse staat zou treffen. Daarin kan de civiele rechter niet treden. Als het BGH daadwerkelijk zou hebben gemeend dat aan het civiele recht geen enkele rol toekomt, zou het niet voorop hebben gesteld dat de zorgvuldigheidsnorm wel tot klimaatverplichtingen kan leiden en dat ook op *carbon majors* klimaatverplichtingen kunnen rusten. Het BGH had dan immers kunnen volstaan met het oordeel dat voor het civiele recht in het geheel geen plaats is. Dat heeft het BGH niet gedaan.
- 198 De over de uitspraak verschenen onafhankelijke³⁵³ rechtswetenschappelijke literatuur vat de uitspraak ook in voornoemde zin op. De Jong wijst erop dat de eisers hun vordering omslachtig en indirect insteken via het persoonlijkheidsrecht en daarmee stoelen op toekomstig ingrijpen van de wetgever in plaats van direct via de eigen verantwoordelijkheden van de ondernemingen zelf.³⁵⁴ De vraag naar de eigen verantwoordelijkheid van ondernemingen raakt daardoor volgens hem ook ondergesneeuwd.³⁵⁵ Die insteek is volgens De Jong en Reiff bepalend voor deze uitkomst.³⁵⁶ De Jong wijst verder erop dat als het BGH zijn beslissing zo absoluut zou hebben bedoeld, het rechtstreeks zou ingaan tegen de hiervoor reeds aangehaalde Nederlandse, Zwitserse, Italiaanse en Duitse uitspraken.³⁵⁷
- 199 In de Duitse commentaren wordt er evenzeer vanuit gegaan dat de uitspraak zeer beperkte relevantie heeft voor klimaatvorderingen met een andere grondslag.³⁵⁸ Het in Berlijn gevestigde European Center for Constitutional and Human Rights vat het voorgaande bondig samen:

“Die zentrale Frage für den BGH war nicht, wer für Klimaschäden wie Überschwemmungen oder Dürren haftet. Genauso wenig ging es um eine unmittelbare Beeinträchtigung von Rechten der Kläger durch die Folgen des Klimawandels selbst. Es ging vielmehr darum, wer die Verantwortung trägt für künftige staatliche Einschränkungen – also für Gesetze, die der Staat irgendwann erlassen muss, um das Klima zu schützen. Der BGH antwortete: der

³⁵³ Een tijdens de mondelinge behandeling in deze zaak van 22 mei 2026 aanwezige kantoorgenoot van de cassatieadvocaten van Shell heeft recentelijk in het NJB ook een artikel aan de uitspraak van het BGH gewijd. De inhoud van het artikel is voor Milieudefensie c.s. niet te begrijpen en laat zich ook nauwelijks reproduceren. Zie A.Ch.H. Franken, ‘Bundesgerichtshof: CO2-reductie is een staatsplicht’, *NJB* 2026/1249.

³⁵⁴ E.R. de Jong, ‘Klimaatperikelen in Karlsruhe’, *NTBR* 2026/16, onder ‘Rechtsvergelijkende lessen: competentie van de civiele rechter’. Zie ook E.R. de Jong en M. Reiff in hun blog over de uitspraak <https://verfassungsblog.de/the-bmw-and-mercedes-climate-cases/>, onder ‘The private life of the Neubauer ruling?’.

³⁵⁵ E.R. de Jong en M. Reiff in hun blog over de uitspraak <https://verfassungsblog.de/the-bmw-and-mercedes-climate-cases/>, onder ‘The meaning of governmental (in)action’.

³⁵⁶ E.R. de Jong en M. Reiff in hun blog over de uitspraak <https://verfassungsblog.de/the-bmw-and-mercedes-climate-cases/>, onder ‘Outlook’.

³⁵⁷ E.R. de Jong, ‘Klimaatperikelen in Karlsruhe’, *NTBR* 2026/16, onder ‘Rechtsvergelijkende lessen: competentie van de civiele rechter’.

³⁵⁸ Zie bijvoorbeeld M. Reiff, ‘Kein intertemporaler Schutz des Allgemeinen Persönlichkeitsrechts im Privatrecht’, *Neue Juristische Wochenschrift* 2026/21, p. 1465 t/m 1468; S. Simanovski, ‘Federal Court of Justice ruling on the climate lawsuit against BMW and Mercedes: Limited significance for ongoing proceedings’, 27 mei 2026, te raadplegen via <https://www.rae-guenther.de/aktuelles/climate-lawsuit-against-bmw-and-mercedes>; J. Schäffer, ‘DUH unterliegt gegen Autohersteller: Kein vorzeitiges Verbrenner-Aus’, beek-aktuell 23 mei 2026, te raadplegen via <https://beek-online.beck.de/Dokument?vpath=bibdata%2Freddok%2Fbecklink%2F2037675.htm>.

*Gesetzgeber, nicht die Unternehmen. Damit unterscheidet sich dieser Fall grundsätzlich von solchen Klimaklagen, in denen es um bereits eingetretene oder konkret drohende Schäden und Rechtsverletzungen durch den Klimawandel selbst (und nicht durch eine mögliche künftige Gesetzgebung) geht – und für die diese BGH-Entscheidung deshalb keine Präcedenzwirkung hat.*³⁵⁹

200 Uw Raad kan zich dus niet laten leiden door de uitspraak van het BGH. Die heeft enkel relevantie in een zeer specifieke Duitsrechtelijke context, waarin het bovendien gaat om de invulling van statelijk klimaatbeleid.

VII.3.2 Uitspraak van Tribunal Judiciaire de Paris van 25 juni 2026

201 Milieudéfensie c.s. wijst er ten slotte op dat een zeer recente uitspraak van de rechtbank Parijs in de zaak *Notre Affaire à Tous c.s./TotalEnergies* alle kernverweren van Shell weerlegt.³⁶⁰ Omgekeerd onderschrijft de uitspraak juist dat niet-statelijke actie noodzakelijk en effectief is. Milieudéfensie c.s. licht dat kort toe.

202 In deze Franse zaak procedeert de niet-gouvernementele organisatie Notre Affaire à Tous tegen de – ten opzichte van Shell overigens kleinere – Franse olie- en gasmaatschappij TotalEnergies. In dat verband heeft Notre Affaire à Tous (onder meer) gevorderd dat TotalEnergies een plan zal opstellen en uitvoeren om haar CO₂-uitstoot in scope 1, 2 en 3 in lijn met de 1,5°C-doelstelling te reduceren.

203 De Franse rechter oordeelt allereerst dat grote ondernemingen zoals TotalEnergies op basis van het – mede in het licht van de mensenrechten, de CSDDD, de OESO-richtlijnen en de UNGP – uitgelegde Franse recht eigen klimaatverplichtingen hebben.³⁶¹ De schrapping van artikel 22 CSDDD doet daaraan niet af en tast de mogelijkheid van nationale klimaatverplichtingen niet aan.³⁶² TotalEnergies is verplicht tot het opstellen en uitvoeren van een op uitstootreducties gericht klimaatplan. Dat plan moet betrekking hebben op haar scope 1, 2 en 3-uitstoot op basis van het GHG-protocol. De Franse rechter acht het GHG-protocol daartoe geschikt.³⁶³ Ook verwerpt de Franse rechter de bezwaren van TotalEnergies tegen het bestaan van reductieverplichtingen met betrekking tot scope 3-uitstoot, zoals de bezwaren over de aansprakelijkheid voor scope

³⁵⁹ European Center for Constitutional and Human Rights, 'Q&A zur Entscheidung des Bundesgerichtshofs zum vorzeitigen Verbrenner-Aus: Laufende Klimaklagen bleiben unberührt', te raadplegen via https://www.ecchr.eu/fileadmin/Q_As/Q_A_BGH_Verbrenner-Aus_Klimaklagen.pdf. Het citaat luidt in het Nederlands als volgt. "De centrale vraag voor het BGH (het Duitse federale gerechtshof) was niet wie er aansprakelijk is voor klimaatschade zoals overstromingen of droogtes. Evenmin ging het om een directe aantasting van de rechten van de eisers door de gevolgen van de klimaatverandering zelf. Waar het wel om ging, was de vraag wie de verantwoordelijkheid draagt voor toekomstige overheidsbeperkingen – oftewel voor wetten die de staat ooit moet aannemen om het klimaat te beschermen. Het BGH antwoordde: de wetgever, niet de bedrijven. Daarmee verschilt deze zaak wezenlijk van klimaatzaken waarin het draait om reeds opgelopen of concreet dreigende schade en rechtsschendingen door de klimaatverandering zelf (en dus niet door mogelijke toekomstige wetgeving) – en waarvoor deze BGH-uitspraak daarom geen precedentwerking heeft."

³⁶⁰ Tribunal Judiciaire de Paris 25 juni 2026, N° RG 22/03403 (*Notre Affaire à Tous c.s./TotalEnergies*).

³⁶¹ Tribunal Judiciaire de Paris 25 juni 2026, N° RG 22/03403 (*Notre Affaire à Tous c.s./TotalEnergies*), rov. 112 t/m 150.

³⁶² Tribunal Judiciaire de Paris 25 juni 2026, N° RG 22/03403 (*Notre Affaire à Tous c.s./TotalEnergies*), rov. 91, 92, 144 en 145.

³⁶³ Tribunal Judiciaire de Paris 25 juni 2026, N° RG 22/03403 (*Notre Affaire à Tous c.s./TotalEnergies*), rov. 151 t/m 164.

1-uitstoot van derden en over de mogelijkheid van dubbeltellingen.³⁶⁴ Shell heeft al deze bezwaren in deze procedure eveneens opgeworpen.

- 204 Verder beslecht de Franse rechter het door TotalEnergies gevoerde effectiviteitsverweer met als inhoud dat – in lijn met het betoog van Shell – haar uitstootreducties niet tot minder uitstoot naar de atmosfeer leiden. De rechter verwerpt dit argument mede onder verwijzing naar een uitspraak van het UK Supreme Court³⁶⁵ en het in de onderhavige zaak voorliggende arrest.³⁶⁶ Vervolgens stelt de Franse rechter vast dat TotalEnergies via de samenstelling van haar energiepakket invloed heeft op haar scope 3-uitstoot en over de middelen beschikt om de uitstoot van haar eindgebruikers te beïnvloeden. Het voorgaande leidt tot de conclusie dat de scope 3-uitstoot van TotalEnergies onderdeel uitmaakt van haar negatieve klimaatimpact.³⁶⁷ Dat rechtvaardigt volgens de Franse rechter mede dat de klimaatverplichtingen van TotalEnergies ook op haar scope 3-uitstoot zien.³⁶⁸
- 205 De Franse rechter heeft TotalEnergies een bevel opgelegd om een klimaatplan met reductiedoelen voor scope 1, 2 en 3 op te stellen. De toereikendheid daarvan zal vervolgens door de Franse rechter worden beoordeeld. Daartoe zal de Franse rechter het klimaatplan zowel toetsen aan de toepasselijke Franse *due diligence*-wetgeving als aan een Franse civielrechtelijke aansprakelijkheidsgrondslag.³⁶⁹ De CSDDD en de Franse wetgeving staan dus ook niet aan de toepassing van het Franse nationale aansprakelijkheidsrecht in de weg.
- 206 Deze uitspraak onderstreept dat de door Milieudefensie c.s. besproken objectieve aanknopingspunten óók de Franse rechter – via de uitleg van het Franse recht – tot klimaatverplichtingen van grote spelers als TotalEnergies brengen. De uitspraak laat verder zien dat Shell niet, zoals zij steeds beweert, het enige olie- en gasbedrijf is dat op haar klimaatverplichtingen wordt aangesproken en kan worden aangesproken. Rechters in andere landen komen op basis van vergelijkbare lijnen eveneens tot het oordeel dat grote olie- en gasbedrijven klimaatverplichtingen hebben. Dat weerlegt het fundament van het relaas van Shell. Andere olie- en gasbedrijven hebben evenzeer klimaatverplichtingen en rechters in het buitenland komen op basis van ‘hun’ rechtsstelsels op basis van vergelijkbare inzichten tot die conclusie. De reductieverplichting van Shell valt dus niet in een vacuüm, maar is onderdeel van een breed weefsel van statelijke en niet-statelijke klimaatverplichtingen.

³⁶⁴ Tribunal Judiciaire de Paris 25 juni 2026, N° RG 22/03403 (*Notre Affaire à Tous c.s./TotalEnergies*), rov. 159 t/m 161 en 164.

³⁶⁵ UK Supreme Court 20 juni 2024, [2024] UKSC 20 (*Finch/Surrey*).

³⁶⁶ Tribunal Judiciaire de Paris 25 juni 2026, N° RG 22/03403 (*Notre Affaire à Tous c.s./TotalEnergies*), rov. 173 t/m 176.

³⁶⁷ Tribunal Judiciaire de Paris 25 juni 2026, N° RG 22/03403 (*Notre Affaire à Tous c.s./TotalEnergies*), rov. 181 en 182.

³⁶⁸ Tribunal Judiciaire de Paris 25 juni 2026, N° RG 22/03403 (*Notre Affaire à Tous c.s./TotalEnergies*), rov. 182 en 183.

³⁶⁹ Tribunal Judiciaire de Paris 25 juni 2026, N° RG 22/03403 (*Notre Affaire à Tous c.s./TotalEnergies*), rov. 218 en 248 t/m 254.

VIII AFSLUITING

- 207 Shell maakt in haar schriftelijke toelichting een karikatuur van de onderhavige zaak. Tegen die karikatuur voert zij vervolgens verweer. Dat leidt ertoe dat het verweer van Shell in wezen niet aansluit op de (rechts)vragen die in deze zaak voorliggen, op het oordeel dat het hof in deze zaak heeft gegeven en op de klachten die Milieudefensie c.s. daartegen heeft gericht. Uiteindelijk draait deze zaak enkel en alleen om de vaststelling van de uit artikel 6:162 BW voortvloeiende verplichting van Shell om bij te dragen aan de voorkoming of beperking van gevaarlijke klimaatverandering. Er doet zich in dat verband geen verdelingsvraagstuk voor, terwijl ook geen sprake is van strijd met de *trias politica*, van risico's op het gebied van de energiezekerheid of van effectiviteitsproblemen.
- 208 Het is belangrijk om deze vertroebelingsstrategie van Shell uit te lichten. Deze leidt namelijk af van de kern van deze zaak. Bovendien tracht Shell daarmee ten onrechte een positief beeld van zichzelf te schetsen. Waar zij het klimaatprobleem in deze zaak namelijk wel erkent en de noodzaak van de energietransitie en van CO₂-reducties ook bevestigt, ziet zij in dat verband tegelijkertijd geen rol voor zichzelf weggelegd. Shell doet aldus enerzijds voorkomen alsof zij niet aan het voorkomen of beperken van gevaarlijke klimaatverandering in de weg staat, terwijl zij anderzijds communiceert dat van haar in wezen niets kan worden verwacht. Shell presenteert zich als koploper in de duurzame energietransitie,³⁷⁰ terwijl minder dan 0,5% van haar energieproductie betrekking heeft op hernieuwbare energie³⁷¹ en haar investeringen in olie en gas zelfs nog hoger liggen dan het IEA in het STEPS heeft berekend, welk scenario tot een desastreuze opwarming van de aarde met 2,4°C leidt.³⁷² Dit staat nog los van het feit dat Shell zich in werkelijkheid actief verzet tegen klimaatbeleid.³⁷³
- 209 Hieruit volgt temeer dat Shell zonder zorgvuldigheidsverplichting en daarop aansluitende concrete reductieverplichting niet tot de vereiste klimaatactie zal overgaan, maar op desastreuze wijze zal blijven bijdragen aan gevaarlijke klimaatverandering. Andersom zal een reductiebevel voor Shell juist een belangrijke en hoogstnoodzakelijke bijdrage leveren aan het tegengaan van gevaarlijke klimaatverandering en zo de mensenrechten en het milieu helpen beschermen. Daarmee zijn ook tal van andere maatschappelijke belangen gediend. Wanneer Shell evenwel onbelemmerd haar weg zal kunnen blijven vervolgen, is de onvermijdelijke conclusie dat privaatrechtelijke entiteiten inmiddels destructiever zijn dan staten en door niemand meer in bedwang kunnen worden gehouden.³⁷⁴ Gelukkig is dat niet het geval. Daaraan staat het recht in de weg.

Deze schriftelijke repliek bevat 23.400 woorden.

³⁷⁰ Schriftelijke toelichting Shell d.d. 22 mei 2026, par. 78; Pleitnota Shell c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 50; Verweerschrift Shell d.d. 7 november 2025, par. 143.

³⁷¹ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 139 en 172. Zie ook Pleitnota Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 75.

³⁷² Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 172. Zie ook Pleidooi in hoger beroep (Deel 4) Milieudefensie c.s. d.d. 4 april 2024, par. 104; Schriftelijk pleidooi Milieudefensie c.s. d.d. 19 maart 2024, par. 115.

³⁷³ Schriftelijke toelichting Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen II.3 en II.4. Zie ook Pleitnota Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, paragrafen V.1 en V.2.

³⁷⁴ Vgl. Pleitnota Milieudefensie c.s. d.d. 22 mei 2026, par. 114.